

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE BOSNA HERSEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mukaddes YILMAZ

MAYIS - 2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE BOSNA HERSEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mukaddes YILMAZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Coşkun TOPAL

MAYIS - 2019

TRABZON

ONAY

Mukaddes YILMAZ tarafından hazırlanan “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Bosna Hersek” adlı bu Çalışma 28.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / ~~oyçokluğu~~ ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı – Adı Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Coşkun TOPAL	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. Mohammad ARAFAT	Üye	☒	☐	M. Arafat
Prof. Dr. Abdullah KIRAN	Üye	☒	☐	Abdullah Kiran

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Mukaddes YILMAZ

15.05.2019

ÖNSÖZ

Her toplumun kendine özgü oluşturduğu kültür kodları ötekinin varlığına bağımlıdır. Biz ve öteki ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu unuttuğu zaman diğerlerinin kullanımına açık hale gelir. Hayatın doğasının bize sunduğu değişim, dönüşüm ve farklılıklara zihinsel adaptasyonu en iyi şekilde sağlayan toplumlar refahlarını kazanır. Güç kaynakları bağlamdan bağımsız düşünülemez. Yumuşak gücün etki alanı ve yüksek uyumlama kapasitesi insanların karar almadaki duygusal yönünü tarihten gelen bozuk ilişkilerin yarattığı kaygı bozukluğundan pozitif algısal değişim ile entegre ve düzenli toplum yapısına evirebilir. Liderin hastalığını topluma entegre etmedeki başarısı toplumun kurguladığı sistemin kaosa sürüklenmesinde etkindir. Kompleks karşılıklı bağlarımız olduğunu unutarak yaptığımız hareketler radikalizme ulaşan boyutlarda her toplumun ilk önce kendisine zarar verir.

Konuşmalarında emeğin kutsallığına değinerek öğrencilerinin farklı çıkan seslerini duymadaki yeteneği, her fikrin değerli olduğunu bizlere hissettirdiği ve çalışmamın temelini oluşturmamda sağladığı katkılarından ötürü lisans danışmanım Sayın Prof. Dr. Barış ÖZDAL'a teşekkür ederim. Çalışmamı şekillendirmede beni özgür bırakan ve yardıma ihtiyacım olduğunda desteğini esirgemeyen yüksek lisans danışmanım Sayın Prof. Dr. Coşkun TOPAL'a teşekkür ederim. Bilginin küreselleşmesini sağlayan online platforma kütüphanelerini ve çalışmalarını açan herkese sonsuz teşekkürler.

Adaleti, bilgiyi, iyiliği, diğerinin üzerine basmadan benlik inşa edebilmenin yarattığı sonsuz hafifliği deneyimlememi sağlayacak şekilde beni yetiştirdikleri, her şeyin güzel olacağına duydukları sonsuz inançla daima geleceğin umut dolu varlığına inanmamı sağladıkları ve sistemin yarattığı kaosu aile bazında tamir etmede gösterdikleri üstün çabadan ötürü anne ve babama sonsuz teşekkürler. Bu sürece ve yaşam serüvenime kattıkları güzelliklerden ötürü kardeşlerime de ayrıca teşekkür ederim.

Mayıs, 2019

Mukaddes YILMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ENTEGRASYON DÜŞÜNCESİ VE GÜÇ KAVRAMININ EVRİMİ.....	5-30
1.1. Entegrasyon Nedir?.....	5
1.1.1. Wilson İdealizmi ve Milletler Cemiyeti Denemesi.....	8
1.1.2. Realizm ve İkinci Dünya Savaşı Dönemi	10
1.1.3. Birleşmiş Milletler ile Savaşların Sonu Düşüncesi.....	12
1.2. Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinin Geçirdiği Evreler	17
1.2.1. Kompleks Karşılıklı Bağımlılıktan Yumuşak Güce	18
1.2.2. AB Süreci.....	23
1.3. AB Kurumsal Yapısı.....	26
1.3.1. Avrupa Parlamentosu.....	27
1.3.2. Avrupa Konseyi	28
1.3.3. Avrupa Komisyonu.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

2. BOSNA HERSEK TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ.....	31-53
2.1. Birinci Dünya Savaşına Giderken Bosna Hersek.....	31
2.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Yugoslavya Denemesi.....	33
2.3. İkinci Dünya Savaşı ve Yugoslavya Krallığının Yıkılışı	35
2.4. Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyetler Federasyonu'nun Kuruluşu	38
2.5. Yugoslavya'yı Dağılmaya Sürükleyen Nedenler.....	40
2.5.1. Yugoslavya'nın Dağılması ve Bağımsız Devletlerin Oluşumu	43
2.5.2. Planlar Dönemi ve İç Savaşa Gidiş.....	46
2.5.3. İç Savaş – Uluslararası Antlaşma.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BOSNA HERSEK DEVLETİ KURUMSAL YAPISI VE AVRUPA BİRLİĞİ

KİMLİĞİNE ENTEGRASYONU	54-74
3.1. Dayton Antlaşmasıyla Kurulan Bosna Hersek Devleti ve Kurumsal Yapısı	54
3.1.1. Ekonomi	56
3.1.2. Yüksek Temsilcilik	58
3.1.3. Mülteciler ve Yerinden Edilmiş Kişiler	59
3.2. Entegrasyon Süreci	61
3.3. Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Kimlik Olgusu: Kimlik Nedir?	68
3.3.1. Etnik Kimlik	69
3.3.2. Ulusal Kimlik	70
3.3.3. Federal Kimlik	71
3.3.4. AB ve Ulus Ötesi Kimlik	72
SONUÇ	75
YARARLANILAN KAYNAKLAR	78
ÖZGEÇMİŞ	89

ÖZET

1980 yılında Josip Broz Tito'nun ölümünün ardından Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyetler Federasyonu'nun ekonomik bunalıma girmesi, dönemsel başkanlık sisteminin benimsenmesi ve yeni yönetim sistemi üye federe devletlerde milliyetçilik anlayışının artışına neden oldu. Böyle bir sürecin başlaması ise kitlesel göçlerin yaşanmasına ve Federasyon'un dağılma süreci içine girmesine neden oldu. Üç etnisiteli yapıdan oluşan Bosna Hersek, 1992 yılında yapılan referandum ile Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyetler Federasyonu'ndan ayrılma kararı aldı. Bu durum Bosna Hersek içinde yaşayan Sırp'lar tarafından benimsenmedi ve bir iç savaş başladı. İnşa edilen yeni düzen ile idari yapı etnik kimliklere göre şekillendirildi.

“Bosna Hersek Federasyonu”, “Sırp Cumhuriyeti” ve “Brcko Özerk Bölgesi”nden oluşan Bosna Hersek'te yönetim Sırp-Hırvat-Boşnak etnisiteleri arasında dönüşümlü olarak el değiştirmektedir. Bu durum kurumsal yapıda azınlıkların etkinliğinin olmaması sonucunu doğurmakta ve azınlık hakkı ihlali olarak kabul edilmektedir. Bütün bunların yanında tüm siyasi mekanizmaların üzerinde Avrupa Birliği tarafından atanan Bosna Hersek Yüksek Komiseri bulunmaktadır. *Ad hoc* bir yapı olan Yüksek Komiseriliğin kararı Bosna Hersek Cumhurbaşkanı'nın kararından üstündür ve tartışmaya açık değildir. Bu durum *de jure* olarak Dayton ile öngörülmemiş olmasına rağmen *de facto* olarak uygulanmaktadır. Yani Bosna Hersek halkına barış içinde bir arada yaşama konusunda güven duyulmamaktadır. Ayrılığın ardından isimdeki sosyalist ibareyi çıkararak Bosna Hersek adını alan devlet önceki birlikteliğin, savaşın, yaşanan göçlerden geri dönüşlerin olması ile işsizliğin giderek derinleşmesi ve serbest ekonomik sisteme geçiş sürecinin ekonomik sıkıntısı altında ezilmeye başlamıştır.

Bosna Hersek küçük bir Avrupa Birliği modellemesi gibidir. Bu küçük ve tanımlanamayan devletin AB'nin yumuşak gücüyle sisteme entegrasyonunun sağlanması ekonomi, göç, yönetim, azınlıklar konusunda Birliğin katettiği süreci daha iyi gösterecektir. Bu çalışmanın amacı Bosna Hersek'in AB üyelik sürecinin söz konusu aktörler için önemini analiz etmektir. Bosna Hersek'in protektoral yönetimi, bozuk ekonomisi ve yaşanan ihmaller AB'nin hazmetme kapasitesi için zorlayıcı faktörlerdir. Fakat Batı Balkanların kırılğan yapısı yerine güçlü bir Güneydoğu Avrupa sınırı oluşturma düşüncesi üyelik sürecinin önemini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bosna Hersek, Avrupa Birliği, Entegrasyon Süreci, Yumuşak Güç

ABSTRACT

Following the death of Josip Broz Tito in 1980, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia had got into the economic crisis, experienced the adoption of the periodic presidential system and the new administration system that led to an increase in the understanding of nationalism in the member states. Due to the start of this type of period mass migration waves had been occurred and the Federation had got into spillover process. Bosnia and Herzegovina with three ethnicity structure decided secession from the Socialist Federal Republic of Yugoslavia in consequence of the referendum held in 1992. This was not accepted by Serbians and a civil war had started. After the civil war, the governing structure has been shaped in the ethnical identities with the new order.

Government changes hands between Serbian-Croatian-Bosnian ethnicities in Bosnia and Herzegovina which is composed of Bosnia and Herzegovina Federation, the Serbian Republic and Brcko Autonomous District. This situation is seen as a violation of minority rights since minorities are unable to be effective in the organizational structure. Also, there is a High Commissioner assigned by the European Union who is above all the political mechanisms. The decision of the ad hoc High Commissioner is superior to the decision of the president and closed to dispute. Even though this was not *de jure* foreseen in the Dayton Agreement, this is *de facto* applied. The Bosnian community is not trusted to have a peaceful coexistence. The state named Bosnia and Herzegovina by dropping the socialist phrase after the secession and has begun to suffer from the war, and deepened unemployment boosted by the return of the migrants, and issues of the transition process of the free economy.

Bosnia and Herzegovina is alike a model of the European Union. The integration with EU's soft power of this small and unknown state will demonstrate better the distance covered by the Union in terms of economy, migration, government and minority group. This study aims to analyze the importance of the integration process of Bosnia and Herzegovina and the European Union for the aforementioned actors. The protectorate government, broken economy and negligent of Bosnia and Herzegovina are challenging factors for the EU's absorption capacity. However, the idea of having a robust Southeast European border instead of the brittle structure of the Western Balkans introduces the importance of the membership process.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, the European Union, Integration Process, Soft Power

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AP	: Avrupa Parlamentosu
AT	: Avrupa Topluluğu
AVNOJ	: Yugoslavya Ulusal Özgürlük Kurtuluş Konseyi
BHMB	: Bosna Hersek Merkez Bankası
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CARDS	: Yeniden Yapılanma, Gelişim ve Stabilizasyon için Yardım Topluluğu
CIA	: Amerika Merkezi İstihbarat Teşkilatı
DEI	: Bosna Hersek Avrupa Entegrasyonu Başkanlığı
DPE	: Boşnaklar Demokratik Eylem Partisi
ECB	: Avrupa Merkez Bankası
EUSR	: Avrupa Birliği Özel Temsilcisi
EYUMC	: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
HDB	: Hırvat Demokratik Birliği
ILO	: Uluslararası İşgücü Organizasyonu
IPA	: Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (Avrupa Birliği)
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SC	: Sırp Cumhuriyeti
SCO	: Sırp Cumhuriyet Ordusu
SDA	: Demokratik Hareket Partisi
SDP	: Sırp Demokratik Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
YFO	: Yugoslavya Federal Ordusu
YSCF	: Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyetler Federasyonu

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplini döngüsel yapısıyla tekrar eden olayları farklı boyutları ile görmemizi sağlar. Ulusal çıkar olarak betimlenen ve üzerine kurulan devlet sisteminin yapısını belirleyen ögeler aslında olmazsa olmaz koşullar değildir. Uluslararası sistem zamanın getirdiği şartlara bağlı olarak her toplumun çıkarının yeniden belirlenmesine yönelik süreç mekanizmasıdır. Sadece toplumların yarattığı devlet yapısı değil, aynı zamanda uluslararası toplumun yarattığı örgütler de zamanın değişen ihtiyaçlarına adapte olarak yenilenir. Değişen, dönüşen ve güncel kalmak zorunda olan canlı bir organizmaya benzeyen uluslararası ilişkiler disiplini bütüncül bir yaklaşımla incelenmeden anlamlandırılmayacak kadar iç içe geçmiş, karmaşık bir yapıdan oluşur.

İdealistler toplumu tanımlamak için bireyin doğuştan iyi olmasına, realistler ise tam aksine bireyin doğuştan kötü olmasına atıfta bulunarak güç kavramını kendi bakış açıları ile şekillendirdi. Hâlbuki birey öğrenme arzusuyla doğuştan barındırdığı ruh halini öteki algısıyla şekillendirme eğilimindedir. Canlı varlıkları salt iyi ya da kötü olarak tanımlanmak doğru değildir. Her birey karşısındaki kişinin onu nasıl algıladığına bağlı olarak dost ya da düşman konumundadır. Yani; varlıkların kendilerini tanımlamaları yeterince zor değilmiş gibi aynı zamanda karşı tarafa yansıtıkları görüntüleri de tanımlanmaları açısından karmaşa yaratır.

Modern toplumların bir araya gelerek oluşturdukları dünya devletler ailesi yüzyıllardır savaş-barış, güç-güvenlik, dostluk-düşmanlık ekseninde süregelen politikalar ile gündem belirlemektedir. Egemenlik uğruna dökülen kanların maliyeti sadece savaş aletlerinin fiyatı, savaşta yaralanan ve ölen asker sayısı, kazanılan veya kaybedilen topraktan daha fazlası olmaya başladığından beri değişen savunma ihtiyacıyla bugün bölgesel barış kuşağı fikri gerçekleşmeye daha yakındır.

Bosna Hersek coğrafi bir adın bir topluma mal olduğu, Avrupa tarihi açısından son derece önemli bir ülkedir. Avrupa'nın güç sisteminde geriye düşmesine neden olan Birinci Dünya Savaşı Bosna Hersek topraklarında Bosnalı Sırp bir gencin Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun veliahtını öldürmesiyle başladı. Bu savaş, Avrupa'nın savaşlar çağını açmadı ama dünya güç sisteminde Avrupa devletlerinin ikinci sıraya itilmesinin başlangıcı oldu. Ekonomik açıdan toparlanma ve küresel güvenlik ağına entegre olma düşüncesiyle kurulan Milletler Cemiyeti ise erken kurulmuş bir hayal olarak kaldı.

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışıyla savaşların kazanımsız olacağı, bu yüzden savaşmaya değmeyeceği, diplomasinin etkin araç olarak kullanılması gerektiği savları dayanaksız kaldı. Uluslararası örgütlenme ve paktlar dönemi savaşın çıkışını engelleyemedi. Milletler Cemiyeti dağıldı. Dünya Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) aksında iki kutuplu sisteme bölündü. Bu süreçte Bosna Hersek savaşta Partizanların liderliğini yapan Josip Broz Tito'nun liderliğinde kurulan Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyetler Federasyonu (YSCF) içinde 'Müslüman' olarak tanımlanan bir cumhuriyet oldu.

Osmanlı Devleti içinde kendini tanımlarken Müslüman tebaa olmak Bosna Hersek halkı için sorun değildi. Ama YSCF'de bu durum bugünde halen süregelen tanımlanma sorununun temelini oluşturdu. Bosna Hersek YSCF içinde üçüncü büyük cumhuriyeti ve üç etnik kimliğin bir arada yaşadığı bir yerdi. Tito'nun Sosyalist Blok'tan kopuşu ve özyönetimli sosyalizmi kurması YSCF halklarını Yugoslav kimliği altında birleştirme eğilimi ve farklılıklara saygı temelinde yaptığı yönetim reformları ölümüyle birlikte rafa kalktı. Sırpların kendilerini Yugoslavya'nın hamisi olarak görmeleri Federasyon'u yaşanmaz hale getirdi ve YSCF dağıldı.

Bosna Hersek için federasyonda kalmanın bedeli Sırp yönetimin altında ezilmek ve haklarının elinden alınması idi. YSCF'den daha önce ayrılan Hırvatistan ve Slovenya'nın uluslararası alanda tanınmasından alınan cesaretle Bosna Hersek bağımsızlığını ilan etti. Fakat uluslararası tanınma Sırp yönetimini durdurmadı ve Bosna Hersek içinde yaşayan Hırvat ve Sırpların kışkırtılmalarıyla iç savaş yaşandı. Büyük Sırbistan ve Büyük Hırvatistan mitleri arasında kalan Bosna Hersek modern çağın en büyük soykırımını yaşadı. Savaşın sürdüğü üç buçuk yıl içinde sistematik işkence, toplu tecavüz, insanlık dışı muamele gören Boşnaklar bağımsızlıklarının bedelini acı bir şekilde ödedi.

Bosna Hersek Savaşı sırasında Birleşmiş Milletler (BM) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) geç ve etkisiz kalan çabaları, ABD'den beklenen sürece derhal müdahil olma istencinin gerçekleşmemesi Bosna Hersek vatandaşları üzerinde yakın tarihte unutamayacakları bir iz bıraktı. İç savaş olarak başlayan fakat yapılan anlaşmayla aslında uluslararası bir savaş görüntüsü çizen Bosna Hersek Savaşı sonucunda imzalanan barış antlaşmasıyla yeniden yapılanan Bosna Hersek; anayasası barış antlaşması metni içinde yer alan, bir federasyon, bir cumhuriyet, bir özerk bölgeden oluşan, tanımlanamayan *sui generis* bir devlettir.

Uluslararası gözetim altında imzalanan Dayton Barış Antlaşması olarak bilinen kurucu metne göre Boşnaklar, Hırvatlar, Sırplar tarafından oluşacak yönetim yapısı bölgelere göre farklı oranlarla belirlenecek üç etnik kimlik tarafından yönetilecektir. Her bir aidiyetin diğer bölgede azınlık konumunda olmasından ziyade bu üç kimliğe sahip olamayan Bosna Hersek vatandaşlarının kendi ülkelerinde azınlık konumunda oldukları tuhaf bir birliktelik yapısı vardır. Bosna Hersek vatandaşlığı tanımının sağlanamadığı ülkede huzur içinde bir arada yaşamın öğrenilmesi için Bonn

yetkileri ile donatılan Yüksek Temsilci karar mekanizmasının üzerinde bir güce sahiptir. Bu görüntü ile bağımsız devletten çok bir protektora yapısı çizen Bosna Hersek yapmaya çalıştığı reform hareketleri ile rüştünü ispatlama çabası içindedir.

Neredeyse yetmiş yıl önce ekonomik entegrasyon ile Avrupa bölgesel güvenliğinin sağlanabileceği düşüncesi ile kurulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun üçlü sacayağı üzerinde yapılan reformlarla bugünkü Avrupa Birliği (AB) ile karşı karşıyayız. Devletlerin egemenliklerinden vazgeçmeden, toplumsal ve ekonomik eşitliğin yarattığı cazibeyle bölgesel barış kuşağı oluşturan yeni AB sistemine entegrasyon önemsenmelidir.

Ayrılcı milliyetçiliğin ve korumacı ekonomik anlayışın yarattığı kaotik açmaz Bosna Hersek'i Batı Balkanların kırılma bir üyesi yapmaktan öte değildir. Sırp Cumhuriyeti tarafından güdülen ayrılık fikri Bosna Hersek'in uluslararası bir organizasyon olan ve kendi kurumsal, siyasi, ekonomik kimliğini oturtan AB ile entegrasyonunun önünde bir engeldir. Sırp Cumhuriyeti'nin tarihten gelen bütün Serboslav ırkını bir arada yaşaması düşüncesi popülist bir söylemden öte değildir. Bu amacın sürdürülebilir olmadığı Sırbistan ve Karadağ'ın Üçüncü Yugoslavya olarak tanımlayabileceğimiz dağılan YSCF içinde beraberliklerini sürdürmekten vazgeçmeleri ile anlaşılabilir. Öyle bir durum oluşabilecek olsa uluslararası basında 'Üçüncü Yugoslavya kardeşlerini bekliyor' başlıklarına rastlamamız kaçınılmazdı. O zaman asıl amacın Bosnalı Sırp söyleminden kurtulmak, küçük ve bağımsız bir devlet olarak uluslararası arenaya çıkmak olduğu düşünülebilir. Balkan coğrafyasında deneyimlenen devlet bölünmelerinin açtığı yaraları görmezden gelen Sırp yönetimi iç politik propagandayla basının yumuşak gücünü kullanarak toplumsal huzursuzluk yaratmaktadır. Modern çağın getirdiği mobil insan varlığı ve geçirgen sınırlar fikrini anlamadan hareket edilmesi entegrasyonu zora sokmaktadır.

Gücün sadece askeri yetenek olarak görüldüğü bir dönemden küresel enformasyon çağına geçilmesiyle oluşan yeni sistem toplumların karmaşık bir örüntüyle birbirine daha önce hiç olmadığı kadar girift bağlarla bağlanmasına sebep oldu. Çok aktörlü sistem yapısı karşılıklı ihtiyaçlar ve farklılıkları bir potada eriten arzulanan şeye en az maliyetle sahip olunmasını sağlayan adaptif bir süreç mekanizması yarattı. Sistemin sürekliliği içinde doğan karşılıklı bağımlılık kavramı toplumların ekonomik, toplumsal, siyasal, sosyal ve pek çok açıdan birbirine uyumlu hareket etme yeteneği geliştirmeleri ile oluştu. Artık toplumlar için askeri savunma maliyetinden daha önemli olan şey teknolojik gelişmeler, eğitim, ekonomik büyüme ve kalkınma gibi refah yaratıcı kavramlardır.

Her kurulan sistemin gelişen ve değişen dünya şartlarına uyum sağlaması varlığının devamı için gereklidir. Devletlerin içinde buldukları güvenlik ikileminden kurtulma çabaları onları yeni sistemler kurmaya itmektedir. AB temelleri üzerine kurulduğu ekonomik yapıyı Maastricht

Antlaşması ile üye devletlerin ortak güvenlik ve dış politika belirleme ihtiyacına hitap eden yeni bir sistemle bütünleştirdi. Lizbon Antlaşması ile kurumsal yapısında yaptığı revizyonlarla kurulan sistemi geliştirerek daha sağlam bir temele oturttu. AB kurumları uzmanlaşmanın verdiği güveni üye olan devletlere sağlayarak onları Birliğe üye yapma sürecinde yumuşak gücünün cazibesini kullanmaktadır.

Kompleks karşılıklı bağımlılığın yarattığı yeni güç kavramı olan yumuşak güç küçük-büyük devlet ayrımını ortadan kaldıran bakış açısıyla bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Her türlü bilgiye en hızlı şekilde erişen ve her şeyin en iyisini hak ettiğini düşünen toplumlar arasında eski zamanlardan daha çok uzlaşma, uyumlanma ve entegre olma fikirleri yeşerdi. Bireyin sesini duyuracağı mecraların geliştiği dönemde tüm bireylerin eşitliğinden bahsedilirken dünya devletlerinin nüfus ya da toprak büyüklükleri ile anılan gücünün yerini devletlerin etki alanları aldı.

Bu tezin amacı; AB'ye üyelik sürecinde Bosna Hersek'in AB'nin kurumsal yapısının yönlendirme kapasitesi ve Avrupa yurttaşlığı fikrinin etki alanıyla kendi yönetim yapısını dönüştürmesi gerektiğini belirtmek ve entegrasyonun sağlanmasından çok sürecin önemine atıf yapmaktır. AB'nin Bosna Hersek'ten üyeliğe geçiş sürecindeki istekleri bölgesel barış kuşağı oluşturma fikrini pazarlık süreciyle gerçekleştirmeye çalışarak kırılğan Batı Balkanlar yerine güçlü Güneydoğu Avrupa sınırı yaratma istencidir.

Bu amaçla hazırlanan tezin; birinci bölümünde gücün, teorilerin ve uluslararası örgütlerin tarihsel süreçteki değişimi, ikinci bölümünde Bosna Hersek'in tarihi, üçüncü bölümünde AB hazmetme kapasitesi açısından zorlayıcı etkenlerin üyelik sürecinin istekleriyle dönüştürülmesi gerektiği, Bosna Hersek vatandaşlığı kavramı ile Bosna Hersek halkının sürdürülebilir birlikteliğe kavuşabileceği, Avrupa stabilizasyonu açısından Bosna Hersek-AB birlikteliğine ulaşılmasının birimler açısından önemi anlatılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ENTEGRASYON DÜŞÜNCEİ VE GÜÇ KAVRAMININ EVRİMİ

1.1. Entegrasyon Nedir?

Uluslararası ilişkiler kavramının doğumundan itibaren üzerinde durulan ana konulardan biri bağımsız siyasal topluluklar olarak kurulan devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları bir sistemin kurulup kurulamayacağıdır. Bu ikilemin temelinde küresel dünya devleti arzusu ve tek bir yönetimin imkânsızlığı yatmaktadır. Bütün devletlerin, hatta siyasal olarak devlet dışında oluşturulan organizasyonların da, tek bir elden yürütülebilmesi düşüncesi bu çağda dahi hayali bir söylem olma yolunda devam etmektedir. Bütün toplumların bir arada yaşadığı düzene geçişte entegrasyon olgusu karşımıza çıkmaktadır. Entegrasyon en basit tanımıyla uyumlama demektir. AB bölgesel entegrasyonuna geçiş tarihsel devinimle oluşmuştur. Yüzyıllar süren bir çabanın sonucunda sistemin farklı birimlerinden tutarlı bir yapı oluşturulması ve bütüncül bir birliktelik kurulması adına uyumlanan birimler bölgesel barış kuşağında egemenliklerinden vazgeçmeden bir arada yaşayabilmektedir.

Thomas Hobbes'un Leviathan Devleti bireyin kendi eliyle yarattığı sistemi yine kendi algısı ile ilahlaştırması üzerine inşa edilen algılarımızın zincirimiz olmasının sistematik örüntüsüdür. Yöneten ve yönetilen arasındaki ayrımın bu denli belirgin olması kaosu tetikleyen ve devlet için insan söylemini doğuran Hobbesyen Leviathan Devlet doğa durumundan korunmak için örgütlenmeyi seçen bireylerin zamanla yarattıkları güç tarafından varlıklarını temellendirmesinin tipik örneğidir. Hobbes; insan yaşamının devamının temeli olarak gördüğü Leviathan'ın varlığını insanın bir canavara teslimiyeti olarak tanımlar. Bu yüzden, kurulacak uluslararası organizasyonların temelinde bireyin yatmaması sistemin çökmesinin yegâne sebebidir. Korku distopyası insanları belli bir noktaya kadar baskılar sonrasında bireyler doğa durumuna kendiliğinden dönerler.

Weber devleti belirli bir alanda yasal olarak fiziki güç kullanma tekeline sahip insan topluluğu olarak tanımlamaktadır (Weber, 1970: 78). Fiziki güç kullanımını meşru zemine oturtan bu söylem devletin kendi ülke sahasında yönetici erkin istediği boyutta davranmaya hakkı olduğu söylemini doğurması açısından son derece sakıncalıdır.

Hans Morgenthau ulus devlet sisteminin otuz yıl savaşlarından sonra ortaya çıktığını savunarak savaşları bitiren Westphalia Antlaşması ile yeni sistemin gün yüzüne çıktığını ve din savaşlarının ardından yapılan barış ile egemen ulus devlet mitinin doğduğunu belirtir. Hiyerarşiden anarşiye geçiş olarak tanımlanan ve aslında Kilise ve Ortaçağ Avrupa Devletlerinin egemenlik anlayışından kopuş ve bireyselliğe dönüş olarak tanımlanması gereken modern çağın başlangıcı Westphalian Barış Dönemi'dir (Larkins, 2010: 3).

Eski düzen ve yeni sistem arasındaki kırılma noktası oluşturduğu düşünülen Westphalia diplomasisi üzerine modern dönem inşa edilmektedir. Halkın kralın dinine mensup olması zorunluluğu kalkmış ve devletlerin kendi iç meselelerine diğer devletlerin karışamayacağı kabul edilmiştir. Artık dinsel aidiyet ilişkilerinin yerini toprak ve seküler aidiyet ilişkileri almaya başlamıştır (Owens ve Jackson, 2005: 54). Dünya tarihi premodern imparatorluk döngüsü ile *Pax Britannica* ve *Pax Americana* gibi birbirini takip eden hegemonilerin şekillendirdiği, ulus devletler arasındaki güç dengesinin oluşturduğu modern sistem arasında ikiye ayrılır (Teschke, 2003: 17).

Ortaçağ uygarlığı Roma İmparatorluğu'ndan devralınan ve Kilise tarafından sürdürülen bir evrensellik geleneği tarafından canlandırıldı. Fakat eski düzen teokrasi ve mutlakiyetçilik ile sertleşti ve dayanılmaz baskı ve yolsuzlukla sonuçlandı. Gelişme özgürlüğü çabalarına direnç gösterdikleri için Rönesansın entelektüel olarak ayrılması, Reformun dini olarak ayrılması ve nihayetinde Fransız Devrimi'nden ilham alan bir dizi siyasi ayrılma ile dönem sonuçlandı (Ellis, 1928: 24).

Fransız Devrimi özgürlüğün temeli olan hukukun zaferini kesinleştirdiği için egemenliğin topluma ve özgürlüğün son tasdiki olan adalete yapılmış bir yatırım olduğu fikrinin yayılmasını sağlamıştır (Ellis, 1928: 289). Fransız Devrimi'nin yarattığı milliyetçilik akımının yayılması ile ulus devlet oluşumlarının imparatorlukları tehdit etmeye başlamasının ardından dönemin Avusturya Başbakanı Klemens Von Metternich'in savunduğu ve Viyana Kongresi'yle kabul edilen sistem; klasik güç dengesi anlayışı ile Avrupa'da etkin olan Büyük Britanya, Avusturya, Rusya, Prusya ve her ne kadar sistemin çözülmesine sebep olsa da Fransa'nın da cezalandırılmak yerine gücün dengelenmesi için çözüm ortağı olarak dâhil edildiği ve bir daha Avrupa kıtasında savaşın olmaması için sarf edilen, statükocu ve küçük devletlerin oluşmasını engelleyici politikalar bütünüdür. İmparatorlukların çözülmesini engellemek adına benimsenen Metternich sistemi; Avusturya ve Rusya'nın Balkan coğrafyasında işbirliği içerisinde olmasını, Prusya'nın Fransa ve Rusya'nın olası yayılmacı hareketler içine girmesini önleyici bir dengeleyici olmasını ve Kıta Avrupası'nın yönetiminde hiçbir devletin tek başına egemen olmamasını yeniden savaşmama adına benimsemektedir (Üste, 2014: 40).

Metternich sistemi ile ütöpik bir topluluk kurmaktan ziyade huzursuz ve tehlikeli bir dünyanın sorunlarıyla başa çıkabilecek bir güç inşa etmek istendi. Metternich döneminden İkinci

Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar geçen süre zarfında tüm Avrupa hem belirli devletlerin içinde, hem de bunlarla olan ilişkilerinde sürekli, ayrıntılı balans ve manevra gerektiren karmaşık bir değişim süreci geçirdi. Uluslararası güç dengesindeki stratejik değişimler kadar yerel ihtiyaçlara da cevap veren kapsayıcı bir güç teşkilatlanması üzerinde duruldu (Liang, 1992: 2-3).

Fransa'nın tüm kıtayı savaşa sürükleyen tavrına rağmen cezalandırılmaması dengenin dengeleyicisi olmasından kaynaklandı. Sistemlerin kendi kurallarını yaratması açısından önemli bir örnek olarak karşımıza çıkan bu durum kuralların zamana, mekâna, objeye göre değişim gösterebileceğini gözler önüne serdi. Uluslararası sistemin içinde bulunan aktörlerin değişimine rağmen uzun soluklu bir süreç olması anarşik yapısının dönüştürülebilir ve uyumlanabilir olmasından kaynaklanmaktadır.

Realist teoriye göre uluslararası anarşiden bahsediliyorsa işbirliği ve düzenin sağlanması ve sürekliliği hegemonyanın varlığına bağlıdır (Arı, 2006: 376). Hegemonya; bir devletin öteki devlet ya da toplum üzerinde kurduğu üstünlük yani egemenlik gücüdür (Şöhret, 2011: 4). Hegemonik güç, sosyal boyut önemsenmeksizin ekonomik-askeri alanda sağlanır ve hegemonun çıkarına güce boyun eğen zayıf devletin aleyhine bir zoraki işbirliği sahası yaratır (Karacasulu, 2009: 57). Egemen devletin güç kullanarak kendi çıkarını sağlama güdüsüyle hareket etmesi realist paradigmanın popüler olduğu çağda savaş söylemlerin zorda kalmadan kullanma evresine henüz gelmediği aksine her an müdahalede bulunabilecek kapasitelerin varlığının işaretidir. Bu zoraki birliktelik çağı emperyal gücün varlığının ve devamının sağlanması için sürekli yeni sömürgeler arama yolunda egemen güçlerin birbirleri ile olan savaşının da tetikleyicisi konumundadır.

Yirmi birinci yüzyıl modernizmde entegrasyon 'bir daha asla savaşılmasın' veya 'savaşlar hayatın gerçekliğidir' söylemlerinden yola çıkarak tanımlanmaz. Daha uyumlanabilir bir şekilde bütün tarihte yaşananları hatırlar ve revize eder. Entegrasyon bizim için değişime adaptasyon ile ilgili bir kavramdır.

Modern toplumlar uluslararası arenada yüz yıllardır değişen yönetim ve birlikte yaşam algısını bir potada eriten düşüncelerin toplamında oluşan entegre yaşam algısına sahiptir. Entegrasyon; aktörleri arasında şiddet unsurlarının azaldığı, savaşın yıkıcı etkilerinin yerini karşılıklı bağımlılık, ortak yarar, işbirliği ve bütünleşmiş siyasal toplulukların aldığı yeni bir formdur (Arı, 2006: 446). Deutsch'ye göre entegrasyonun koşulları; entegre toplumun birbirine olan yakınlık duygusu, ortak değer ve kazanım yaratılması, karşılıklı hassasiyet, belli ölçüde ortak kimlik ve sadakate sahip olunmasıdır (Deutsch, 1988: 271). Keohane ve Nye'a göre entegrasyon ise; örgütlenme adına bir araya gelecek bir sistem oluşturma ya da karşılıklı ihtiyaçlardan meydana gelen birlikteliklerdir. Entegrasyonun farklı boyutlarına inanan Keohane ve Nye siyasal, ekonomik, toplumsal olabileceği gibi farklı düzeylerde de birliktelik içinde olunabileceğini savunur.

Entegrasyonun karşılıklı bağımlılığı artırdığını ve hatta entegrasyon ile karşılıklı bağımlılığın birbirini besleyen süreçler olduğunu betimlerler (Arı, 2006: 455).

Tarihin bize sunduğu farklı entegrasyon fikirleri, farklı entegrasyon modelleri ve hatta bu süreçte bunların yaratıcısı farklı insan düşünceleri vardır. Önemli olan barış içinde bir arada yaşanabilecek huzur ortamı sağlanması adına savaşın insana ve doğaya yaptığı kötülükleri unutmadan her toplumun uyumla, eşit haklarla, adalet anlayışı içerisinde, sosyal refah seviyesi artan birliktelikler içinde bulunmasıdır. Entegrasyon kadar önemli olan bir diğer şey entegrasyon sürecidir. Bu düşünceyle farklı entegrasyon düşünceleri ve uluslararası örgütlerin tarihsel gelişimini anlatmak çalışma açısından bütünlüştürücüdür.

1.1.1. Wilson İdealizmi ve Milletler Cemiyeti Denemesi

İdealizm; merkezi siyasetin yokluğunda, bağımsız siyasi toplulukların var olduğu tüm tarihi dönemlerde görülebilecek, uluslararası anarşiyi aşmaya çalışan, daha kozmopolit ve uyumlu bir dünya düzeni yaratan iyimser bir doktrindir (Wilson, 2011: 332). İdealistler, devletlerin ve/veya hükümetlerin yüzeysel olarak çatışan çıkarlarının altında yatan tüm halklar arasında çıkarların doğal uyumunun varlığını vurgulama eğilimindedir (Wilson, 2011: 333). Dünya meselelerinde aklın rolü, fiili ve potansiyel çıkarlar arasındaki uyumun varlığı araştırılarak ideal bir siyasetin nasıl kurulabileceğini tartışılır (Wilson P. C., 2014: 13).

İdealistler farklı halkların farklı davranış kuralları, kültürel normlar, değerler, alışkanlıklar ve zevkler sergilediğini kabul ederken insanların temelde tek tip olduğunu iddia etmektedir. Etnik, sosyal, kültürel ve dini geçmişe bakılmaksızın tüm insanların güvenlik, refah, tanınma ve saygı açısından aynı şeyleri istediğini belirten idealistler; genel ahlak anlayışına sahip olan herkesin insan haklarının yapı taşı olduğunu ve Kantian prensip ile insanoğlunun kendi içinde bir amaç olarak görülmesi, asla bir araç olarak görülmemesi gerektiğini savunur (Wilson, 2011: 333). Toplu güvenlik, zorunlu uyuşmazlıkların karara bağlanması, ulusal silahsızlanma, açık diplomasi ve uluslararası sömürge hesap verebilirliği idealistlerin en azimli politika reçeteleridir. Bazıları daha ileri giderek uluslararası bir polis gücü oluşturma çağrısı yaptı ve silah üretiminin uluslararası denetimini amaçladı.

Birinci Dünya Savaşı'na sonradan dâhil olan ABD'nin Başkanı Woodrow Wilson, Dünya Savaşı'nı bitirmek için on dört maddelik bir plan yayımladı ve bütün devletlerin bu plana sadık kalması gerektiğini vurguladı. Bu zamana kadar süregelen savaş sonrası düşüncelerinden farklı olan liberal barış düşüncesi ile 'zafersiz barış' ve 'ilhaksız, tazminatsız' tabirleri kullanılarak reformist süreç on dört maddede aktarıldı (Thompson, 2002: 165). Wilson'ın şartlarından olan açık diplomasi, self determinasyon, mandater rejim uygulanması ve ulusların eşit ve tarafsız bir şekilde

temsilini sağlaması için Milletler Cemiyeti'nin kurulması (Kıran, 2008: 23) uluslararası ilişkiler literatürü açısından yeni bir başlangıç noktasıdır (Ginneken, 2006: 1).

Birinci Dünya Savaşı sonrası Wilson idealizmi ile her devletin eşit temsili ve savaşlar çağının sonu olarak tasarlanan Milletler Cemiyeti'nin amacı her devletin egemenlik yetkisini içte de dışta da kendisinin kullanmasını sağlamaktır. Fakat dönemin emperyalist devletleri vesayet rejimi altında güçlü devletlerin daha önce hiç egemen bir güç olarak dünya sahnesine çıkmayan devletlere nasıl egemen devlet olunacağını öğretme çabasında olduklarını söyleyerek rejimi manipülatif emellerine alet etti. Bu duruma; ABD'nin işbirliği ve barışı koruma, savaşlar çağını sona erdirmeye söylemlerine karşın cemiyete üye olmaması etken oldu (Kıran, 2008: 26).

Birinci Dünya Savaşı'nın uluslararası örgütlerin gelişimine önemli etkileri oldu. Savaşta kaybedilen insanların ve materyalin büyüklüğü gelecekte böyle bir savaşın bir daha yaşanmaması duygusunu beraberinde getirdi. Savaşlar artık ulusal çıkarları korumanın yasal bir yolu olarak kabul edilemez hale geldi. Viyana sisteminin çöktüğü aşikârdı. Avrupa işbirliğinin faydasızlığı ve küresel bir işbirliği ağının kurulması gerektiği görüldü. Devletler arası ilişkiler için yeni yollar bulunmalı ve devletlerin egemenliği sınırlandırılmalıydı (Ginneken, 2006: 7). İdealistler Birinci Dünya Savaşı'nı yaratan savaşarak kazanma mitini eleştirirken düşünceleri; demokratik uyanışla gelişecek yeni sistemin uluslararası akıldaki gelişmelerle, Milletler Cemiyeti'nin uluslararası hukuku güçlendirmesiyle ve "insanların barışı ve aydınlanması" adına yapılan iyi çalışmalar ve üretilen iyi ilkelerle yaratılabileceğiydi (Ginneken, 2006: 12). Knutsen'e göre; eğer Balkan çatışmalarının Dünya Savaşına yol açmasından önce devlet liderleri sorunlarını diplomatik yöntemlerle konuşarak çözmeye çalışabilecek bir uluslararası organizasyon içine girmiş olsalardı savaş önlenebilirdi (Knutsen, 2006: 289).

Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra geliştirilen entegrasyon teorileri milliyetçiliğin ve korumacı ekonomik anlayışın tehlikelerini gözler önüne serdi. Savaş; halkları ulus devletlere bölen ve kıt kaynakların güvenliği için savaşmaya zorlayan uluslararası sistemin temel özelliği olarak kabul edildi.

1918'e kadar çoğu liberal yazar, milletlerin kendi milliyetçiliklerini geliştirerek enternasyonalizm hedeflerine ilerlemeyi sağladığına inanıyordu. Wilson ile barış antlaşmalarını gerçekleştiren diğerleri ise ulusların kendi kaderini tayin hakkını dünya barışının anahtarı olarak görüyordu. Oysa savaşın bitişi ve yapılan barış antlaşmalarının içerikleri dikkate alındığında durumun sürdürülebilir bir ilerleme olmadığı aşikârdı. Self determinasyon hakkının sadece büyük devletlerin savunduğu bölümlerin kullanımına açık olan bir hale gelmesi ütopyik bir bekleyişti. Her topluluğun kendi devletini kurması ise kaotik bir açmazdı. Sonuçta, gergin bir uluslararası ortam savaşın ikincisini kaçınılmaz kıldı.

İkinci Dünya savaşı boyunca, ne Milletler Cemiyeti Konseyi ne de Genel Kurulu toplanabildi. Clausewitz'in deyişiyle, "artık siyasi irade askeri iradeye" boyun eğmişti (Brodie, 1973). Cemiyetin Cenevre'deki merkezi savaş boyunca tamamen işlevsiz kaldı. Milletler Cemiyeti son toplantısını savaş sonrasında, 18 Nisan 1946'da, Cenevre'de düzenledi. Elli devletin üye olarak bulunduğu örgütün otuz dört ülkesinden delegelerin katıldığı toplantıda, oy çokluğuyla (33-0) Milletler Cemiyeti örgütüne son verildi (Kıran, 2008: 34).

1.1.2. Realizm ve İkinci Dünya Savaşı Dönemi

Uluslararası barışın koruyucusu olarak kurulan ve çatışmalara son verecek sistemin temelini atıldığı düşüncesiyle oluşturulan Milletler Cemiyeti savaşlar dönemine son veremediği için eleştirildi. Dünya savaşlarının ikincisi çıktığında devletlerin silahsızlanma yerine daha ağır silahlara sahip oldukları fark edildi. Milletler Cemiyeti'nin hüküm sürdüğü savaşız 1920-1939 yılları arası uluslararası arenada güç toplama molası gibi kullanıldı.

Milletler Cemiyeti insan hakları, azınlıklar, ihtiyaçların giderilmesi, savaşın izlerinin silinmesi için geliştirdiği politikalarla dönemine kadar yapılmamış yapması açısından eşsiz bir deneyim olarak karşımıza çıkarken İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra misyonunu vadettiği gibi üstlenemediği kabul edilerek dağıldı.

İdealizmin insan doğasının doğuştan iyi olduğu ve devletlerin çıkarları için değil toplumsal refah için çalışmalarının özde kendi vatandaşlarına genelde bütün insanlığa huzur ve refah ortamı sağlayacağı düşüncesi savaşlar çağının içinde ütöpik olarak tanımlanan ve gerçeğe yaklaşmaktan uzak olan bir görüntü çizdi. Wilson'ın demokratik devletlerin eğitimli kamuoyu ile savaşı bir uluslararası politika malzemesi olmaktan çıkarma düşüncesi ile barış ve güvenliğin toplumsal adalet, işbirliği, serbest ticaret, demokratik rejimler ve devletlerin eşit temsiline dayanan uluslararası örgütler kurularak mutlak barışın sağlanacağı fikri (Çalış ve Özlük, 2007: 228) uluslararası ilişkiler disiplini açısından iyi niyetli ama tehlikeli bir saflık olarak değerlendirildi.

Tarih geçmişe dönük yazım dizgelerinden oluşur. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerin incelediği ve üzerine inşa edildiği sistem oluşumları da ardılları ile anlamlanır. Her bir teori bir diğerinin açığı ya da olumlu yanı üzerine yeniden köklenerek gelişir. İdealizmin uluslararası anarşik yapıya bir anda silahsızlanma eklemesi erken, açık diplomasiyi eklemesi önemliydi. İkinci Dünya Savaşı'nın bize öğrettiği temel ise gücün yeniden tanımlanması gereği, devletler arası güç ve çıkar ilişkilerinin uyumu, savaşın varlığının doğal olduğunun kabulü, savaşı önleyici diplomatik etkinliklerin gerekliliğiydi. Milliyetçi bilinç, özellikle iki savaş arası dönemde, bir silah edası ile politikalarını ve hatta devletin bizzat kendisini meşrulaştırmak isteyen liderler tarafından oldukça sistemli bir şekilde kullanıldı (Çalış ve Özlük, 2007: 234).

Realistlere göre; idealistlerin öngördüğü şekilde bireylerin üzerine inşa edilecek sistem çatışmasız bir ortam yaratmaya yetmez. Realizme göre; bireyler idealistlerin belirttiği gibi salt iyi değil aksine doğuştan kötü ve bencildir. İnsanın bencil doğası ilişkilerinde korku ve güvenlik ikilemi doğurur. İnsanın bu doğası devletin yapısına yansır. Devlet çıkarlarının sürekliliği ve ulusal çıkarın korunması gerektiği anlayışı savaşı meşru ve askeri-güvenlik konularını başat kılar. Realistler gücü amaç veya araç olarak görenler diye ayrılabilir. Ama temelde ayırım gücü etki alanı veya savaşma kapasitesi olarak görmelerinden kaynaklanır (Arı, 2006: 164-172).

Morgenthau, bir devletin kendi çıkarlarının peşinde koşmasının, eylemlerini başka şekilde kısıtlayacak ahlaki standartlara aldırış etmemeyi haklı çıkardığını iddia etti (Beitz, 1979: 20). Ulusların uluslararası anarşik yapıda ahlaki davranma eğilimi içinde olacaklarını düşünmek realistler açısından son derece ütopikti (Beitz, 1979: 19-20). Carr ise bireyin iyiliğinin toplumun iyiliğinden önemli olması fikrini eleştirdi (Carr, 2010: 202). Eğer bütüncül bir iyiliğe ulaşmak adına toplumsal uyum çalışmaları yapılıyorsa neden bütün bireyden daha önemsiz olmalı düşüncesinin temelini ulusal birliğini sağlayamayan toplumların zaman kazanma mücadelesi olarak gördü. Bunu söylemesindeki amaç dünya toplumlarının birlikteliğinin son nokta olarak gösterilmesinin realist bakış açısına göre yeni bir ayrılma noktası olarak görülmesiydi.

Woolf bir idealist olarak Carr'ın '20 Yıl Krizi' kitabını şiddeti rasyonelleştirdiği için eleştirdi. Ekonominin ve askeri gücün yanı sıra ahlakın ve toplum hassasiyetinin yönlendirilebilir olması Carr'ın gerçekçiliğinin temeli iken sadece devleti aktör görmesi ise gerçekçi bakış açısının dahi doyuma ulaşabilecek ve yeniden bölünmelere uğramak zorunda kalacak terk edilmesi gereken bir teori olmalıydı (Wilson P. C., 2014: 380).

Realistlere göre; sistemin bazı yasal kurallar ve kısıtlamalar sunmasının kabul edilmesiyle uluslararası alanda hükümetlerin kaotik ve tehlikeli özelemlerini bastırmanın mümkün olacağı inancı üzerinde hareket etme eğilimi vardır. Fakat uluslararası alan merkezi olmayan stratejik etkileşim alanı olduğu için politikaların sonucunu hassas bir şekilde kontrol etmek son derece zordur. Bu yüzden; iç politikada kullanılan manipülatif ahlaki söylemlerin uluslararası politika aracı olarak kullanılması tehlikelidir. Politika yapıcılar ılımlı davranma eğiliminden vazgeçerse isteklerine ulaşmada daha başarılı olurlar (Beitz, 1979: 189-190).

Realist teori doğduğu dönemin ruhuna çok uygundu. Bir nevi savaşın sürekliliğinin nedenlerini anlama klavuzu gibiydi. Sadece devlet örgütlenmesinin olduğu koşullarda asla mutlak barışın olmayacağını bize göstermesi açısından son derece değerli olmanın yanında giderek küreselleşen dünyada neyin yanlış yapıldığının anlamlanması adına da yol haritası oldu. Realizm savunucuları Milletler Cemiyeti gibi uluslararası organizasyonun hiçbir etkinliği olmadığı konusunda haklı çıktı. Nitekim aynı dönem bize komünizm, nasyonal sosyalizm ve faşizmi tanıtarak dünya savaşlarının ikincisini yaşattı.

1.1.3. Birleşmiş Milletler ile Savaşların Sonu Düşüncesi

SSCB lideri Stalin “blöf-böl-fethet” stratejisi uygulayarak Doğu Avrupa’da Sovyet yönetiminde yeni yönetimler kurmak amacıyla güvenlik kuşağı oluşturma fikri (Knutsen, 2006: 296) ile hareket etti. Almanya lideri Hitler Pancermen Bloku oluşturmak ve “aşağılık kompleksi” yaşadıklarını savunduğu Slav ve Yahudilerden kurtulmak (Knutsen, 2006: 310) amacıyla başta kendi ülkesinin ve Batı Avrupa içinde bir takım etnik temizlik hareketine girişti. Sonuçta iki liderin çatışan amaçları dünya savaşlarının ikincisini çıkararak Avrupa’nın yeni dünya düzenini belirledi.

Ne Hitler’in yaptıklarında ne de SSCB yayılcılığında etkin bir rol oynayamayan Milletler Cemiyeti çareyi sadece SSCB’yi Cemiyet üyeliğinden çıkarmakta bulmuş Almanya, İtalya, Japonya için dahi bu kararı alamamış ve ne savaş çıkmasına engel olmakta ne de savaş sonrası cezalandırmalarda etkinliğinin olmaması dağılmasını kaçınılmaz kılmıştı (Gönlübol, 1964: 133).

Atom bombası gibi ilk kez kullanılan konvansiyonel silahların gözler önüne serdiği değişim savaşların giderek daha büyük yıkımlara sebebiyet vermesine yol açarak anlaşmaların boyutunu değiştirdi. Hem savaşların maliyetini artıran hem de ölüm oranlarını ve dahi doğanın toparlanmasının daha uzun sürdüğü yeni silahlanma sistemi savaşmazlık anlaşmalarının boyutunu ve gücün tanımını da değiştirdi. İkinci Dünya Savaşı yaşanırken Milletler Cemiyeti’nin etkisiz kalması yeni bir uluslararası organizasyonun gerekliliğine dikkat çekti. Savaşların maliyetinin artışı ve teknolojik gelişmelerin bu artışı giderek büyüteceği varsayımı savaşı önleme politikalarını artırdı. Çatışmasız ortam değil önlenebilir savaş ortamını tartışmak öncel hale geldi.

ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill savaşın ikinci yılında, daha ABD savaşa dâhil olmamışken Atlantik Beyannamesini yayımladı. Bu beyanname Wilson ilkelerine benzerliğiyle dikkat çekiciydi. Fakat bir daha asla savaşılmayacağı idealizminde değil devletlerin uyumlanabilir çıkarlarının savaşınsızlığı doğurabileceği gerçekçiliğini yansıtıyordu. Atlantik Beyannamesi madde sekize göre: “İki devlet bütün dünya milletlerinin maddi ve manevi sebeplerle kuvvet kullanılmaması gerektiği kanısındadır. Her çeşit silah kullanımı kendi sınırları dışında yaşayan milletleri tecavüzle tehdit eden ya da tehdit edebilecek olan milletler tarafından kullanılmaya devam edildikçe gelecekte barışın idamesi mümkün olamayacağından, iki devlet daha geniş ve daimi bir genel güvenlik sistemi kuruluna kadar, saldırgan devletlerin silahtan tecrit edilmesi gerektiği kanısı taşır.”

İkinci Dünya Savaşı’nın saldırgan devletlerine karşı bir grup oluşturmak ve bütün dünya devletlerinin güvenliğinin temin edilmesi gerekçesiyle örgütlenme fikri beraberinde Birleşmiş Milletler Beyannamesini getirdi. Atlantik Beyannamesini teyit eden ve savaşan devletleri de içine alan (Yugoslavya dâhil) bu beyanname ile temel atıldı.

San Francisco’da ‘Milletlerarası Teşkilat Hakkında Birleşmiş Milletler Konferansı’ düzenlenmiş ve 1945 yılında elli devletin imzasıyla BM kurulmuştur. BM’nin beyan edilen amaçları şöyledir (Birleşmiş Milletler Teşkilatı Amaç ve İlkeleri, <http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#1a>):

- Uluslararası barış ve güvenliği korumak
- Hak eşitliği ve halkların kendi geleceğini belirleme ilkelerine saygı göstererek milletler arasında dostça ilişkiler geliştirmek
- Uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel, insani sorunların çözümünde işbirliği yapmak ve temel insan hak ve özgürlüklerine saygıyı teşvik etmek
- Ortak çıkarların sağlanması hususunda milletler arasında uyum sağlayıcı bir merkez olmak

San Francisco toplantısına katılan yöneticiler milenyumun uluslararası sorunlarını tahmin edemeyecek olsalar da günümüze kadar ulaşan ve halen çalışmalarını sürdüren ihtiyaçlara uyumlu bir evrensel örgüt yaratmayı başardılar.

Birleşmiş Milletler’in, doğası ne olursa olsun herhangi bir ortak endişeyi tartışmak için uluslararası bir merkez olarak oynadığı rol, bugün dünyada var olan üç yüzden fazla hükümetlerarası kuruluş arasında BM’yi eşsiz kılmaktadır. BM bünyesindeki hükümetlerarası kuruluşlar geçici konferansların aksine ülkelerin kalıcı dernekleridir (Bookmiller, 2008: 11). BM’nin bu şekilde oluşan yapısı onu hem devletler arası siyasal bir organizasyon hem de kurduğu derneklerin uzmanlığı ile bütünleşerek yarattığı politikalarla barışçıl değişim mimarı yapmakta ve bu açıdan da örgütün eşsizliğini perçinlemektedir.

BM uluslararası barışın devletlerin kendi aralarında alacakları önlemler ile korunmasının teminatı olarak kuruldu. Bugün yüz doksan üç üyeye sahip olan kuruluş büyük-küçük, güvenli-değil ayrımı yapmadan devletlerin üyeliklerini kabul etti. Burada işletilen süreç sadece prosedürelidir. Yani; Genel Sekreterliğe yapılan başvurunun Güvenlik Konseyine gönderilerek olumlu görüşünün alınması ardından Genel Kurulun onayına sunulması, $\frac{2}{3}$ oyla onaylanan başvurunun kabul işlemlerinin yapılması şeklinde gerçekleştirilir.

İki bloklu sistemde dahi BM’nin bütün devletleri kapsadığını ve etkin olduğunu belirtmek önemlidir. Nitekim YSCF dağılmadan önce BM’ye üye iken dağıldıktan sonra oluşan devletlerin sorunları önemsenmeksizin BM üyelikleri gerçekleştirildi. Sosyalist Bloktan özyönetim ilkesi geliştirdiği ve Sovyet uydusu olmak yerine kendi kurallarını uygulamak istediği için atılan YSCF kendisi gibi sistem dışında kalan ya da kalmayı tercih eden devletlerle bağlantısızlık politikasını uyguladı. Yani; Doğu-Batı-Bağlantısızlar Bloku ülkeleri BM bünyesinde bir çatı altında temsil edilmekteydi.

Soğuk Savaş döneminde Avrupa'nın merkezi güç olma rolünü ABD'ye kaptırması hem ABD'nin tek güç olarak her istediğini yaptırmasından çekinilmesi hem de SSCB'nin Avrupa'nın ötekisi olması nedeniyle dengelenmesi ihtiyacını doğurdu. Ne ABD uydusu olmak ne de sürekli SSCB tehdidi altında olmak istemeyen Avrupa devletleri uluslararası organizasyonların gücüne inanarak toparlanma ve stabilizasyonu sağlama adına örgüt oluşumlarını destekledi.

Egemen devletlerin eşitliği prensibi ile kurulan BM'de sadece Güvenlik Konseyinde İngiltere, Fransa, SSCB (Rusya), Çin, ABD'ye anlaşma maddesiyle veto yetkisi tanınarak ekümeniklik sağlandı. Bu durum oldukça eleştirilen ve bugün 'dünya beşten büyüktür' (NTV Web sitesi, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-dunya-besten-buyuktur-sozunun-patentini-aldi,xGOTObl0kuWsLBVwZvptQ>) söyleminin oluşmasını sağlayan şeydir. Hasgüler ve Uludağ; Soğuk Savaş döneminde "Güvenlik Konseyi'nin yetkisinin fazla etkisinin az, Genel Konseyin ise yetkisinin az olmasına rağmen etkisinin fazla" olduğunun altını çizmiştir (Hasgüler ve Uludağ, 2007: 417). Bu durum her devletin eşit oy hakkına sahip olduğu Genel Kurulun doğru işletildiğinde büyük devletlerin ekümenikliğinin ortadan kaldırılabileceğinin göstergesidir.

BM antlaşmasınının 6, 33, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50 ve 51. maddelerine göre; en büyük yaptırım üyelikten ihraçtır. Onun haricinde; uluslararası barışın tehdit edildiği, bozulduğu ve yeniden tesis edilmesi gerektiği zaman tavsiyelerde bulunma, silahlı kuvvet kullanımını gerektirmeyen tedbirlerin alınması, kara-deniz-hava ulaşımının kesilmesi, ambargo, en son silahlı kuvvet kullanımını içeren önlemlerin alınması öngörülür. Uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü için ise görüşme, soruşturma, ara bulma, uzlaşma, tahkim yöntemleri kullanılır.

BM içindeki organlardan bir tanesi Uluslararası Adalet Divanı'dır. UAD'nin ardındaki asıl amaç uluslararası toplumun ülkeleri için bir mahkeme olarak hizmet etmektir. Hükümetler birbirleriyle anlaşmazlığa girdiğinde mahkemeyi uluslararası hukukun uygulanması yoluyla anlaşmazlığı barışçıl bir şekilde çözmek için kullanabilirler. Mahkemede yalnızca devletler dava açabilir veya dava edilebilir. Genel Kurulun, Güvenlik Konseyinin veya diğer BM kuruluşlarının talebi üzerine UAD, uluslararası hukuk konuları hakkında bir danışma görüşü de verebilir (Bookmiller, 2008: 65).

UAD'nin sadece ülkeleri yargılama hakkı olması nedeniyle özel olarak BM Güvenlik Konseyi'nin 1993 yılı 827 sayılı kararı ile Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM) oluşturuldu (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1993). Böylece ırkına ve aidiyetine bakılmaksızın savaş döneminde suçu olduğu düşünülen yönetici, asker vd. halen yargılanmaktadır. Yasama yetkisinin terk edilmediği ancak sorunların bir arada çözülmesi açısından önemli olan bir yapıya sahip olan BM Bosna Hersek Savaşına örgütün işleyişi gereği uzlaşma tavsiyesi, işbirliği planı ve en son askeri müdahalede bulunma şeklindeki rolünde askeri müdahale de geç kaldığı için

eleştirildi. Yani; BM ihtiyaçlara uyum ile savaş zamanı etkinliği açısından farklı değerlendirilmelidir.

Bosna Hersek bağımsızlığını ilan ettikten sonra yaşadığı iç savaşta o dönemde sadece Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan YSCF'nin Soykırım Sözleşmesini ihlal ettiği gerekçesi ile UAD önünde yargılanması için başvuruda bulundu. Savaş sürerken yapılan bu başvuruyu inceleyen UAD 2007 yılında Sırbistan'ın soykırım suçunu işlemediğine, soykırım suçunun işlenmesini teşvik etmediğine, Temmuz 1995'te Srebrenica'da yapılan soykırım neticesinde önleme yükümlülüğünü ihlal ettiğine, EYUCM'de yargılanması için Ratko Mladiç'i teslim etmediği ve bu konuda işbirliği yükümlülüğünü ihlal ettiğine karar verdi (Gemalmaz, 2007: 745-746). Sırbistan ve Karadağ'ın Bosna Soykırım davasında yargılanmasından sadece Sırbistan'a özel karar çıkmasının nedeni iki devletin birlikteliğine son verdikten sonra Karadağ'ın kendini Yugoslavya'nın ardılı saymama kararı alması ve Sırbistan'ın bunun aksine Yugoslavya'nın ardılı olduğunu beyan etmesidir.

Avrupa Birliği'nin Sırbistan'ın üyeliği önünde Ratko Miladiç'in mahkemeye teslim edilmemesinin engel oluşturduğunu beyan etmesi üzerine on altı yıl sonra Miladiç yakalanarak yargı önüne çıkarıldı (Srebrenitsa Canisi Yakalandı, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/634282-son-kasap-yakalandi#>). Mladiç yapılan yargılamayı kabul etmediğini NATO'nun kendi sağlığını ve halkını yok ettiğini belirten saldırgan açıklamalar yaparak dikkatleri soykırım suçunun işlenmesini önlemek adına yapılan NATO hava bombardımanlarına çekti (Mladiç: NATO halkımı ve sağlığımı yok etti, <https://www.dw.com/tr/mladi%C3%A7-nato-halk%C4%B1m%C4%B1-vesa%C4%9F%C4%B1-yok-etti/a-44609043>). 2007 yılında verilen Bosna Hersek Srebrenica soykırımı kararında Sırbistan'ın sadece önleme yükümlülüğünü yerine getirmemesine ilişkin karara karşı yeniden yargılama talep edilmesine rağmen bu talep UAD tarafından delil yetersizliği nedeniyle reddedildi (Uluslararası Mahkemeden Bosna Hersek İçin Şok Karar, <https://www.haberler.com/uluslararasi-mahkemeden-bosna-hersek-icin-sok-9353777-haberi/>).

BM'nin uluslararası güvenliğin tek mimarı olamayacağı hatta savaşı önleyici rolünün bütün dünya devletlerine hizmet ederken geç kalabilir ve kısıtlanabilir olduğu Bosna Hersek savaşında gözler önüne serildi. Fakat asıl önemli görevi savaş sonu yargılama yetkisini kullanmasıdır. UAD'nin devlet bazında yaptığı yargılamadan sonuç alınmaması fakat EYUCM yargısında Srebrenica ve Bosna Hersek'in genelinde işlenen suçlarda alınan cezalar göz önüne alındığında Bosna Hersek için daha kapsamlı bir güvenlik ağına entegre olmanın önemi artmaktadır. Bosna Hersek için bu suçların sistematik işkence, toplu tecavüz, soykırım vd. olması kabullenmesi zor yirmi birinci yüzyıl gerçeğidir. İşlendiği ispat edilen bunca suça rağmen Hırvatistan'ın ekonomik açıdan güçlü olması nedeniyle AB üyeliğine hemen alınması sorgulanabilir. Ancak; Sırbistan'ın Bosna Hersek'ten önce üyeliğini alabilme fikri bile kabul edilebilir değildir.

BM ile aynı dönemde kurulan NATO üyeliğe kabul şartları olması ve üye devletlerin ABD ve Avrupalı devletler olarak belirlenmesi açısından bölgesel bir savunma ve işbirliği örgütüdür. 'Birimize saldıran hepimize saldırır.' mottosuyla kurulan NATO başlangıçta olası SSCB saldırılarına karşı kuruldu (Rynning, 2003: 194). Bugün yirmi dokuz üyesi olan NATO; Varşova Paktının çökmesi ve Bosna Hersek savaşında Avrupa'nın daha aktif pozisyonda olması gerekirken ABD'nin bölgeye uzak olmasına rağmen savaşın yönünü değiştirmesi için olaya müdahil olmasının beklenmesi ile görev tanımını değiştirmeye ihtiyaç duydu. NATO yeni görev tanımını beş başlıkta belirtti (Rynning, 2003: 194-196):

- Avrupa'nın stabilitesinin teminini sağlamak,
- Güvenlik sorunları için transatlantik bir danışma forumu olarak görev almak,
- Üye bölgelere gelen tehditleri engellemek ve üye bölgeleri bu tehditlere karşı savunmak,
- Washington Antlaşması'nın yedinci maddesi ile uyumlu olarak çatışmaların çözümüne aktif katkı sağlama ve kriz yönetimine aktif bir şekilde katılma için mutabakat ve durum odaklı bir şekilde hazır olma
- Avrupa-Atlantik bölgesindeki diğer ülkelerle geniş tabanlı ortaklık, işbirliği ve diyalog sağlanması; müttefiklerle şeffaflığın, ortak güvenin ve ortak hareket etme kapasitesinin artırılması

SSCB'nin çökmesi ile birleşmiş bir komünist kuşağı tehdidinin ortadan kalktığı düşüncesi Avrupa bölge güvenliğini ABD için daha az çekici kıldı. Sonucunda NATO'nun daha Avrupalı bir kimliğe kavuşması için gereken çalışmalar yapıldı. Hâlihazırda zaten üyelerinin çoğunluğu Avrupa kıtasında olan NATO 1995 yılında Bosna Hersek'te savaşın bitimiyle yeni görev tanımını ve üyelik için gerekli olan aksiyon planını hazırladı.

Üyelik Eylem Planı (MAP) NATO'ya katılmak isteyen ülkelerin bireysel ihtiyaçlarına göre uyarlanmış tavsiye, yardım ve pratik destek programıdır. MAP, İttifak'ın Washington Zirvesi'nde NATO'nun üyeliğini hedefleyen ülkelerin hazırlanmalarına yardımcı olmak amacıyla başlatıldı. MAP'e katılan ülkeler, gelecekteki olası üyelik için hazırlıkları hakkında yıllık bireysel ulusal programlar sunarlar. MAP süreci 1999'daki ilk Soğuk Savaş sonrası genişleme turunda yer alan Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın katılım sürecinde edindiği deneyimlerden büyük ölçüde etkilendi. Bosna Hersek 2010'da MAP'e katılmaya davet edildi. Dışişleri bakanları Aralık 2018'deki toplantılarında NATO'nun Bosna Hersek'in MAP kapsamında ilk Yıllık Ulusal Programının sunulmasını kabul etmeye hazır olduğuna karar verdi (Membership Action Plan (MAP), <https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics37356.htm>).

Bosna Hersek iç savaşı ile aynı dönemde olan diğer uluslararası olayların ABD'nin önem sıralaması ile hareket ettiğini gözler önüne sermesi, BM ve NATO'nun gerçekleştirdikleri eylemlerde geç ve etkisiz kalmaları Bosna Hersek için yeni bir güvenlik ağına adapte olmanın önemini ortaya koydu. Bosna Hersek dünya devletler ailesi içinde önemsenmeyebilecek kadar

küçük ve azımsanmayacak kadar sorunlu bir devlet yapısı ile karşımıza çıkmasına rağmen bölgesel bazda önemi büyüktür. Kırılgan Bosna Hersek yapısı Balkanlaşma teriminin yeniden gündeme gelmesi sonucunu doğurmakla birlikte Kıta Avrupası'nda şiddetin yayılması tehlikesi yaratır. Kendilerine geçirgen sınırlar yaratan Avrupa ülkeleri için artık iç savaş boyutunu aşarak uluslararası savaşa evrilecek olan yeni durum izole edilme şansının azalması nedeniyle ağır sonuçlar doğurabilir. Entegrasyonun son aşamasında Kıta Avrupası'nın bütünleşmesi düşüncesini benimseyen bölgesel güvenlik kuşağı fikri açısından Bosna Hersek nevi şahsına münhasır yapısıyla önemli bir konumda yer almaktadır.

1.2. Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinin Geçirdiği Evreler

AB'ye üye olmak için başvuran ve entegrasyon sürecini başlatmak için çeşitli revizyonlar yapmayı kabul eden herhangi bir devletin önce AB'nin entegrasyon amacını ve bu sürece evrilirken kendisinin geçirdiği evreleri bilmesi gerekir. Batı Balkan entegrasyon süreci AB için en büyük ve hazmı en zor entegrasyon sürecidir. AB Batı Balkanları bünyesine katarken sadece sınır güvenliği için sorunlu bir bölümü alıp oradan uyumlu bir birliktelik kurmayı göze almadı. Aynı zamanda kendi içinde de çok fazla sorunu olan devletlerin sorununu çözerek güçlü bir Güneydoğu Avrupa sınırı oluşturmanın hayalini kurdu. Yirminci yüzyılın en büyük hayal ürünü olarak görülen Kıta Avrupası devletlerinin gelişmiş işbirliği, huzur içinde bir arada yaşama, mal ve insan dolaşımı serbestliği, ortak güvenlik anlayışı oluşturma çabası ile doyum noktasına geldiği düşünülürken şimdi de Balkan devletlerine kapıyı aralayarak kendini ispatlama çabası içindedir.

Bosna Hersek Devleti gerek yirminci yüzyılın en büyük savaşlarının başlangıç noktasını oluşturması ya da ortasında kalması, gerekse küçük ve sorunlu devlet yapısının her anlamda belirgin olması nedeniyle AB için hazmı zor ve AB'nin bölgesel güvenlikte sürekliliğinin sağlanması ve yumuşak gücünün önemini betimlemesi açısından önemlidir. Dayton ile oluşturulan steril Bosna Hersek Anayasası devletin sosyal bilimler laboratuvarı olarak uluslararası arenada özel bir bölge olmasına neden olmaktadır.

AB antlaşmasının karşılıklı imzaların atılması ile yürürlüğe girmesinden itibaren Avrupa Topluluklarının AB'ye dönüşümü kendine özgü bir yapıyı karşımıza çıkardı. Avrupa altılısı olarak kurulan ve devamında genişlemeler ve yeni anlaşmalarla Avrupa Toplulukları olan ve şimdi hepsinin üstünde bir kimliğe kavuşarak AB adını alan birliğin gelişim ve dönüşüm evreleri, kendini yeniden tanımlaması aslında beraberinde Kıta Avrupası ülkelerine de kendi varlıklarından hariç bir şekilde tanımlanabilme yeteneği sağladı.

Maddi gelişimin sosyal ve politik örgütlenmeyi aşma derecesi ve kökenindeki ahlaki ve dini düşünceler en çok uluslararası ilişkiler alanında görülmektedir. Milletler Cemiyeti'ne kadar süren son yüz elli yılda çoğu devlet hanedan haklarına dayanan mutlak monarşiden, genel oy hakkı ve

basın, konuşma ve toplanma özgürlüğüne dayanan meclis hükümeti sistemine doğru geliştirdi (Ellis, 1928: 24). Bugün ise 'küresel köy' beklentisinden 'yeniden duvarların örülmesine' doğru giden modern devlet yapılarından bahsediyoruz. Böyle bir durumda Bosna Hersek sistem dışında kalmayı kaldıramayacak bir yapıdadır.

AB sisteminin kendi içinde gelişim ve değişim evreleri Bosna Hersek için umut ışığı niteliğindedir. Amacımız; Bosna Hersek devletini uluslararası bir organizasyonla bir tutmak değildir. Amaçlanan; keskin ayrılıkların oluşturduğu ortak bir uluslararası kimliğe evrilen bir modelin varlığına kısa vadede entegre olabilmek için hızlı adımlar atabilmenin yolunu aramaktır. Her oluşumun sui generis yapısı dikkate alınarak geliştirilen sistemde asimetrik çok kimlikli bir yapıdan bütüncül bir birlikteliğe geçişin sancılarını hafifletmek hedeflenmektedir.

1.2.1. Kompleks Karşılıklı Bağımlılıktan Yumuşak Güce

Uluslararası ilişkiler disiplininde devletleri anlama adına yaratılan paradigmlar devinimsel olmak ve böylece güncelliğini korumak zorundadır. Toplum hafızasının geleceği yazma hususundaki becerisi teorilerin kümülatif değerlendirmeye tabi tutulması içine yeni analiz düzeyleri eklemesi bazılarını denklemden çıkarması ile boyut ve bakış açısı değişikliğini literatüre kazandırmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası arenayı tanımlarken karşılaştığımız örgüt yapıları, silahlı savaşın boyut değiştirmesi, çevre sorunlarının gündem maddesi haline gelmesi, çok fazla insanın savaşlardan ve sonrasındaki gelişmelerden olumsuz etkilenerek hayatlarının geri kalanı adına içine düştükleri endişe ve kaygı bulutunun uluslararası toplumda daha sıkça konuşulur olması ve yadsınamayacak şekilde teknolojinin getirisi ile artık haberleşme çağının uzakları yakın eden varlığı bizlerin yönünü salt devlet ya da hem devlet hem de uluslararası organizasyonlardan daha kapsamlı bir boyuta taşıdı.

Hegemonyanın devamının düzenin devamını sağladığına dair düşüncelerden örgütlerin yarattığı işbirliğine ve savunmanın boyut değiştirmesi ile artık küresel dünyanın ilişkiler ağına dönüşümü devletlerin çıkarları uğruna yürüttükleri sıfır toplamlı ilişkilerden yönünü karşılıklı bağımlılığa doğru döndürdü.

Gücü sadece silahlı kuvvet olarak gören paradigmların yerini Burton'un haberleşme ve iletişim, Haas'ın bilgiye erişim olarak tanımladığı (Arı, 2006: 344) daha subjektif güç tanımları aldı. Yenilenen güç tanımlarına göre; değişimi içselleştirerek yeni bilgilerle devlet çıkarları uyumlu hale getirilebilir. Haas'a göre; bilgiye erişim karşılıklı bağımlılık durumunda devletlerin içinde buldukları sistemin farkına varmalarını sağlar. Yeni bilginin sağladığı etkileşim ile oluşan

bilinçlenme devletin çıkarlarını revize ederek yeni hedefler edinmesine ve bunları en etkin şekilde elde edecek yeni araçlar kullanmasına sebep olur (Haas, 1980: 390).

Keohane ve Nye'a göre güç; bir aktörün diğerlerinin yapamayacağı bir şeyi kendi için en az maliyeti sağlayacak şekilde yapmalarını sağlama yeteneğidir (Keohane ve Nye, 2012: 10). Bir diğer aktörün zaten yapmaktan hoşnut olabileceği bir şeyden bahsedilmediğine dikkat etmemiz gerekir. Burada bahsedilen manipülasyon yeteneği ile bir etki alanı yaratılmasıdır.

Karşılıklı bağımlılık ekonomik olabileceği gibi sosyal ve politik de olabilir (Keohane ve Nye, 2012: 14). Yalnız burada dikkat edilmesi gereken husus kırılabilir yapıların manipülasyonunda ekonomik ya da sosyopolitik etkileşimin agresyona yol açabileceğini unutmadan hareket edilmesi gerekliliğidir. Her politikanın etki-tepki alanı oluşturacağı bilindiğine göre bölgeye uyumlu politikaların özenle seçilmesi gerekmektedir.

Uluslararası arenada oluşan karşılıklı bağımlılığın kurallarını sadece sistemin en büyüğü belirlemez. Güçlü olanın yönlendirmeyi tek başına yapacağını düşünmek hegemonyanın varlığını teyit etmekten başka bir şey değildir. Asıl olan ise hegemonun aksine sistemin oluşuma dahil olan en küçük parçadan en büyük parçaya kadar birbirini etkilemesi ve sonucunda başlangıç noktasından daha ileride bir oluşuma gidilmesidir.

Keohane ve Nye'a göre realistlerin askeri gücü yüksek politika, ekonomi ve diğerlerini alçak politika olarak görmesi artık terk edilmesi gereken bir düşünce tarzıdır. Karşılıklı bağımlılığı; ulusların ve toplumların kendi aralarında iletişim kurma yöntemlerinin çokluğu, yüksek-alçak politika ayırımına gidilmemesi, askeri gücün giderek önemini yitirmesi olarak tanımlamaktadırlar (Arı, 2006: 425).

Karar alma sürecinde sadece devletin yönetim erkinin sözünün geçtiği dönemden bürokrasi, kamuoyu, çıkar ve baskı grupları gibi her devlette farklı yoğunluklarla süreci etkileyebilen çok aktörlü bir döneme uyum sağlamak için iç ve dış politikayı uyumlayabilecek sağlam temelli bir kurumsal yapıya sahip olmak gerekir. İç ve dış politikanın uyumlanabilir olması uluslararası birlikteliğin gelişmesinde devlete hareket serbestisi kazandırır.

Carr'a göre; bütün insanlık devrimler ve savaş olmadan barışçıl değişimi arzular. Önemli olan bunun gerçekleşmesini sağlamanın nasıl olduğunu bulmaktır (Carr, 2010: 246). Bu sorunun cevabı güç tanımının değişiminde ve uluslararası sistemin kompleks karşılıklı bağımlılıkla diyaloglar çağını açması ve uluslararası örgütlerin hükümet, kuruluş, birey nezdinde örgütlenmesi ile aşılacak ekonomik, sosyal, politik revizyonlarla bir arada huzur içinde yaşamayı sağlayacak sistemlerin gelişimine, devletlerin birbirleriyle savaşmayacağına dair verdikleri taahhütlerin gerçekliğine bağlıdır.

Son iki yüzyılda bilim ve teknoloji alanındaki hızla değişim güç kaynaklarını çeşitlendirdi. Nükleer teknolojinin gelişimi ile ABD ve SSCB silahlanma yarışını üst mertebeye taşıdı. Nükleer gücün güvenlik anlayışında yarattığı değişim ile bilgi teknolojisinin gelişimi ABD'yi tek kutuplu sistemde başat aktör olarak karşımıza çıkardı. Bilgi teknolojisini en iyi şekilde kullanmayı başaran ABD küresel güvenliğin hamisi pozisyonuna geldi. Yarattığı yeni sistem savaş maliyetlerini artırarak devletlerin yeni güç ve güvenlik sistemleri oluşturmaları gerektiğini gösterdi (Nye, 1990: 221).

Savunma sanayisine yapılan yatırımların rakamsal büyüklüğü devletlerin karşılıklı olarak yükselttikleri teknolojik hamlelerle savaşlardan uzak durulma noktasına gelindi. Çünkü; savaşma olasılığı göz önüne alınsa dahi silahların kullanımının yaratacağı etki eski dönemlerdeki gibi sadece insan ölüm oranları ile değil artık toprakların, suyun, havanın kirlenme oranları ile de değerlendirilmesi gereken boyuta taşındı. Olası bir savaşın ekonomik ve sosyal maliyetinin yanında ekolojik maliyeti de hesaplandığında ortaya çıkan “yaşam maliyeti” devletlerin kazanımlarından daha büyük kayıp anlamına geldi. Böylece; devletlerin yeni savaş algısı etki alanı mekanizmasıyla olası tehdit alanlarından uyumlu birliktelilere ulaşmak olarak dönüştü.

Hegemonik güçler; hammadde, sermaye kaynakları, piyasalar ve yüksek değerli malların üretiminde kontrol ve rekabetçi avantajlara sahip olmak ister. Hammadde kaynaklarının kontrol edilmesinin önemi, bölgesel genişlemenin ve emperyalizmin yanı sıra gayri resmi etkinin genişletilmesi için geleneksel bir gerekçe sağlamıştır. Potansiyel güç aynı zamanda ithalat için pazarın büyüklüğünden de elde edilebilir. Belirli bir devletin diğer ülkelerin pazara erişimini sağlarken birinin kendi pazarına erişimini kesme tehdidi güçlü ve tarihte de örnekleri olan ekonomik güç silahıdır. Hegemonik liderlik bir düzen kalıbı oluşturmaya yardımcı olurken desteklediği ve sürdürdüğü belli türdeki bir asimetrik işbirliğine dayanır. Birbirine bağımlı bir dünya ekonomisinde uluslararası koordinasyonu sağlamak ve işbirliği içinde olmak oldukça zordur (Keohane, 1984: 32-49).

Waltz güvenlik ikilemi ve işbirliği için verdiği bir örnekte bireyin açlığını bastırmak için bireysel avlanma ve birlikte avlanma adına karar vermesinde herkesin sonuca ulaşma konusunda aynı hevese sahip olmasına rağmen farklı sonuçlar ile de kendi menfaatini sağlayabilmesinin güvenlik ikilemi yarattığını savunur. Sadece kendi rasyonelliğini değil işbirliği yapacağı diğer bireylerin de kendisi ile aynı derecede rasyonel olduklarına dair inancını gözden geçirerek karar verilmesi gerektiğinin üzerinde durur (Waltz, 2001: 183). Kolektif hareket etmede işbirliğini amaç olarak görme maliyeti bireyin diğerleri tarafından yarı yolda bırakılmasının karşılığı olan açıklıktır.

Klasik ve liberal görüş uluslararası ekonomik, siyasal, sosyal düzeni politik takaslarla belirleme konusunda hem fikir iken kompleks karşılıklı bağımlılıkta takas yerine uyumlanabilir politikalara ihtiyaç duyulur. Yapısal dönüşüm ve süreç yönetiminde işbirliği sadece güvenli alana

girene kadar yeniden tasarlanan bir araçtır. Yani; uyumlanabilir organizasyon yapısı oluşturarak bir arada yaşamayı sağlayacak sonsuzluk sürecini başlatmayı başarabiliriz.

Uluslararası örgütlerin kurumsal yapıları içinde devletlerin ne salt rasyonel ne de salt etik davranmasının beklenemeyeceği adaptif bir süreç mekanizmasının işletilmesi gerektiği açıktır. Aksi halde MC örneğindeki işlevsizlik ve yapılan güvenlik paktları örneğindeki gibi güvensizlik yaratmaktan başka bir katkı sağlamak zordur. Uluslararası sistemin yapısal reform hareketleriyle detaylı kurumsal organizasyonlarla örülmesi ve sürece dahil edilecek uluslararası birimlerin uyumu sağlanarak katılımının sağlanması amaçlanmalıdır.

Devletlerin çıkarlarının uyumu onların salt işbirliği yapmasını gerektiren yapılarda bir süre sonra pareto optimal noktadan sapma gerçekleşince ilişkiler çatışma ya da kopma noktasına gelebilir. İlişkilerin devamı için önemli olan pazarlık sürecidir (Keohane, 1984: 65). Böylece devletlerin küçük ya da büyük olmaları uluslararası sistemde önemsizleşir.

Hükümetler arası ilişkilerde her bir devletin özerkliğini kaybetmeden yani iç işlerinde bağımsız hareket etme yetisini elinde tutarak hareket etme arzusu uluslararası örgüt kurulması açısından handicap olarak gözükmektedir. AB oluşumunda bu handikapın eşit temsil, parlamentoda sandalye sahibi olma, paralel düşüncedeki gruplarla birlikte çalışma, her şeyden önemlisi sesini duyurma kabiliyeti ile aşıldığı gözlenmektedir. Güç merkezi haline gelmeden, olabildiğince çok parçalı yapılanma ve uzmanlaşma ile ilerlemesi her devlet adına karşılıklı yarar sağlayan yolları bulan çözümler üretmesi açısından AB önemli bir örnektir.

Arı; uluslararası örgütlere katılımın güçsüz devletler açısından daha önemli olduğunu söylemektedir. Bunun nedeni devletlerin eşitliği prensibine dayanan yapıların eşit oy, eşit temsil ilkesi ile uluslararası arenada varlık kazanmalarına yardımcı ve dünyaya entegre olmalarını kolaylaştırmasıdır (Arı, 2006: 440-441). Rasyonel karar verici büyük güçlerin dahi sisteme entegre olmadan ilişkiler geliştirmede zorluk çekeceği güvenlik ve çıkar uyumsuzluğu düşünüldüğünde aşıkardır. Dünya siyasetinde uluslararası rejimler yüksek işlem maliyetleri ve belirsizliğin yarattığı engelleri azaltarak anlaşma yapılmasına yardımcı olmaktadır (Keohane, 1984: 100).

Modern çağda gelişen teknolojiler sayesinde iç ve dış politika ayrımının ortadan kalktığını düşünmek her toplumun aynı ölçüde kalkındığını savunmakla eş değerdir. Bütün toplumların dünyada olan her olgudan eşit olarak haberi olması maalesef küresel asimetrik yapılanmada mümkün gözükmemektedir. Bunun için halen iç politikada ayrı dış politikada ayrı söylemler benimsenip hem oy maksimizasyonu hem de uluslararası arenada rol oynama yeteneğine sahip olunmaya çalışılmaktadır.

Uluslararası politik sistemin müşterekliği, modeli, kurgusu, sistemleştirilmesi, genelleştirilmesinin çeşitliliği, uluslararası ilişkilerin doğasının farklı gruplarca farklı yorumlanmasına neden olur. Dini, kültürel ve tarihsel farklılıklara ek olarak manevi ve ahlaki sistemlerin değişkenliği de uluslararası ilişkilerin temel meselelerine biricik evrensel bakış açısının getirilemeyeceğini temin eder (Crowford, 2000: 89). Bu yüzden karmaşık, subjektif, etkilenebilir ve değişime açık halde olan çok sesli aktörleri uyumlama kabiliyeti önemsenmelidir.

Uluslararası ilişkileri anlamlandırmak sadece bir devletin yapısal özelliklerini bilmekten ötedir. İçinde yaşayan en küçük birim olan bireyi tanımak önemsenmeyebilir. Fakat; topluluğun doğası ve yöneticinin ruh hali küresel yaşantıda belirleyici faktörlerdir. Liderin karizması yumuşak çekim gücünün bir boyutudur. Lider ve takipçilerinin içinde buldukları bağlam liderin karizması ile şekillenen bir etki alanı yaratır (Nye, 2008: 11). Toplumun gelişmiş ya da az gelişmiş olması yöneticinin etkileme kapasitesi açısından önemlidir. Kısa süreli hafızaya sahip olan toplumlarda radikal düşüncelerin tutuculuğu fazla ve gözle görülen fikir dalgalanmalarına sebep olurken köklü devlet yapılarında kemikleşmiş fikirler devletin sistemine entegre düzeydedir.

Devlet iç politikasında politika belirleyici olan aktörler dış politikada hem politika belirleyici hem de etki alıcı konumundadır. Dolayısıyla yönetsel güçlerini dönüştürerek uluslararası topluma entegre olma çabası içindedirler. Güç dönüşümü kaynaklarını etkin şekilde uyumlama yeteneğidir. Yani; potansiyel gücünü diğer aktörlerin değişen davranışlarıyla ölçülen gerçek güce dönüştürme yeteneğidir (Nye, 1990: 25).

Günümüzde uluslararası gücü değerlendirirken, teknoloji, eğitim ve ekonomik büyüme gibi faktörler önem kazanırken, coğrafya, nüfus ve hammaddeler daha az önem kazanmaktadır (Nye, 1990: 30). Bu da küçük devletlerin etki alanlarının büyük olabileceğinin kanıtıdır. Hal böyle olunca etki kapasitesinin olumlu ya da olumsuz olması entegrasyonda önem kazanmaktadır. Otoriter devletler uluslararası toplumla entegre olmaya hevesli olmazken demokratik toplumlar entegrasyonu önemser.

Nye yumuşak güç kitabının girişinde ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell'a ABD'nin yumuşak gücünü neden kullanmadığı sorusunun sorulduğunu ve Powell'ın Marshall Planını yumuşak gücü kullanma yeteneği olarak sunduğunu belirtir. Yumuşak güç; kurumsal yapı ile gündem belirleyen, geliştirilen politikalar, kültürel ve toplumsal ortak değerler yaratan bunu yaparak toplumlara ikna eden ve birlikteliğe yönlendiren bir unsurdur (Nye, 2017: 28).

Bizim araştırmamıza göre AB'nin kurumsal yapısı; bölgesel barış kuşağı oluşturma adına önce ekonomik ortak hareket üzerine kurulan daha sonra yapılan revizyonlarla sosyal, kültürel ve diğer öğeleri de içine alarak gittikçe sınırlarını büyüten AB'nin yumuşak gücünün artmasına sebep

oldu. Avrupa kıtasında en çok savaşı devletlerden yarattığı uzlaşma mekanizması ile bölgede yaşayan halkların yaşam standartları düşünülünce AB cazibe merkezi konumuna geldi.

Nye'a göre; bir ülkenin yumuşak gücü kültür, siyasi değer ve dış politikasına dayanır (Nye, 2017: 32). AB kurumsal yapısının birliğe üye devletlere sunduğu geçiş sınırlar sosyal ve kültürel etkileşimin sürekliliği açısından önemlidir. Ayrıca; Avrupa yurttaşlığı, parlamenter temsil, insan hakları, ekoloji ve bir çok konuda ortak karar alma yeteneklerine devletlerin temsilcilerini dahil ederek en etkin ve etkili sonuca ulaşan bir organizasyon yaratıldı.

Bütünleşme potansiyelinin üzerinde durularak yarı amalgam güvenlik topluluğu yaratmaya çalışan AB kurumsal yapısında devletleri bir araya getirecek pazarlık süreci, ilerleme raporlarıyla işletilen üyelik alma, üyelikten sonra ise fonksiyonel yapıların içerisinde herkese tanımlanan görevlerin üstlenilmesi ile oluşacak süreç mekanizmasıyla sürdürülebilir beraberlik sağlanmaya çalışılmaktadır.

Bosna Hersek için AB'nin yumuşak gücünün cazibe merkezi olmasındaki en büyük etken; sosyal dönüşümünü tamamlayıcı, iç huzurun sağlanmasına inanılan ve güçlü devletlerin bir arada bulunduğu bir organizasyonun içinde yer almanın devletin sürdürülebilir ekonomik kalkınmasının, uluslararası arenada sesini duyurabilmesinin ve güvenliğinin teminatı olmasıdır.

1.2.2. AB Süreci

Avrupa entegrasyonu iç kurumsal yapılar, siyasi görüşler ve politikalar dönüştürülerek oluşturuldu. Bu etkileşimler ulusal çıkar veya güç gibi egemenlik temelli düşüncelerle şekillendi (Saurugger, 2014: 16). Uluslararası bir organizasyon oluşturulurken süreç hem kurumsal yapıyı hemde kurumsal yapıyı oluşturacak toplumlara dönüştürücü etki yapar. Sistemi üretecek olanlar beklentileri karşılayabilmek adına eylemler gerçekleştirirken oluşan karşılıklı bağımlılık ağı sisteme yeni boyutlar kazandırarak üreticisini de yeniden dizayn eder. Bu durumun uluslararası organizasyonların oluşumunda öncel olması ve entegrasyon teorilerinin temelini oluşturması siyasal hafızanın gücünü, toplumsal dönüşümün yönlendirilebilir olduğunu kavramak açısından önemlidir.

1920'lerde Richard Coudenhove Kalergi Fransa ve Almanya merkezli federal Avrupa devletleri birlikteliğini amaçladığı Pan Avrupa fikrini dile getirdiğinde Dünya Savaşının izlerini silen eski gücüne kavuşan yeniden yapılanmış bir Avrupa idealini benimsiyordu (Saurugger, 2014: 16). Bu düşünce bölgesel bir entegrasyondan bahsettiği için Wilson'un dünya devletlerinin birlikteliğinden çok daha gerçekçi ve bir o kadar hayaldi. Dünya Savaşından yeni çıkan bir dönemde karşı cephelerde yer alan iki Avrupa ülkesinin bir anda uyumla çalışması beklenemezdi. Kalergi'nin bu dönemde Avrupa bütünlüğünü tehdit eden Bolşeviklerden korunmak adına

birlikteliği önerdiği belirtilebilir. Hatta bunun için MC bünyesinde Avrupa Federasyonu adıyla bir birim kurulması istense de bu kabul görmedi (Özdal ve Genç, 2005: 58).

ABD-SSCB aksında ideolojik olarak ikiye ayrılmış bir Avrupa yaratan Soğuk Savaş dönemi; Avrupa devletlerinin özellikle Fransa-Almanya arasındaki sürekli savaş nedeni olan sorunların barış aracı olarak kullanılarak birleşmiş Avrupa yaratılması fikrini sağladı. Avrupa entegrasyonu sağlanması için ilk somut adım Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından atıldı. Schuman yayınladığı bildirmede; 'Fransa ve Almanya karşıtlığının diğer Avrupa ülkelerinin de katılımına açık bir kuruluş çerçevesinde, Fransız-Alman kömür ve çelik üretiminin bir bütün olarak ortak bir yüksek merci altında bir araya getirilmesiyle amaçlanmaktadır. Bu şekilde sağlanacak üretim dayanışması, Fransa ile Almanya arasında savaş çıkması ihtimalini düşüncelerden sileceği gibi madden de imkânsız kılacaktır.' (Schuman Belgesi, <https://www.tesadernegi.org/schuman-bildirgesi-9-mayis-1950.html>) diye belirtti. Avrupa'da savaşlar çağını bitirmek adına ilk etapta sürekli olarak savaşın çıkma nedeni olan kömür-çelik yataklarından sürekli ve sürdürülebilir ekonomik birlikteliğe ardından da Avrupa entegrasyonuna ulaşma amacıyla yayımlanan Schuman Planı bizlere sorunun temelini çözüm noktası olabileceğinin de ispatıdır.

Elli yıllığına kurulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) Avrupa entegrasyonunun mihenk taşıdır. Ekonomik entegrasyondan siyasal, sosyal, toplumsal birlikteliğe uzanan güvenli Avrupa kuşağı birlikteliğinin öncü hareketidir.

AKÇT kurulduktan sonra Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kurularak birlikteliği güçlendirmek amaçlandı. AET ile (Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma, <https://www.ikv.org.tr/images/files/A2tr.pdf>); gümrük birliği, ortak gümrük tarifelerinin oluşturulması, üye devletler arasında ithal mallarına yönelik miktar kısıtlamasının kaldırılması, ortak tarım politikaları, kişi-hizmet ve sermayenin serbest dolaşımı, serbest piyasa, rekabet ve diğer konularda ortaklık kurularak geçirgen sınırlar oluşturuldu. AAET ile nükleer enerji alanında gelişmeyi amaçlayan ve bu alanda yapılacak ortaklığın sınırlarını belirleyen bir mutabakata varıldı (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu Kuran Antlaşma, <https://www.ikv.org.tr/images/files/A3-tr.pdf>).

Almanya, Fransa, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Hollanda arasında başlayan ekonomik entegrasyon hareketinin üçlü sac ayağı diğer Avrupa devletleri tarafından da imzalanarak giderek büyüyen ve sonunda siyasal entegrasyonu doğuran bir birleşme hareketi yarattı. 1965 yılında Füzyon Antlaşması ile her üç topluluğun Konsey ve Komisyonları birleştirildi. Avrupa Toplulukları olarak anılmaya başlayan üç toplulukta görevlerini fonksiyonlarına göre üstlenmeye devam etti (Rençber, 2010: 32).

Avrupa Toplulukları'nın genişlemesi ve topluluğun yeni oluşan ihtiyaçlarına daha uygun bir anlaşma yapılması gerekçesiyle 1987'de Avrupa Tek Senedi imzalandı (Avrupa Tek Senedi, <https://www.ikv.org.tr/images/files/A4-tr.pdf>). 1990'lı yıllarda Avrupa'da ve dünyada hızla değişen olaylar çerçevesinde Avrupa Toplulukları kurumsal yapılanmasını daha net sınırlara ve gelişen dünyaya adapte etme yoluna gitti.

1993 Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği bugünkü halini aldı. Maastricht Ortak Hükümler Madde B ile AB (Avrupa Birliğini Kuran Antlaşma, <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5tr.pdf>); “iç sınırların kalktığı, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi, tek para birimini içeren ekonomik ve parasal birliğin kurulması yoluyla sürekli ve dengeli ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleşmesi, ortak bir savunma politikasının kurulması yoluyla uluslararası sahnede kimliğini beyan etmesi, Birlik vatandaşlığının kurulması yoluyla üye devlet uyruklarının haklarının ve çıkarlarının korunmasının pekiştirilmesi” ve diğer bentleri ile Birlik olarak anılmaya başlandı. Böylece AT; ortak dış politika-güvenlik-savunma ve adalet-içişleri konularında işlev gösterecek yeni bir yapıya kavuştu. Hedeflerine ulaşmada AT kurumlarından yararlanan AB Lizbon Antlaşmasına kadar tüzel kişiliği olmayan sadece siyasi karar alabilen bir konumda kaldı. Aldığı kararların bağlayıcılığı hak ehliyetine sahipken fiil ve dava ehliyetine sahip olmaması açısından eleştirildi (Rençber, 2010: 37-38).

Lizbon Antlaşması ile hukuksal kimlik kazanan AB genişleme hareketleri konusunda hareket serbestisine erişti. Bu süreçten sonra ekonomik entegrasyon ile başladığı süreci toplumsal ve siyasal entegrasyon ile perçinleyerek nihayetinde birleşik Avrupa güvenlik kuşağı oluşturma yolunda hızlı adımlar atabilecek pozisyona kavuştu. On beş üye ülke, kurumları yenilemek ve on iki yeni ülkenin olası girişine hazırlanmak için Aralık 2000'de Nice'te bir zirve düzenlendiğinde, üyeler Avrupa Komisyonu veya Parlamentoyu güçlendirmek konusunda isteksizdi (Nye, 2002: 263). Fakat bugün AB 28 üyesiyle genişlemeye devam ediyorsa bunu güçlendirdiği kurumsal yapısına borçludur. Avrupa'nın güçlü imparatorluklardan ulus devlete, güçlenen ulus devlet yapısından AB oluşumuna gitmesi farklı kültür ve tarih anlayışına sahip devletlerden entegre topluluk yaratma süreci ilgi çekicidir.

Avrupa Birliği'nin Aralık 2003 Brüksel ve Haziran 2003 Selanik Zirvesi'nde Solona Belgesi adıyla gündeme getirdiği “Daha iyi bir dünyada daha güvenli bir Avrupa” söylemi oluşturuldu. Güvenliğin salt silahlı kuvvetlerle değil, çok boyutlu olarak ele alınmasının kalıcı barış adına öneminden bahsedildi. Ekonomik, siyasal ve sosyal politikalarla kalıcı barış kuşağı oluşturma fikri benimsendi (Kardaş, 2007: 149). Kıta Avrupası birlikteliği tamamlanıncaya kadar entegrasyonun devam etmesi gerektiği fikri bölgenin yeniden Balkanlaşma adı verilen küçük birimlere kadar bölünme ve savaşlar çağının yeniden açılmasından kaynaklı korkunun yerini artık güvenli bir Avrupa kuşağı, sürdürülebilir beraberlik ve işbirliği alması açısından önemlidir.

Karşılıklı bağımlılık tarafından yaratılan dengesizlikler siyasal aktörlerin görevlerini yeniden tanımlamasına neden olabilir. Merkezi kurumsal kapasite ilişkileri ve etkileşimi yoğunluk artışının üstesinden gelecek şekilde geliştirilmelidir. Entegrasyonun geliştirilebilmesi için halk desteğini alması gerekir. Politik uygulanabilirlik ve tanınma cazibesi arttıkça bir kimlik duygusu oluşması bölgesel entegrasyonu destekler. Bölgesel aidiyet duygusu bütünleştiricidir (Dougherty ve Pfaltzgraff, 2001: 515-517).

AB Kurucu Antlaşması Madde 49'a göre; "Madde 2 hükümlerine saygı gösteren ve bu değerleri desteklemeyi taahhüt eden her Avrupa devleti Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir. Bu başvuru Avrupa Parlamentosu'na ve ulusal parlamentolara bildirilir. Başvuruda bulunan devlet, Komisyona danıştıktan ve üye tam sayısının çoğunluğu ile karar verecek olan Avrupa Parlamentosu'nun muvafakatini aldıktan sonra oybirliği ile hareket edecek olan Konsey'e başvurusunu yapar. Avrupa Birliği Zirvesi tarafından kararlaştırılan yeterlilik kriterleri dikkate alınır. Katılımın şartları ve bu katılımın Birliğin üzerine kurulduğu antlaşmalarda yapılmasını gerektirdiği uyarlamalar üye devletlerle başvuran devlet arasındaki yapılacak bir anlaşma ile belirlenir Bu anlaşma kendi anayasal kurallarına uygun olarak onaylanmak üzere bütün âkit devletlere gönderilir."

Kopenhag Kriterleri olarak bilinen tam üyelik için yerine getirilmesi gereken şartlar; hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıkları, demokratik sistemi güvence altına alan kurumsal istikrar, işleyen piyasa ekonomisine adapte olabilecek ekonomik yapı, üyeliğin getireceği yükümlülükleri kabul, mali ve kurumsal açıdan AB için sorun yaratmayacak yapıya sahip olunmasıdır (Rençber, 2010: 53).

AB entegrasyonu döngüsel bir düzeyde ve dinamik bir yapıdadır. Yani; Avrupa normlarının varlığı, yerel düzeyde değişimi tetiklemek için gereklidir. Ulusal düzeydeki norm, yapı ve kurumların Avrupa düzeyindekilere ne kadar çok benziyorsa AB'nin ulusal düzeyi etkilemesi de bir o kadar kolay olur.

1.3. AB Kurumsal Yapısı

AB Kurucu Antlaşması Başlık 3 Madde 13'te AB kurumları; "Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği Zirvesi, Konsey, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Avrupa Merkez Bankası, Sayıştay" olarak tadadi bir şekilde sayıldı. Bunların yanı sıra; konuların özelinde komisyonlar kurularak ülkelerin sorunlarına çözüm önerisi sağlandığı gibi ortak konularda kurulan komisyonlar ile dünya sorunlarına birlikte çözüm arama çabası içine girildi. Uzmanlaşma üzerine çalışma prensibi geliştirilerek her daim sorun çözücü güncel bir mekanizma amaçlandı. AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma gereğince; Birliğin üzerine kurulduğu ilkeler belirtilip Birliğin yetki alanları belirlenerek genel uygulama hükümlerine yer verildi. Birlik vatandaşlarının sahip olduğu

haklar ve sınırları belirlenerek en uygun hizmeti en kaliteli şekilde almaları adına politikaların geliştirileceği uzmanlık alanları oluşturuldu.

Resmi ve gayri resmi kuralların, prosedürlerin, politika paradigmalarının, stillerinin, iş yapma şekillerinin ve ortak inanç ve normların yapımı, yaygınlaştırılması ve kurumsallaştırılması süreci olarak Avrupalılaşıma, önce AB kamu politikalarının yapımında tanımlanmış ve konsolide edilmiş ve daha sonra kimlikler, siyasi yapılar ve kamu politikaları gibi iç söylemin mantığıyla birleştirilmiştir (Saurugger, 2014: 125). AB antlaşmaları üye olan veya üye olacak olan devletlere iç kurumsal yapıları ile entegre edebilecekleri çerçeveyi çizmektedir. Değişime ve dönüşüme açık olan yapısı sayesinde herkesin yararına olacak politikaları belirleyerek hizmet kalitesi sunmak amacıyla hareket edilmektedir. Bu durumun sürdürülebilirliği adına üye olan veya olacak olan devletlerden bir takım isteklerde bulunulması devrimin gereksinimidir.

AB, bireysel üye devletlerin ve Avrupa Birliği'nin politikalarını kapsayan uzlaşmacı bir sistemdir. Resmi olarak küresel çapta bir güç olarak tanınmaması ve bir askeri gücü olmamasına rağmen farklı birçok alandaki gücü ve etkisi AB'nin küresel güç olarak tanınmasını sağladı. Artan politik sorgulamaya rağmen, küreselleşmiş bir toplumun post-Westphalian özellikleri, Avrupa hükümetlerine AB'nin yetkinliğini genişletme ve uluslararası alanda artan zorlukları karşılamak için yeni üst düzey güçler yaratma konusunda daha fazla baskı getirdi. AB düzeyinde, sadece farklı departmanlar ve kurumlar arasındaki koordinasyon sorunları değil, aynı zamanda üye devletlerin politika tercihleriyle gerekli koordinasyonun sağlanması da kilit bir zorluktur (Pernielle, 2016: 1-2).

Çalışmamız özelinde Avrupa vatandaşlığına doğru gelişen ve genişleyen AB'nin ekonomik gelişim, sosyal, politik, yurttaşlık, sesini duyurabilme ve iç politikaya entegre edilebilmesi üzerinde durulması açısından sadece Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi ve Komisyon üzerinde durulacaktır. AB kurumsal yapısının sunduğu etki alanı ile sesini duyurabilme yetkinliğine kavuşacak olan Bosna Hersek, entegrasyon sürecinin sağlıklı işlemesi ve sürdürülebilir birliktelik adına önemli adımlar atmaktadır.

1.3.1. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu (AP); siyasi denetim ve danışma faaliyetlerini yürütür. AB vatandaşları tarafından onların çıkarlarını temsil etmek üzere seçilen üyelerden oluşur. Doğrudan seçilmiş üyelerden oluşması demokratik temsil açısından önemli, alınan kararların meşruiyeti açısından değerlidir. AP; Konsey'in almış olduğu kararları denetler ve alınan kararların uygunluğunu temsil edilen AB vatandaşları adına kontrol eder. Konsey ile birlikte yasama ve bütçe işlevlerini yerine getirir.

AP beş yılda bir yapılan seçimlerle oluşturulur ve Strazburg'da aylık toplantılar yapması öngörülür. Sıkça yapılan bu toplantılar sayesinde Birliğin işleyişinin AB üyesi devletlerin vatandaşlarına uygunluğu düzenli bir şekilde kontrol edilebilir. AP nitelikli çoğunluk gerektiren tüm politika alanlarındaki yasama çalışmalarında Konsey ile eşit sorumluluğa sahiptir. Sorumluluğundaki alanlar AB mevzuatının Lizbon Antlaşması'nın kabulünden sonra oluşturulan kısmının yüzde doksan beşinden fazlasını kapsamaktadır.

Çoğu AP üyesinin ülkesinde ulusal bir siyasi parti ile bağı vardır. AP içinde ulusal partiler AB çapında siyasal gruplar oluştururlar. AP; AB boyutunda doğrudan seçilmiş yasama kolu gibi hareket eden ve aynı zamanda ulusal yönetimde de alınan kararların uygulanması adına çalışmalar yürütebilecek önemli bir organdır. 8 politik grup, 23 komite, 44 delegasyonu bünyesinde barındırır (www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/organisation-and-rules/organisation/politicalgroups). Ulus üstü meclis şeklinde oluşan AP tüm Avrupa'yı temsil ederken oluşturulan siyasi parti gruplarının ulusal bağlara sahip olması Avrupa siyasal bilincinin entegrasyonunu sağlamaktadır.

AP üyelerinin sayısı Başkan hariç 750 üyeyi geçemez (Avrupa Birliği, 2011: Başlık 3 Madde 14). AP temsilcilerinin sayısı üye devletlerin AB nüfusunda sahip oldukları nüfus oranlarına göre belirlenir. AB'nin mevcut nüfusu 1 Ocak 2019 verilerine göre; 512.379.225 (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind&lang=en) kişidir. Bu nüfus içerisinde 4.105.493 seçmenli Hırvatistan'ın sandalye sayısı 11'dir. Bosna Hersek nüfusunun 3.502.550 kişi olduğu göz önüne alınarak üyeliğe dâhil olduğu düşünüldüğünde temsil olunacağı sandalye sayısı yaklaşık olarak mevcut verilerle kolayca hesaplanabilir. Fakat bu sayının Bosna Hersek için kaos yaratmaması adına mevcut durumda 'üçün katı' olması gerekmektedir. Basit bir sandalye hesabında dahi göz önünde tutulması gereken demografiden çok iç politik denge olmaktadır. Bu durum üyelik sürecinin uyumlama kapasitesi açısından önemli sınavlardan biridir.

1.3.2. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi; Brüksel'de ulusal çıkarların etkin şekilde temsil edilmesinin sağlanması, üye devletlerin gerekli düzenlemeleri yapmaları için genel bir teşvik oluşturması açısından önemlidir. Avrupa Birliği kurumları ve hükümetlere getirdikleri yükümlülükler de bu çabaları teşvik etmektedir. AB Konseyi; Birlik kurumlarına katılacak hükümetlerin koordinasyonu için çağrıda bulunur. Toplantılar hazırlanmalı, savunulan pozisyonlar ve görüşmeler yapılmalıdır. Avrupa Konseyi'nin gittikçe artan profili ve gündeminin genişletilmesi, Devlet ve Hükümet Başkanlarının etkin katılım için gerekli kurumsal kaynakları ellerinde bulundurmalarını gerektirmektedir. Benzer şekilde, Hükümetlerarası Konferanslar, faaliyetlerin geniş bir alanı boyunca dikkatli bir örgütlenme, stratejik eylem ve taktiksel düşünme çağrısını gerektirir, özellikle şu anda hükümetler, kurumsal değişikliklerin politika sonuçları ve oyuncular arasındaki güç dengesi üzerinde Avrupa seviyesinde geniş kapsamlı sonuçlar doğurabileceğini fark etmiştir.

Sonunda, ulusal hükümetler adına etkin koordinasyon, Konsey Başkanlığı görevlerini yerine getirmek için gereklidir (Featherstone ve Radaelli, 2003: 85). Böylece; uyumlanan görüşler sayesinde Avrupa devletleri ortak politikasından söz edilebilir.

Devletlerin iç politikada hükümetler oluştururken siyasal propaganda, oy maksimizasyonu, sandalye kazanımı için geliştirdiği politikalar; uluslararası örgütlenmede kurumsal yapıya entegre koalisyonlar ile giderek artan nüfuz kazanımı ve politik yönlendirme sağlayarak yumuşak gücünü artırma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hükümetlerarası politikalarda pazarlık sürecinin işlerliği ulusal davranışların meşruiyet zeminine oturtulması içinde kullanıma açıktır. Bu noktada; Bosna Hersek'in içinde bulunmadığı örgüt içinde Sırbistan'ın üyeliği karamsarlık yaratıcıdır. Nitekim Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesinden çıkan kararlar bireysel cezalarda uygulanmakta BM'nin devlet çapındaki cezalandırma sistemi ise kınamanın ötesine geçmemektedir. Bosna Hersek içindeki Sırp yönetiminin iç politik söylemde etnisitesinin bekası olarak gösterdiği ayrılıkçı tavır ve yaşanan olayları manipüle ederek Sırp katli yaşanmış gibi gösterme tavrı korku distopyası ile yönetimi elinde tutmaya çalışmaktan başka bir şey değildir. Fakat Bosna Hersek yaşadığı dramı AB çapında temsil yetkisiyle uluslararası boyutta doğru tanıtamaz ve Sırp'ların olayları yönlendirme eğiliminin altında ezilirse AB güvenlik kuşağında yeniden dram yaşanması kaçınılmazdır. Hükümetler arası iletişimin gücü AB için erken uyarı mekanizması olarak çalışmaktadır.

1.3.3. Avrupa Komisyonu

Avrupa Komisyonu'nda; Lizbon Antlaşması'ndan önce Almanya, İspanya, İtalya, İngiltere ve Fransa'nın iki kişi diğer AB üyesi devletlerin ise bir temsilciyle temsil edilmesi şartı vardı (Rençber, 2010: 122). Lizbon'da devletlerin eşitliği prensibi ile her üye ülkeden bir Komiserin Komisyon'da üye olarak temsili kabul edildi. Büyük-küçük devlet ayrımı yapılmadan temsilde eşitlik sağlanması önemli bir gelişmedir. Üye olacak devletlerin kendi parlamentolarını değil AB'nin çıkarlarını temsil etmesi esasıyla şu anda yirmi sekiz kişiden oluşan Komisyon genişleme dalgaları ile değişen rakamlara adapte olmaktadır.

Komisyon üyelerinin; Avrupa değerlerini benimseme ve bu değerlere bağlılık, kendi vatandaşları oldukları devletlerin ulusal çıkarlarına bağlı kalmadan tarafsızca temsil yeteneğine sahip kişilerden seçilmesi gerekmektedir. Aksi halde; Avrupa Birliği Adalet Divanı'na sevk edilerek haklarında işlem başlatılır (Rençber, 2010: 129).

AB antlaşması Ortak Güvenlik ve Dış Politikalar Hükümleri J bölümü 1. maddenin 4. bendine göre (Council of European Communities, 1992: Madde J.1.4.): 'Üye Devletler, Birliğin dış ve güvenlik politikasını, sadakat ve karşılıklı dayanışma ruhu içinde aktif ve kayıtsız bir şekilde destekleyecektir. Birliğin çıkarlarına aykırı olan veya uluslararası ilişkilerde birleştirici bir güç olma etkinliğini bozabilecek herhangi bir eylemden kaçınmalıdırlar.' Bu madde ile Komisyon'un

görevinin üye devletlerin kendi ulusal çıkarlarının üzerinde bir noktada tanımlandığı açıktır. Komisyon içerisindeki ülkeler şartların getirdiği şekilde bir diğerinin de güvenliğini sağlamaya dönük optimal sonuç için hep birlikte hareket etmelidir.

AB hiçbir üyesinden egemenliğini ve ulusal çıkarını terk etmesini beklememektedir. Uyumlu ortak politikalar geliştirilerek süreç bütünsel bir şekilde yönlendirilmeye çalışılır. Her devletin sesi duyulduktan sonra oluşturulan ortak fikirlerden harmoni yaratılmak amaçlanmaktadır. AB için önemli olan güvenlik anlayışı salt üye devletlerin sınır güvenliklerinden ya da birbirleri ile olan ilişkilerindeki örüntünün güvenliğinden fazlası konumundadır. AB güvenliğinin en küçük mekanizmadan en büyük yapıya kadar ortaklaşa ilerlemesi gerektiği üzerinde durarak kendini tanımlamıştır. Burada anlatılmak istenen bireyin esas alınarak bölgesel boyutta bir huzur ve bir arada yaşama ortamı elde etmeye çalışma çabasıdır.

Bosna Hersek gibi devlet yapısını henüz oturtamamış bebek devlet konumundaki bir ülkenin sorunlarına çözüm bulmak adına yönünü AB entegrasyonuna çevirmesi mantıklıdır. Bu durum AB'nin genişleme evresinde atması gereken adımları net olarak belirlemek ve Birliğin yumuşak gücünü daha net anlamak adına AB için; ekonomik ve toplumsal yapısındaki kırılmalardan kurtulmak, toplumsal beraberliğinin sürdürülebilir temellere kavuşması açısından Bosna Hersek için değerlidir.

Değişen ve dönüşen dünyaya kısa sürede ve emin adımlarla entegre olmaya çalışan Bosna Hersek geçmişinden aldığı derslerle geleceğini yönlendirmelidir. Bu amaçla entegrasyonun kendisi kadar önemli olan şey entegrasyon sürecinin yapıcı etkisidir. AB entegrasyon sürecinde kurumsal yapının ve üyelik sürecinde devletlerden beklenen gelişme raporları oldukça değerlidir. Güçlü bir Bosna Hersek yapısına kavuşmak sadece Bosna Hersek halkı için değil bütün Avrupa güvenlik kuşağı açısından kıymetlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BOSNA HERSEK TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

2.1. Birinci Dünya Savaşına Giderken Bosna Hersek

Osmanlı Devletini yıkıma götüren milliyetçilik akımı ve reform süreçlerinin getirileri Balkan Savaşlarının başlangıcını ve bölgede uzun yıllar sürecek huzursuzluk ve istikrarsızlığın temelini attı.

Milliyetçilik akımının Osmanlı Devletinde yayılmasından etkilenen tebaanın başında Sırlar geliyordu. Ilija Garasanin 'Nacertanije' adı verilen Büyük Sırbistan mitini yaratmak için bir taslak hazırladı (Manetovic, 2008: 138). Garasanin milliyetçiliği bağnaz ve kapsayıcıydı. Garasanin'e göre (Manetovic, 2008: 145); "Bir milletin tarihsel varlığının ön koşulu, doğal bir ihtiyaç olarak bir devlete sahip olmaktır. Devlet olmadan insanın hayatı da tarihi de olamaz. Dolayısıyla tüm insan davranışları sadece devletin varlığıyla başlar." Bu bağlamda, Ortodoks Kilisesine bağlı olan Sırlar önce ibadet dilini Sırpça olarak belirlenmesi için çalıştı. Din ve dil birliği ile bütünleşme amacı güdülmekteydi. Ayrılıkçı milliyetçilik anlayışının gelişmesi ile isyan hareketleri başlatan Sırlar 1832'de Osmanlı Devleti'nden ayrıldı.

Sırlar ile aynı dönemde Avusturya Macaristan'ın içinde yer alan Hırvatistan'da Hırvat milliyetçileri kendi devletlerini kurmak adına ayrılıkçı fikirleri savundu (Demir, 2017: 59). Hırvat milliyetçilerinden Ljudeviç Gaç Hırvatların konuştukları lehçeleri birleştirerek bir Hırvat dili yarattı (Önsoy, 2006: 455). Sonucunda aynı Sırlar gibi Hırvatlar da bu durumu 'Büyük Hırvatistan' mitini gerçekleştirmek adına Yugoslav halklarının birleşmesi söylemi ile kamufle etti.

Sancaktar; Osmanlı'nın Bosna Hersek'i fethi sırasında üç farklı etnik-dinsel toplulukla karşılaştığını belirterek bunları Ortodoks Slavlar (Sırlar), Katolik Slavlar (Hırvatlar) ve Hıristiyan Slav Bogomiller olarak tanımlar (Sancaktar, 2015: 26). Müslüman tarikatların bölgeye yerleşmesi ile Slav Müslüman bir topluluğun oluştuğu onların kendilerini Bosnalı Müslüman olarak tanımlamalarına rağmen Osmanlı Devleti'nin Boşnak olarak tanımladığını belirten Sancaktar milliyetçilik akımının geliştiği dönemde Boşnakların Müslüman olduğunu ve Osmanlı'nın yaptığı reform hareketleri ile statülerini kaybettikleri için isyan hareketleri çıkardıklarını belirtir (Sancaktar, 2015: 28). Bu isyanlar ayrılıkçı bir kimlik taşımaz. Sadece kendi statülerinin devamını sağlama niteliğindedir.

Dönemin Hırvat ve Sırp milliyetçiliği Bosna Hersek'te yaşayan Hırvat ve Sırlar tarafından da güdülmeye başlayınca Bosnalı Müslümanlar için kimlik problemi doğmuş oldu. Bosnalı Sırlar, Bosna Müslümanları'nı Müslümanlaşan Sırp olarak gösterirken Bosna Hırvatları da onları Müslüman Hırvat olarak tanımlayarak sözde 'Büyük' olarak sahneye çıkarmak istedikleri mitlerine zemin hazırlıyorlar ve aynı zamanda Bosna Müslümanları'nı yok etme ya da göçe sürükleme yolunu seçiyorlardı (Sancaktar, 2015: 37).

1871 yılında Almanya siyasi birliğini kurunca Rusya Balkan bölgesinde oluşabilecek Pan-Germen Bloğuna karşı Panslavist politikalarına hız verdi ve Ortodoks Slav Sırları ayaklandırarak Osmanlı Devleti'ni de zayıflatmayı amaçladı. 1872'de Almanya-Rusya-Avusturya üçlüsü bir ittifak kurarak Osmanlı'nın Balkan hâkimiyetine son vermeyi amaçlayan politikalar içine girdiler (Sander, 1987: 249).

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının müslümanlarla gayrimüslimleri eşitleyen yapısı Bosna Müslümanları tarafından kabul edilmedi. Bu dönemde Sırların çıkardıkları isyanlar ile Sırbistan ve Karadağ özerklik elde etti. Bunun sonrasında Sırlar Bosna Hersek Sırlarını kışkırtma yolunu seçerek bağımsızlık hayallerine bir adım daha yaklaşmayı denediler. Zaten ağır vergilerin altında ezilen Hersek Sırları arkalarına Avusturya-Rusya-Almanya gücünü de alınca sonu Osmanlı Devleti'nden kopma ve Avusturya'nın himayesine geçme sürecinin fitili ateşlendi (Gölen, 2006: 380-381).

1875'te Hersek'te yeni bir isyan hareketi başladı. Bunun üzerine üçlü ittifak Osmanlı'dan bölgede yeni reformlar yapmasını istedi. Osmanlı'nın reform yapmaya istekli olmaması üzerine Peşte'de Avusturya ve Rusya arasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre; Bosna Hersek'te Avusturya Balkanların öteki kesimlerinde Rusya serbestçe hareket edecek, buna karşın Rusya Balkanlarda büyük bir Slav devleti kurmayacaktı (Şenel, 2006: 404). 1878'de ise Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Berlin Antlaşması ile Avusturya yönetimine giren Bosna Hersek'in dört yüz on beş yıllık Osmanlı yönetim dönemi son bulurken Sırbistan bağımsızlığına kavuştu.

Osmanlı Devleti'nin Boşnaklar olarak tanımladığı fakat kendilerini Bosnalı Müslüman olarak tanımlamayı seçen halk; Avusturya Macaristan yönetimi döneminde gerek dönemin milliyetçilik akımı gerekse Sırp-Hırvat baskıları ve varlıklarını kendi varlığından ayrı görmedikleri Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonra kimlik mücadelesi vermek zorunda kaldıkları için sadece dinsel kimliklerinin değil, aynı zamanda dil anlayışlarının da farklı olduğunun altını çizmek istedi. Bosna'da konuşulan dil için 'yerel dil/Boşnakça' tabiri kullanıldı (Karatay, 2006: 544).

Bosnalı Sırp ve milliyetçi Genç Bosna örgütünün üyesi olan Gavrilo Princip'in Avusturya Macaristan veliahtı Franz Ferdinand'ı öldürmesi sonucu Boşnaklar ve Bosnalı Hırvatlar Bosnalı Sırlara karşı cephe aldıysa da Avusturya Macaristan yönetimi bunun Sırbistan tarafından

kışkırtılan bir olay olduğunu savunarak topraklarında yaşayan Sırların üzerinden tepkileri geri çekti (Karatay, 2006: 549). Milliyetçilik akımının getirdiği savaşlar dönemi ile Avrupa’da yeni devletler dönemi de böylece açılmış oldu.

Birinci Dünya Savaşı’na girildiğinde Sırbistan artık bağımsız bir devletti. Bölgede yaşanan savaşlardan ötürü Osmanlı Devleti’nin yıprandığının farkındaydı ve amacına ulaşmak için Osmanlı Devleti’nin karşısındaki cephede yer aldı. Osmanlı Devleti Avusturya Macaristan ile İttifak Bloku içinde yer aldı. Dolayısıyla Bosna Hersek ve Hırvatistan döneminde Avusturya Macaristan İmparatorluğu’nun içinde yer aldığı için görünüşte Sırbistan’a karşı savaşlar.

2.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Yugoslavya Denemesi

Dünya Savaşı Avrupa’da yayılan milliyetçilik akımının Balkan coğrafyasında derin izler bırakmasına sebep oldu. Savaş, ardında “savaşın kazananı yoktur” söylemine uygun bir şekilde açlık, sefalet, kan, ölüm, öksüz ve yetim Balkan toplulukları bıraktı. Bu topluluklar ne Wilson idealizmine ne de Anglo-Saxon demokrasi anlayışına sahip bir bilinçte değildi. Fransız milliyetçiliğinin ateşiyle yanan bu topluluklar aslında sosyal ve dini farklılıklarını körükleyerek kendi içlerinde de bölündüklerini farkedecek bir yönetim anlayışına sahip değillerdi (Castellan, 1995: 413).

Daha öncede belirtildiği gibi Sırların da Hırvatların da asıl istediği kendi devletlerini kurmak fakat bunu olabildiğince büyük toprak alanında ve bütün ırkdaşlarını içeren şekilde oluşturmaktı. Güney Slav halklarını bir çatı altında toplama fikri esasen büyük bir yönetim gücüne kavuşmak istemenin kamuflejeydi.

Hırvatlar Roma Kilisesi, Sırlar Bizans Kilisesi mensubu ve yönetildikleri farklı kültürlere ait toplumsal anlayışa, kültürel geçmişe sahip iki farklı Slav toplumdur. Kiril ve Latin yazımlarını içeren edebi bir dil haricinde ortak noktaları çok azdır (Castellan, 1995: 393-394). Yüzyıllarca aynı coğrafyada yaşamalarına rağmen son yüzyılda hiçbir konuda Bosna Hersek üzerinde anlaştıkları kadar anlaşamadıkları söylenmelidir.

Wilson’ın On Dört Noktasının büyük güç diplomasisinin koltuğunu sallamasıyla birlikte önceden büyük devletlere karşı güç mücadelesiyle çıkarlarını yahut ülkülerini savunamayacak olan küçük milletler kendi seslerini bularak meşruiyetlerini büyük ölçüde sağladı. Bu sayede Avrupa’nın merkez ve doğusunda, özellikle Avusturya Macaristan’da birçok siyasi güç bağımsız birer devlet olma talebinde bulundu (Gleeny, 2012: 412).

1918’de henüz savaş devam ederken Sırbistan-Karadağ ve Avusturya Macaristan’da bulunan Güney Slavlarının temsilcileri Corfu Anlaşması imzalayarak Yugoslav Birliği kurmaya karar verdi.

Savaşın sonunda Avusturya ile imzalanan St. Germain Anlaşması ile de Avusturya tarafından Hırvatistan Yugoslavya'ya bırakılarak Birlik'in bağımsızlığı tanındı (Armaoğlu, 2010: 190, 229).

1921 anayasası ile Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adı altında kurulan ve Sırbistan Kralı Aleksander'ın yönettiği Krallık; Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Slovenya, Dalmaçya, Bosna Hersek ve bir kısım Banat'tan oluşuyordu (Armaoğlu, 2010: 229-230). Krallık; 4.704.876 Sırp ve Karadağlı, 2.889.102 Hırvat, 1.023.588 Sloven, 759.656 Bosnalı Müslüman (Boşnak), 630.000 Makedon, 512.207 Alman, 483.871 Arnavut, 472.079 Macar, 183.563 Romen, 143.453 Türk, 11.630 İtalyan, 198.857 diğer Slavlar (Çekler, Slovaklar, Ruslar vs.) ve 42.756 diğerleri ile toplamda 12.055.638 kişiydi (Demir, 2017: 58). Söylenenin aksine sadece Slavlardan oluşmayan bir Krallık kurulmuş oldu. Zaten insanlık tarihinin başlangıç dönemi haricinde homojen bir birlik kurulma fikri rasyonellikten uzaktır. Yahut etnik temizlik yapılacağına söylenmesinin yumuşak bir yoludur.

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kuruluşundan yıkılışına kadar Hırvat ve Sırp'ların farklı yönetim ekollerinden gelmelerinin sancısını çekti. Hırvatlar yönetimde söz sahibi olabilecekleri federatif birlikteliği savunurken Sırp'lar ise merkezi birlik yapısı taraftarıydı (Demir, 2017: 61). Fakat Sırp'ların bu merkeziyetçi anlayışı herkesin eşit haklara sahip olduğu üniter yönetim değildi. Uğrunda bağımsızlık mücadelesi verdikleri 'Büyük Sırbistan' hayaliydi. Yönetimde tek söz sahibi olan Slav ırkını Sırp'lar olması gerektiği düşüncesi Krallığı çöküşe sürükleyen temel etmen oldu.

6 Ocak 1929'da Aleksander iktidarı ele geçirdiğini, anayasayı askıya aldığını ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nı Yugoslavya Krallığı'na dönüştürdüğünü açıkladı. Kral Alexander: "Kör siyasi tutku parlamenter demokrasiyi bu eyalette tüm verimli çabaları engelleyecek ölçüde kötüye kullanmaya başladı." (Gleeny, 2012: 412) sözleriyle diktatörlüğünü meşru bir zemine oturtmaya çalıştı.

Kral Aleksander dini ve etnik kimlik taşıyan bütün siyasal organizasyon ve derneklerin kapatılarak Krallık'ta etnik azınlıklar dâhil herkesin Kral'a bağlılık temelinde birleşmesiyle Yugoslavya'nın devamını savundu (Ülger, 2016: 39). Sırp diktatör yönetimi altında Hırvatların otonomi istekleri giderek arttı ve ayrılık hareketlerinin sinyalleri verilmeye başlandı.

Avrupa kıtasının yeniden şekillendirilmeye çalışıldığı iki dünya savaşı arası süreçte sistem yeniden savaşıklık fikrinin terk edildiği sürece doğru evrildi. ABD, Büyük Britanya, Fransa ve İtalya'nın idealist yapılandırma sürecinin baş aktörleri olduğu, Milletler Cemiyeti'nin dünya barışının garantörü ve savaşlar çağının kapatıldığı düşünülen Avrupa sisteminden Almanya ve İtalya'nın yayılcı nasyonalizmine doğru kartların yeniden dağıtıldığı sürece girildi.

2.3. İkinci Dünya Savaşı ve Yugoslavya Krallığının Yıkılışı

Yugoslavizm kurucu milletlerin eşitliğine dayanan bir fikir akımıydı. Sırp lar ise askeri fedakârlık mitolojisine tutunarak Sırp üstünlüğü varsayımını yerleştirmeye çalıştı. Kraliyet diktatörlüğünün kurulması ile de Yugoslavizm fikrinden tamamen uzaklaşıldığı görüldü (Gleeny, 2012: 105). Bu süreçte; Almanya'da nasyonal sosyalizmin doğuşu Avrupa dengesini değiştirirken, Dünya Savaşı'nın paylaşım anlaşmalarından tatmin olmayan Bulgaristan ve Arnavutluk'un revizyonist isteklerinin Yugoslav statükosunu etkileyeceği düşüncesi bölgesel güvenlik paktları yapma fikrini doğurdu.

Bölgesel güvenliğin sağlam temellere oturması adına yapılan beş Balkan konferansının ortak söylemleri; konferans üyelerinden birinin sınır güvenliği tehlikeye girerse diğerinin yardım edeceği, Balkan Birliği kurulması için çaba sarf edileceği ve her devletin ülke sınırlarına saygı duyulması gerektiği idi. Bu söylemler Bulgaristan açısından kabul edilmedi ve Balkan ülkesi olmasına rağmen 1934'te Yugoslavya, Romanya, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Balkan Antantı'na katılmadı (Oran, 2006: 350-352).

İkinci Dünya Savaşı'na giderken uluslararası arenada idealizm düşüncesinin yerini realizm almıştı. Yeniden güç ve çıkar ilişkilerinin konuşulmaya başlandığı, olası savaşıardan nasıl çıkılacağı düşünceleri hesaplanıyordu. Silahsızlanma ve sonsuz barış düşüncesinde olanların romantik ütopyistler olduğu düşüncesi yayıldı. Uluslararası ilişkilerin anarşik yapısı polis devletlerden Krallıklara ya da küçük homojen ulus devletlere dönse dahi önemli olanın güç arzusuna hizmet etmek olduğu gözlemleniyordu.

1939'da İkinci Dünya Savaşı Nazi Almanya'sı ve karşı cephesinde Komünist SSCB ile Avrupa'yı etkisi altına almaya başlayınca Yugoslavya Krallığı da resmen saflara bölünmüş durumdaydı. Etnisitelerin uyumlu bir şekilde bir arada yaşamasının devamını sağlamak imkânsızlaştı ve onlar da dünyanın rüzgârına kapılıp güç ve yönetim mücadelesi içine girdi.

Hırvatların, Avusturya Macaristan içinde otonomi ve yönetim sahibi olması; Sırp ların ayrılıkçı milliyetçiliğinin onlara bir ulus devlet kazandırması, iki toplumun ortak bir devlet anlayışı kurmalarına yardımcı olmadı. Bosna Hersek'in Osmanlı Devleti içinde yönetici sınıfta liderlerinin olması ve kendi yönetimlerini sağlayabilecek kapasiteleri olduğu düşünülebilir fakat kurulan Yugoslavya Krallığında kurucu unsur olmadıkları ve hatta Müslüman Sırp-Hırvat olarak görülmelerine rağmen ikinci sınıf vatandaşlık haklarına sahip oldukları unutulmamalıdır.

Krallık uluslararası arenada kendine müttefik ararken kendi içinde yaptığı politik baskılarda da müttefik arama çabası içindeydi. Hırvat yöneticileri Krallığın federal bir yönetime dönüşmesi taraftarıydı. Onlara göre; Krallık Slovenya, Bosna Hersek, Karadağ, Voyvodina, Sırbistan,

Makedonya, Hırvat-Sloven-Dalmaçya olarak yedi ayrı bölüme ayrılmalıydı. Bunların kendi yasama ve yürütme yetkilerine sahip meclisleri olmalıydı (Dragnich, 1983: 75).

Hırvatlar isteklerinin gerçekleşmesini imkânsız olarak görmeye başlayınca Hırvat Haklar Partisi üyesi Ante Pavlovic liderliğinde Ustasha hareketi doğdu (Dragnich, 1983: 76). ‘Hırvat Devrim Organizasyonu’ anlamıyla da kullanılabilir Ustasha kurulduğunda çok küçük bir gruba sahipti. Ustasha, demokratik yollardan isteklerine ulaşmayı amaçlayan fakat gerçekleşmeyeceğini fark ettiklerinde de tarihsel dostluklarına sarılan bir örgüttü. Yugoslavya Komünist Partisi ilk başta Ustasha hareketinin ilerici olduğu ve siyasi bir müttefik olarak yetiştirilmesi gerektiği konusunda ikna olmuştu (Gleeny, 2012: 434). Ustasha İtalya’da Mussolini tarafından Belgrad yönetimine karşı diplomatik bir silah olarak kullanılmak amacıyla, gerekirse devrim ve şiddet yollarını kullanarak Hırvat bağımsızlığını sağlamaya çalışacak bir örgüt olarak tasarlanmış olmasına rağmen İtalyan lider Yugoslav hükümetiyle anlaşma sağladığında Hırvat muhacir hareketini bastırmakta bir beis görmedi (Jelavich, 1983: 201).

Yugoslavya’nın kurucuları, özellikle Sırp monarklar, devletin kuruluşunun ilk yıllarında diktatörlüğün parlamenter demokrasiye karşı kazandığı zafere ve Avrupa meşruiyet sisteminin otuzların sonunda Nazizmin ağırlığı altında ezilmesine karşı eşitlikçi bir çözüm bulmayı başaramadı (Gleeny, 2012: 366).

Siyasi parti ve organizasyonlar feshedilmiş, insan haklarını garantiye alan ortam ortadan kalkmıştı. Yalnızca katı merkezi hükümet varlığını sürdürmekle kalmamış, aynı zamanda tarihsel ayrışmalara sahip milliyetçi birlikler bertaraf edilmiştir. Bu eylemler ciddi bir muhalefete uğramadan sürdürülemezdi. İnsan haklarının kaybı Sırbistan Sırpları’nın yanı sıra ülke içindeki diğer milletleri de etkilemiştir. Hükümet, muhalefet üzerinde sert bir baskı kurmuş; Hırvat Köylü Partisi lideri Vladko Macek vatana ihanetle suçlanmış ve 1933 Nisan’ında üç yıl hapse mahkûm edilmiştir. Makedonlar, Arnavutlar, şüpheli görülen komünistler ve Hırvatlar özellikle zor zamanlar geçirmişlerdir. Baskıcı rejimden kaçma amacıyla birçok siyasi lider göç etmek zorunda kalmıştır. Alexander Fransa ve Küçük Antant’ın mutlak desteğini almıştır. Alışlageldiği üzere batıdaki anayasal hükümetler kendi çıkarları söz konusu olduğunda diktatörlükleri desteklemekten çekinmemişlerdir. Versay sisteminin devamı hususunda İtalya’nın aksine Fransız liderler Alexander’ın merkezi rejiminin ittifak devletlerinin askeri gücüne destek sağlayacağını düşünüyordu.

Kral Alexander’ın ölümüyle yerine oğlu geçti ve Milan Stojadinovic liderliğinde bir hükümet kuruldu. Üç yıldan fazla yaşayan bu hükümet döneminde Yugoslavya’nın iç meseleri kısmî olarak rahatladı. Basının üzerindeki sansür gevşetilerek siyasi mahkûmlar serbest bırakıldı. Eski sisteme dönüşte Stojadinovic hükümet partisi olarak; Sırp Radikal Parti, Bosnalı Müslümanlar ve Sloven Halk Partisi’nden oluşan Yugoslav Radikal Birliği’ni oluşturdu.

Stojadinovic dönemi dış politikasında; Almanya ve İtalya'yla yakın ikili ilişkiler kurularak faşist hareketin kimi noktaları ülkeye adapte edildi. Faşist bağlantıları olan diğer örgütler de bu dönemde var oldu. Bahsedilen Hırvat Ustashalara ek olarak Zbor olarak nitelenen Yugoslav Ulusal Hareketi adlı bir Sırp grubu Dimitrije Ljotic önderliğinde kesinlikle merkezci ve Sırp milliyetçiliği ideolojisiyle İtalya'dakine benzer bir kurumsal rejimin kurulması amacındaydı.

1938'den sonra Avusturya Almanya tarafından ilhak edilince Yugoslavya ile sınır komşusu oldu. Hem Avusturya hemde İtalya ile ilişkisi olan Hırvat ayrılıkçıları iki ülke tarafından desteklenerek 2. Dünya Savaşı öncesinde Yugoslavya içinde acilen çözülmesi gereken Hırvat sorunu yaratıldı. Nitekim savaştan bir kaç gün önce Macek hükümeti ile varılan yeni Yugoslavya mutabakatında Hırvatlara otonomi sağlanmasına ve Hırvatistan, Slovenya, Dalmaçya ve Bosna Hersek'in bir kısmına sahip Hırvat yönetimi kurulmasına karar verildi (Jelavich, 1983: 26).

1939'da savaş başladığında Almanya-SSCB arasında bir saldırmazlık anlaşması imzalanmıştı. Versay Anlaşması'nın izlerini silmek isteyen Almanya için bu anlaşma gücünün bölünmemesi ve SSCB'yi tehdit unsuru olarak görmemesi adına önemliydi. Yapılan anlaşmanın gizli tutanaklarında Estonya, Letonya, Polonya'nın yarısı Sovyet yönetimine bırakılıyordu (Koka, 2006: 656). İdealizmin; açık diplomasi ve şeffaflık, toprakların bölüşülmemesi, sınır güvenliği, çatışmasız ortam düşünceleri hiçe sayılarak kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmayı 1941'de gücünün sınırlarını aştığını düşünen Hitler Almanya'sı ihlal ederek SSCB'ye savaş açtı. Böylece; Balkan coğrafyasında bir kez daha dengeler değişti. Aynı yıl Hitler Yugoslavya Krallığına da savaş açarak Belgrad'ı işgal etti ve Sırp Kral ülkeden kaçtı. Mussolini ve Hitler Yugoslavya topraklarını dokuza bölmeye karar verdi. Böylece topraklar Almanya, İtalya, Arnavutluk, Bulgaristan, Macaristan arasında bölüşülürken Hırvatistan kurulacak ve Bosna Hersek'in tamamı Hırvat yönetimine bırakılacaktı. Hırvat faşist grubu Ustasha lideri Ante Pavlovic'in liderliğinde kurulan Hırvat devleti Sırp baskısından bunalan bir kısım halkın da desteğini almıştı (Koka, 2006: 658). Ustasha rejimi Hırvat bölgesinde bulunan Sırp, Yahudi, Roman ve diğer ırklara mensup kişileri 'etnik temizlik' denilebilecek ırkçı bir ideoloji benimseyerek katletti. Ustasha tarafından öldürülen Sırp'ların 350.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir (Gibbs, 2009: 47). Almanlar bölgede açıkça Sırp'lara karşı Hırvatları desteklerken Bosna Hersek'te yaşayan Müslümanlar ve Kosova Arnavutlarını da kullanmaya çalıştı.

Yugoslavya içinde Hitler'e karşı mücadele eden iki önemli grup vardı: Komünist Partizanlar ve Çetnik Sırplar. Çetnikler Hırvat ve komünizm düşmanı ve aynı zamanda merkezi güç yanlısı otoriter Sırplar iken, Partizanlar Yugoslavya'da Sovyetler benzeri komünist rejimin savunucularıydı (Koka, 2006: 658). Partizanlar; Yugoslavya'da açıkça çok ırklı olan tek büyük siyasi gruptu. Tito'nun Hırvat ve Sloven soyundan geldiğine inanılırken, Partizanların çoğu Hırvatistan ve Bosna Hersek'ten Sırp azınlık sakinleriydi. Zamanla, özellikle savaşın sonuna doğru, Partizanlar tüm büyük etnik gruplar arasında destek kazandılar (Gibbs, 2009: 48). II. Dünya

Savaşı'ndan çıkan komünist rejim şüphesiz popülerdi ve Yugoslavya'da güçlü yerli köklere sahipti. Bununla birlikte, Yugoslav komünist partisi, Doğu Avrupa'daki en sert hatlardan biri ve iyice Stalinizing olarak kabul edildi. II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, muzaffer Partizanlar Ustasha destekçilerine ve diğer ortak çalışanlara karşı intikam aldıklarını belirtti (Gibbs, 2009: 48).

Partizanlar ve Çetnikler savaşın ilk döneminde ortak düşmana karşı beraber savaşma çizgisinde olsalar da savaş ilerledikçe anlayışlarındaki değişim onları ayırdı. Partizanlar, Yugoslav devletinin bütün kurucu milletlerinin eşit haklarını savunurken Çetnikler ise Krala bağlılığı benimseyen önceki sistemin devamını ve Sırların daha fazla nüfuza sahip olmasını savunuyordu (Jelavich, 1983: 268). Çetniklerin görüşleri Yugoslavya içindeki diğer halkları hiçe sayan bir yapıda olduğu için kabul görmezken Partizanlara ilk büyük destek Ustasha saldırısı altındaki Sırlardan geldi. Daha sonra Partizan hareketi tüm ulusal alanlardan takipçileri topladı. Partizan siyasal programı; geniş bir halk desteği sağlayacağı düşünülen devletin, milletlerden oluşan bir federasyon temelinde yeniden örgütlenmesi çağrısında bulundu (Jelavich, 1983: 269).

Savaş sona erdiğinde, Partizanların Yugoslavya'daki olası herhangi bir siyasi rakip karşısında bir avantaj sağladıkları açıktı. Partizanlar ne zaman bir bölge işgal ettiyse, yerel işleri yürütmek, yasaları ve düzeni sağlamak için köylü komiteleri örgütlediler. Kasım 1942'de Partizan liderleri Bihaç'ta Yugoslavya Ulusal Özgürlük Kurtuluş Konseyi (AVNOJ) adında bir konferans düzenlediler. Ülkenin farklı kesimlerinden geniş bir siyasi temele dayanan elli dört temsilcinin katılımıyla düzenlenen konferansta Komünist Parti egemen güç oldu. Konferansta açıklanan program, savaştan sonra serbestçe seçilmiş bir hükümetin kurulması ve en önemlisi de devlet için federal bir örgütlenme çağrısında bulundu. Kasım 1943'te Bosna'da Jajce'de ikinci AVNOJ toplandı. Yugoslavya hükümeti yeniden kuruldu ve sürgündeki hükümetin otoritesi reddedildi. Federal organizasyon tekrar onaylandı. 1944'de Balkanlar'daki mücadelenin yakında sona ereceği açıktı ve Alman kuvvetleri geri çekilmeye başlamıştı. Ekim ayında Partizanlar, Sovyet yardımı ile Belgrad'ı aldı. Bundan sonra, Sovyet ordusu kuzey Yugoslavya'dan Orta Avrupa'ya geçti (Jelavich, 1983: 270).

2.4. Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyetler Federasyonu'nun Kuruluşu

Partizanların lideri Hırvat-Sloven köylü bir aileden gelen Josip Broz Tito 1945 yılında Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyetler Federasyonu'nu (YSCF) kurduğunu ilan etti. Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk ve Makedonya olmak üzere altı cumhuriyet ve Kosova, Voyvodina özerk bölgelerinden oluşan federasyon yapısı eşitlik ve insan hakları prensibinde bir arada huzur içinde yaşamın sağlanabileceği, bütün farklılıklara rağmen ortak bir sistemin içinde uyumlu bir bütün yaratılabileceğini öngörüyordu. Yaratılan sosyalist Yugoslav birliği milliyetlerarası toplumsal yaşam ve işçi tanımında birleşme olarak karşımıza çıktı.

Güçlü ekonomi esası olan yeni tip sosyalizmi hayata geçirirken Cominform'dan atılan YSCF kendisine özyönetim ile yeni bir yol çizdi.

1948'de SSCB lideri ve Cominform kurucusu Stalin ile YSCF Başkanı arasında çıkan anlaşmazlık sonucu Tito; Yugoslavya'ya zorla hegemonya dayatılmaya çalışıldığı gerekçesiyle Sosyalist Bloktan uzaklaştığını belirtti (Kardelj, 1977: 45). Soğuk Savaş döneminde karşımıza çıkan Blok kavramı kapitalist-sosyalist örgütlenme şeklindeydi. Tito ve diğer Blok üyesi olmayı egemenliklerini teslim etme olarak gören devlet liderleri bu sisteme karşı Bloksuzluk birlikteliğini gerçekleştirdi. Bloksuzlara göre; yapıcı, uyumlu, anlaşma ve barış içinde birlikte yaşama temeline dayanan, eşit haklarla tüm halklar arasında işbirliği platformu olarak kurdukları yeni sistem kendi toplumsal ve siyasal sistemlerini seçebilme hakkı, bir bloğa bağımlı olunmadan hareket etme ve iç işlerine karışılmasına son verme mücadelesidir (Kardelj, 1977: 42). Bloksuz ülkelerin amaçladığı; bütün tarihsel gereksinme ve çıkarlarına cevap veren karşılıklı sorumluluk temelinde demokratik dünya sisteminin itici gücü olan hegemonya eğilimine son veren yapısal reformlardır. Tüm devletlerin çıkarlarına saygı gösterilen uluslararası siyasal ve ekonomik sorunlara çözüm aranıp bulacak yegane yerin BM olduğu düşüncesiyle uluslararası sistemde kendilerine yer edinmek adına BM yapısının değişmesi gerektiğini savundular (Kardelj, 1977: 69).

Tito; Sosyalist Blok'tan ayrılrsa bile sosyalizmden vazgeçmedi. Asıl olanın sosyalizmi hegemonya olarak sunmak değil uyumlu bir birliktelik olarak geliştirmek olduğu düşüncesindeydi. Devletin sosyalist toplumlarda da toplumun bir üst yapısı olarak varlığını sürdürmesi gerektiğini savundu (Tito, 1978: 8). Demokrasilerde bireylerin kendileri için yaşamadıklarını, birbirlerine yoğunca bağlı oldukları bilinciyle hareket etmeleri gerektiğini belirterek milliyetlerarası birliktelik ve işçi sınıfının birleştiriciliği üzerinde durdu (Tito, 1978: 19). Titoryen özyönetimde amaçlanan en nihai biçimde halkın yönetime katılmasını sağlayan otarşik yapıların kurulması ve bu yapılırken her bir bireyin gönüllü birlikteliğinin sağlanacağı kurumsal yapılanmanın sağlanmasıydı.

Tito; öznelcilikten kurtulan ve gelişmiş-gelişmemiş cumhuriyetler arasındaki farkın Yugoslavya bölgelerindeki tüm emekçilerin çıkarına olacak şekilde toplumsal birlikteliğin çıkarlarına uyumlanması gerektiğini savundu. Tito'ya göre işçi sınıfı milliyetçiliğin taşıyıcısı değildi. Enternasyonalist eğilimliydi. Milliyetçi sapmaların milliyetlerarası entegrasyonu kısıtladığını savunan Tito şoven ögelerin toplumdan yok edilmesi gerektiğini savundu (Tito, 1978: 66-68). Buda demek oluyorki; çok sayıda ulus ile halkların birlikteliği olarak kurulan Yugoslavya'da tüm milliyetler çıkarlarını uyumlayarak bir ortaklık kurabilmektedir.

Tito; sıklıkla yaptığı Komünist Parti konuşmalarında ortak yaşam alanı oluşturmanın getirilerinden bahsederken bir arada yaşama koşulunu emek ve artı değer üretiminin birleştiriciliğine bağladı. Toplumsal farklılıkların görmezden gelinebilecek ve hiçbir toplumu diğerinden üstün görmeyen eşit haklarla tüm Yugoslav halklarının bir arada yaşayabileceğine

değindi. Nitekim Tito'nun savunduğu tüm değerlere aykırı bir çöküş sürecine girildiğinde şovenist milliyetçiliğin arttığı, sınıfsal farkların derinleştiği gözlemlendi. Devinimsel şartlara adaptasyon amaçlanarak yapılan yapısal reformlar beklenenin aksine çöküşün temelini oluşturdu. Sonuçta; basın ve enformasyon kaynaklarının halkların algısı üzerinde yaptığı etki ile oluşturulan milliyetçiliğin geri dönen cazibesi YSCF'yi çökmeye zorlarken Bosna Hersek'i katliama dönen bir iç savaşa ve uluslararası antlaşmayla yeniden kurulan bir kaotik birlikteliğe sürükledi.

2.5. Yugoslavya'yı Dağılmaya Sürükleyen Nedenler

Milliyetlerarası refah farklılıklarını önlemek ve bütüncül Yugoslav toplumu oluşturmak adına yapılan yönetim reformları ve cumhuriyetler arası sıkı diyaloglar geliştirilmesi dahi toplumun içindeki milliyetçi görüşleri törpüleyemedi. Devlet Başkanı Tito neredeyse Yugoslav kimliğine tek inanan kişi olarak karşımıza çıkarken ölümüyle YSCF hızla çökmeye gitti. Oysa ekonomik anlamda devletler arasındaki gelişmişlik düzeyini eşitlemek için pazar sosyalizmi uygulamasına geçilmiş devletlerin milliyetçilik etkisiyle federasyondan ayrılmaması için 1971 Anayasası ile Kolektif Başkanlık Sistemini oluşturmuştu. Kolektif Başkanlık Sisteminin amacı Tito'nun ölümünün ardından her bir federe birimin Komünist Parti Genel Sekreterinin birer yıllık rotasyona tabi şekilde Federal Devlet Başkanlığı görevini yürütmesini sağlamaktı (Ülger, 2016: 68).

Titoryen rotasyon usulü ömür boyu Başkan seçilen Tito'nun kendinden sonra Federasyon'da yaşanabilecek olayları öngörmekten ziyade daha yaşarken çıkan sorunlara cevap verme kaygısı taşımaktadır. Kurulan her sistemin revizyona ihtiyaç duyması kaçınılmazdır. Titoryen sosyalizm de kendine özgü yapısı içinde varlığını devam ettirebilmek için uluslararası koşullara ve federe birimlerin isteklerine eş zamanlı uyum sağlamak zorundaydı.

Balkan coğrafyasında yaşanan milliyetçilik akımının etkilerinin ne kadar kanlı olduğu düşünülür ve Yugoslav kimliğinin herkes tarafından benimsenen tek kimlik faktörü olmadığı hesaba katılırsa ölümünün ardından başa geçecek insanların kendi halkı ve diğerleri arasında ötekileştirmeye gitmemesi adına rotasyon usulünün benimsenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

1974 Anayasa değişikliği ile federe birimlere veto yetkisi tanınmış böylece merkezi hükümetin gücü federe birimlerle paylaşılmıştır. Federasyona; federal birimlerin yetkisinin dışında belirli alanların yönetimi konusunda yetki verilmiş ve kendi idari kurumları, anayasal ve kurumsal düzenlemeleri oluşturulmuştur (Hayden, 1992: 4). Bazı yazarlar bu durumun devleti gevşek bir federasyona hatta konfederasyon biçimlemesine dönüştürdüğünü belirterek; bu durumda her bir federe birimin kendi egemenlik alanı olduğunun ve federatif iktidara saygı yükümlülüklerinin kalmadığını belirtmiştir (Hayden, 1992: 4-5). Artık her bir federe birim Yugoslav anayasası yanında kendi anayasasını yapacak konuma gelmiştir. Bu verilen özgürlüğün birleştirici olması ve sadece federe birimin kendi sorunlarını rahatlıkla çözmesi için atılan bir adım olarak yorumlanması

düşünülmüştür. Daha sonra yaşanan olaylar ve artık bir Yugoslavya kalmadığı bilinerek bunun sadece düzen içinde bir arada yaşama arzusunda bulunan Tito romantizmi olduğu söylenebilir. Çünkü her bir federe birim bu yeni anayasal oluşumu kendi refah alanlarını korumak, toplumunun çıkarına eylemlerde bulunmak ve günü geldiğinde uluslararası koşullara kendini rahatlıkla eklelemeyi sağlayacak şekilde yorumlar yapmak için kullanmıştır.

1974'te Kosova'nın Voyvodina'yla birlikte Sırbistan'a bağlı bir özerklik kazanmasıyla özgürlük alanları genişleyen Kosova Arnavutları'nın yeni amacı Yugoslavya'nın yedinci federe devleti konumuna gelmektir (Coşkun, 2010: 62). 1974 Anayasasının tanıdığı özgürlük ortamında dahi özerk bölge konumunda olan birimlerin kendi yönetimlerini belirleme ve yahut self determinasyon hakları yoktu. Geri kalma sebeplerini Sırp milliyetçiliğinin altında ezilme olarak gören Arnavut nüfus yoğunluğuna sahip (neredeyse homojen) Kosova için bağımsızlık hakkını elde etmek önemli bir unsurdur.

Kosova ile Slovenya ekonomileri arasında uçurum söz konusuydu. Sloven ekonomisi Kosova'dan 6,1 kat daha gelişmişti (Savaş, 2001: 107). Kötü ekonomik koşullar ve Sırbistan'ın gölgesinde kısıtlı özgürlük alanı bulmak Kosova halkı için istenmeyen federatif birleşmeydi ve koşulların daha da düzeltilmesi gerektiğine inanılıyordu.

Yugoslavya'da 1965'te pazar sosyalizmine geçen bir dizi ekonomik kararlar alındı. Bu reform hareketinin amacı federal devletin merkez yönetim bürokrasisinin hegemonik güç oluşturmasının önlenmeye çalışmak ve yapılan yeniliklerin daha çabuk benimsenmesini sağlamaktı (Uzgel, 1992: 227). Bütün sermayenin merkezde toplanıp daha sonra federe birimlere dağıtılmasına son veriliyor, federe birimlere ekonomilerini düzenleme yetkisi veriliyordu. Bu duruma en iyi adapte olan iki federe birim Hırvatistan ve Slovenya idi.

Hırvatistan ve Slovenya ekonomik olarak diğer devletlerden daha üstün konumdaydı. Dağılma koşulları oluşmaya başladığında diğer federe devletlerden daha fazla bağımsızlığı hak ettiklerini çünkü Federasyon ekonomisinin onların gücüyle ayakta durduğunu düşünüyorlardı. Bu durumu daha sonra Hırvatistan Başkanlığı yapacak olan Franjo Tuğman 1971 yılında gazeteye verdiği demeçte sosyal, kültürel, iktisadi olarak Hırvatlar Yugoslavya içinde sömürülmekte diye beyan etmiş ve bu yüzden hapis cezası olarak her türlü siyasi faaliyetten men edilmiştir (Alkan, 2003: 45). Tuğman etkisiyle aynı yıl Hırvat Baharı (Bartlett, 2003: 29) olarak adlandırılan turizmden gelen yabancı paranın merkezi hükümetle paylaşılmaması, gelirlerin Hırvat bölgesinde kalması gerektiği yönünde protesto gösterileri düzenlendi. Birçok öğrenci ve politikacı da hapse atıldı. Henüz ortada dağılma emaresi bile yokken Hırvatların ayrılıkçı fikirleri şekillenmeye başlamıştı. Bütün bu yaşanan olayları 1979 yılında yaşanan Yugoslav ekonomik krizi de tetikleyince Hırvatlar için Yugoslavya sadece ekonomik külfet olmaya başladı. Hırvat halkının refahı Federasyon'un bir arada kalmasından önemli hale geldi.

Bosna Hersek tarihsel süreçte üç büyük yayılmacı devletin genişleme alanını oluşturdu. Batıdan Katolik Kutsal Roma İmparatorluğu, doğudan gelen Ortodoks Hıristiyan hareketi ve güneyden Müslüman Osmanlı İmparatorluğu bölgenin politik ve dini görüşünü belirledi (ABD Başkanlığı, 2003: 3). Nüfusun %44'ünü Müslümanlar, %31'ini Sırlar, %17'sini Hırvatlar oluşturuyordu. 1948'de yapılan nüfus sayımında Bosnalı Müslümanlara; Müslüman Sırp, Müslüman Hırvat veya aidiyetini belirtmek istemeyen Müslüman olarak kendilerini tanımlama imkânı verilmiş ve nüfusun geneli sadece Müslüman olarak kendini betimlemiştir. Bu durum 1961 nüfus sayımında Müslüman bir etnik grup oluşturmuş ve 1968'de Komünist parti Boşnakları Müslüman ismiyle Bosna Hersek'te bir ırk olarak ilan etmiştir (Kırbaç, 2013: 7-8). Böylece tarihte sanki Bosna halkı hiç yokmuşçasına din ile özdeş yeni bir kimlik unsuru yaratıldı. Ayrıca dini tabiiyette başka ırklardan olan azınlık Müslümanları da kapsayıcı bir tutum takınıldı.

Yugoslav anayasasının oluşturduğu Müslüman kimlik Hırvatistan'ın bağımsızlığına kavuşmak için çabaladığı dönemde Tudjman'ın Bosnalı Müslümanlar arasında İslamiyeti kabul etmiş Hırvatlardır ve Hırvat halkı ile beraber Sırlara karşı mücadele etmeleri gerekir (Irvine, 1997: 8-27) söylemine zemin oluşturdu. Sırlar zaten tarihsel süreçte Bosna halkını Slav ırkın sapkın mezhebi (Bogomilizm) benimseyen parçası olarak görmekteydi. Kimlikleri anayasal olarak ellerinden alınan Bosna halkının savaş kapıya dayandığında açık hedef olması kaçınılmazdı.

Karadağ nüfusu Slav ırkın birleştiriciliği ile Sırbistan ile aynı politik amacı taşıyordu ve Sırbistan'dan farklı oy kullanmıyordu (Ülger, 2016: 92). Böylece Sırbistan hem nüfus hem de nüfuz üstünlüğüne kavuşarak Sırp üstünlüğüne dayalı bir Yugoslavya ideası yaratmaya çalışıyordu. 1980 sonrası Federasyon'nun devamının şüpheli olduğu süreç içinde Sırların Yugoslavya'dan ayrılan diğer devletlerde azınlık statüsüne düşeceği düşüncesi bile hazmedilemiyor ve açıkça Sırların yaşadığı tüm yerlerde self-determinasyon hakkı verilirse Yugoslavya'da istenilen ayrılıklara ses çıkarılmayacağı söyleniyordu (Emiroğlu ve Çakır, 2008: 83-112). 1989 yılında Sırbistan; Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğine son vererek kendi yönetimi altına aldı. Daha fazla etkinlik isterken elinde olan güçten de mahrum kalan özerk bölgeler Federasyon'da zor zamanların yaşanacağı sinyallerini verdi.

Tito'nun dağılmaktan kurtulmak için yaptığı reform hareketleri aslında sonun başlangıcı olmuştu. 1980'de Tito'nun ölümü ardından dönemsel başkanlık sistemi uygulanmaya başlandı. Tito'nun Yugoslav varlığının devamı ve yozlaşmadan uzak bir sistem olduğunu düşündüğü rotasyon usulü zaten yıllardır görevde olan liderlerin görevde kalmaya devam edeceği, yeni ve Yugoslavya'yı bir arada tutacak güce sahip olan liderlerin çıkışını engelleyici olarak görüldü (Bora, 1995: 97).

1981 yılında yapılan nüfus sayımında Federasyon'un sadece %5'i kendini Yugoslav olarak tanımladı ve bu durum milliyetçiliğe kayış olarak yorumlandı (Bora, 1995: 99). Bu yorum merkezi

yönetimin güç kaybı ve sosyalist pazar ekonomisinin çöküşü ile perçinlendi. Her bir federe devletin sadece kendi halkını düşündüğü koşullarda sosyalist yapının bütünleştiriciliğinden bahsetmek mümkün değildi.

Tito yaşarken çıkan her bir aykırı sesi tasfiye süreciyle ya da reform yaparak susturuyordu fakat ölümü düşüncelerin sınırsız söylendiği bir ortam yarattı. Her ne kadar geçmişte görev yapan siyasiler tarafından politika yapılmaya devam edilse de söylemler yeni gündeme anında revize edildi. Artık 1974 Anayasasının oluşturduğu özgürlüklerin federe birimlerin arasındaki uçurumları tırmadığı yeniden güçlü merkezi bir yapılanmanın sağlanması gerekliliği üzerinde durulmaya başlandı.

1980 sonrası dönemin reform döneminden farkı Federasyon'un devamının artık elzem görülmemesiydi. Her bir Federe birim çıkarları doğrultusunda Federasyon'un bekasını düşünüyordu. Böylece Federasyon'un son on yılı değişen uluslararası gündemle de uyumlu bir şekilde dönüşüm yaşayan federe birimlerin kendi savlarını meşru zemine oturtma yılları oldu.

2.5.1. Yugoslavya'nın Dağılması ve Bağımsız Devletlerin Oluşumu

Farklı ulusların bir arada yaşaması için en uygun çözüm olarak görülen federalizm; federe birimlerin federal yapıdan ayrı pazar oluşturması ile etnik milliyetçiliğe ilham oldu (Güzelipek, 2012: 103). Yugoslavya'nın kurucu milliyetçiliği, Yugoslavya'da ulusal dayanışma ve kardeşlik yaratmaya çalışan tüm çabalara karşı, yıkıcı bir milliyetçiliğe dönüştü (Güzelipek, 2012: 108). Ekonomide liberal sisteme entegrasyon çabasında olan birimlerin ayrılık fikirlerini seslendirmeye başlaması ve Komünist tek parti rejiminden hızla çok partili yaşama geçilmesi kopuşu hızlandıran etkenler olarak karşımıza çıktı. Genel itibariyle kurulan yeni partiler milliyetçi yapıdaydı.

Sırbistan Komünist Partisi; Yugoslav Anayasasında demokratik reformlar yapılması gerekliliğine inanan Ivan Stamboliç ile muhafazakâr milliyetçi olan Slobodan Miloseviç arasında çift sesli hale geldi (Erol, 2017: 677). Seçimleri Miloseviç'in kazanmasıyla radikal milliyetçi eylemler hız kazandı. Çok partili hayata geçişte gücünü devam ettiren tek komünist parti Sırbistan'ındı. Bunun nedeni partinin çizgisinin açıkça Sırp milliyetçiliğine kayışıdır.

Miloseviç'in 1987'de Kosova'da yapmış olduğu konuşmada sadece Yugoslavya'da yaşayan bütün Sırlara hitap etmesi Sırp milliyetçiliğinin sistematikleşmesinin temelini oluşturdu (Bora, 1995: 116). Sırları birleştirmek adına bu süreçte tarihçiler, dil bilimciler ve Ortodoks din adamları ile ortak çalışmalar yürütülmekteydi. Neredeyse Balkan coğrafyasının kadim tarihinin Sırlar tarafından oluşturulduğu gibi abartılı bir tez savunuluyordu. 1990'da Ilustrovana dergisinde 'Büyük Sırbistan' haritası yayımlandı. Bu haritaya göre Karadağ ve Makedonya'nın tamamı, Bosna Hersek'in büyük bölümü, Hırvatistan'ın ise Dalmaçya kıyıları ve bazı bölgelerinin aslında Sırp

toprağı olduğu belirtildi (Bora, 1995: 123). Bu söylemler bütün Sırp'ları birleştirici etki yaratması açısından kullanılırken bir yandan da savaşılabilecek cephelerin adresini göstermekteydi.

1990'da Sırbistan Komünist Partisinin adı değiştirilerek Sırbistan Sosyalist Partisi yapıldı. Parti politikası piyasa ekonomisine geçiş ve demokratik reformlar yaparak Yugoslavya'nın bir arada tutulması olarak belirlendi (Bora, 1995: 126). Diğer federe birimlerin ayrılıkçı söylemlerine karşın Sırp'ların sosyalist birliktelikten yana olduğu gösterilmeye çalışılırken Kosova'da yapılanlar ve kullanılan söylemler bunun sadece kamuflaj olduğunun açık ispatıydı.

Hırvat Baharı olaylarını tırmandıran ve her fırsatta komünizmin yok olması gerektiğini belirten Franco Tuğman çok partili seçimlere geçiş döneminde Hırvat Demokratik Partisini kurarak Hırvatları milliyetçi çatı altında toplamaya başladı. Tuğman'da Miloseviç gibi Hırvatların bölgenin en eski ve köklü halkları olduğu mitine tutundu. Bunun için Katolik kilisesinin, yandaş akademisyenlerin ve basının gücünü kullandı. Glas Koncila gazetesi Hırvat ulusunun önemli ve kutsanmış olduğuna atıf yapıyor ve komünizmi yüzyılın en gerici hareketi olarak betimliyordu (Sancaktar, 2008: 96).

Başarısız Birinci Yugoslavya denemesinin içinde bulunması ve İkinci Dünya Savaşı öğretisine sahip olması Hırvatların sistemden ayrılık düşüncelerini olabildiğince meşru, kansız ve tamamen kendi lehlerine bir şekilde düzenlemeleri gerektiği bilinciyle hareket etmelerine yol açıyordu. Fakat Sırp şovenizminin de farkındaydılar ve her şeye hazırlıklı olmaları gerektiğini biliyorlardı. Bunun için bağımsız bir Hırvat devletinin kendi ulusal ordusuna sahip olması gerekçesiyle Yugoslavya Halk Ordusu'nun yanı sıra bir ordu kurmayı kararlaştırdılar (Sancaktar, 2008: 95).

Hırvat federe biriminin içinde bulunan ve milliyetçilik akımından zaten Miloseviç sayesinde yeterince etkilenen Sırp'lar Tuğman'ın söylemleriyle iyice hararetlendiler. Ayrıca Sırp'lar ve Hırvatlar hangi federe birimde nüfus yoğunluğu oluşturuyorlarsa parti kurma çalışmalarına ve self determinasyon haklarının varlığına dair söylemlerde bulundular. Hırvatistan'da Jovan Raskoviç liderliğinde Sırp Demokratik Partisi kuruldu. Parti Miloseviç'in ideolojisini tamamen desteklemekteydi.

1990'da yapılan seçimle Hırvatistan Cumhurbaşkanı seçilen Tuğman Sırp'ların ayrılıkçı fikirlerini önleme adına Raskoviç'i Cumhurbaşkanı yardımcısı olarak atamak istedi fakat teklifi Raskoviç tarafından kabul edilmedi (Ülger, 2016: 121). Yerine başka bir Sırp göreve atandıysa da bu ilişkileri yatıştırmaya yetmedi. Sırp'lar Hırvat biriminde otonomi kurmak için referanduma gittiler. Sırp'lar arasında otonomiden yana sonuç çıkmasına rağmen Tuğman egemen devletin içinde başka bir egemenliğe izin vermeyeceğini açıkça belirtti (Ülger, 2016: 122). Zaten yeni yapılan Hırvat anayasasında daha önceki anayasada açıkça Hırvatların ve Hırvatistan'da yaşayan

Sırp'ların devleti olarak geçen kurucu uluslar tarifinden artık Sırp adı çıkarılarak Hırvatların ve burada yaşayan diğer halkların devleti tanımı kullanıldı (Bora, 1995: 160). Bu tanım Sırp'ların elde etmeye çalıştıkları otonomi haricinde ellerindeki kurucu ulus statüsünü de kaybedip artık ulusal azınlık olduklarını betimliyor ve açıkça Sırp radikal milliyetçiliğinde savaş donesi oluşturuyordu.

Hırvatistan'da yapılan anayasa değişikliği sadece Sırp'lara azınlık statüsü vermekle yetinmedi, Sırpça yerine Hırvatçayı ana dil olarak benimsedi. Devletin adından sosyalist ibaresini çıkarıp Yugoslavya'dan istedikleri zaman ayrılacaklarına dair ulusal bağımsızlık tezleri anayasaya eklendi. En önemli değişikliği ise; Hırvatistan vatandaşlığına bu birimde yaşamayan Hırvat vatandaşlarının da başvurma hakkının olduğunun belirtilmesiydi (Azarkan, 2011: 73). Homojen yapının yeni bir devlet kurmada en kolay sistem olduğu Tudjman tarafından Ustasha ruhunun tecrübeleriyle uygulanmaya çalışılıyordu.

Çok partili hayata geçişin en belirgin şekli Bosna Hersek'te yaşandı. Nüfus bakımından heterojen yapıya sahip olan federe birim milliyetçi partilerle bu ayrımın altını iyice çizdi. Sırp'lar Sırp Demokratik Partisi (SDP), Hırvatlar Hırvat Demokratik Birliği (HDB), Boşnaklar Demokratik Eylem Partisi (DPE) çatısı altında toplanarak etnik ayrılıklarını vurguladı. Sırp'lar ve Hırvatlar Hırvatistan ve Sırbistan'da kurulan milliyetçi partilerin düşünsel yapısını tamamen benimsemekte ve hatta otokrasi istemlerinin temelini Federasyon'un devamlılığına bağlamaktaydı.

Milliyetçi duyguların ayrılıkçı harekete dönüştüğü bu dönemde Bosna Hersek'te bulunan Sırp ve Hırvat yayın organları Bosnalı tanımını kullanmaktan vazgeçerek yerine Bosnalı Sırp-Bosnalı Hırvat betimlemesini kullanmaya başladı. Akabinde bu tanımlamalardan Bosnalı ibaresi de düşürülerek sadece Sırp ve Hırvat sözcükleri kullanıldı (Bora, 1999: 70). Federasyon dağılma içine girdiğinde iki kesimde Bosna'nın kendilerine ait olduğunu düşündükleri parçalara bölerek Müslüman Yugoslav yönetimine son verme planları içindeydi.

Boşnak Demokratik Eylem Partisi (DPE) lideri Aliya İzzetbegoviç Yugoslav siyasetinde daha önceden tanınan biriydi. Antikomünist fikirlere sahip Genç Müslümanlar hareketi içinde olmasından ötürü gençlik yıllarında hapis yatmıştı. Daha sonra yayımladığı İslam Bildirgesi ile Yugoslavya içinde 'İslami Devlet' kurmayı dilemekle suçlanmış ve yargılanarak ağır hapis cezası almıştı (Tek, 2013: 66). Affa uğrayarak hapisten erken çıkan İzzetbegoviç kendini Bosna halkına ve onların yaşamlarını özgürce sürdürmelerine adadı. Partisini kurarken yaptığı ve Kırklar Bildirisi olarak geçen konuşmada; Yugoslavya'da yaşayan tüm halklar için eşit yurttaşlık, demokratik yönetim, tanınma, bütün dinlere saygı duyulması gerekliliğinin önemine vurgu yaparak DPE'nin sadece Müslümanların değil bütün Yugoslav halklarının partisi olduğunu belirtti (Tek, 2013: 67).

Bütün halkları kapsayacak birleştirici Bosna Hersek betimlemesinin milli-dini grubu temsilen kurulan bir partiye dayanarak savunulması, milliyetçi olmayan gayrimüslimler açısından partiye

şüpheyile yaklaşılmasına yol açarken milliyetçi Sırp ve Hırvatlar için ise basit bir siyasi manevra olarak algılandı (Bora, 1999: 67).

İnsan hakları konusunda hali hazırda Federasyon'un da onayladığı; Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, Sivil ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmelerini parti politikası olarak benimsedikleri beyan edildi. İzzetbegoviç eşit haklara sahip iki meclisten oluşan vatandaşlar konseyi ve halk konseyi ile daha demokratik bir yapılanmanın içine girileceğini savunuyordu. Yugoslavya için Helsinki söylemine parti politikası olarak katıldıklarını beyan ediyordu (İzzetbegoviç, 2003: 77). İzzetbegoviç Bosna Hersek'i ve içinde yaşayan halkı uluslararası arenadan tecrit etmenin bedelinin ağır olduğunu bilecek kadar çok siyasi tecrübeye sahipti. İzzetbegoviç söylemlerinde; Federasyon'un dağılacığını kestiremediğini açık yüreklilikle belirtmesine rağmen kurduğu partinin bildirgesinde dahi yönünün Avrupa Topluluklarına dönük, demokratik, insan haklarına bağlı, azınlık haklarına saygılı, dinsel özgürlüğü benimseyen, herkes için eşit toplum yapısına sahip bir Bosna Hersek ideali olduğunu belirtmekteydi.

Bosna Hersek'te yapılan seçimden üçlü koalisyon çıkması kaçınılmaz sonuçtu. Düzenli bir siyasi hayat içinde koalisyonlar demokrasi tezahürü olarak gözükmekle Bosna'da durum etnik safların ayrışmasından başka bir şey değildi. DPE lideri Aliya İzzetbegoviç Cumhurbaşkanı seçilirken, HDB lideri Jure Pelivan Başbakan, SDP lideri Momcila Krajnisk Parlamento Başkanı oldu (Ülger, 2016: 126). İzzetbegoviç çoğulcu demokrasi ve üniter yapı taraftarıydı (Bora, 1999: 77). Sırp ve Hırvatların savundukları tezler ve yaptıkları eylemler belliyken İzzetbegoviç'in üniter yapı içinde varlığına devam edecek bir Bosna Hersek'ten bahsetmesi uluslararası arenaya yeni çıkacak ulus devletinin hayalidir.

2.5.2. Planlar Dönemi ve İç Savaşa Gidiş

Yugoslavya'nın devamı için Slovenya ve Hırvatistan Avrupa Topluluğu'nun yapısını andıran bir konfederal düzenleme yapılması taraftarıydı. Önerilen konfederasyon, ortak pazar, savunma ve güvenlik, insan hakları ve Avrupa entegrasyonu gibi ortak alanları düzenleyecek egemen ve uluslararası tanınmış devletlerden oluşacaktı. Sırbistan ve Karadağ ise uygulamada 1974 Yugoslav anayasasının getirdiği konfederal unsurların sona ermesi anlamına gelen merkezi yapının güçlendirildiği demokratik bir federasyon öneriyordu. Üçüncü ve en uzlaşmacı olanı, Yugoslavya'nın kimliğini devlet olarak düzenleyen ve cumhuriyetlerini egemen varlıklar olarak muhafaza etmesini öngören Makedonya ve Bosna Hersek tarafından ortaklaşa sunulan çözümdü (Pescic, 1996: 27). Fakat bu önerilerin hiçbiri gerçekleştirilemeden Yugoslavya kanlı bir çöküşün içine girdi.

25 Haziran 1991'de Hırvatistan Yugoslavya'dan ayrıldığını ilan ettiğinde bu durum otonom bölgelerde yaşayan Sırlar tarafından iyi karşılanmadı. Hırvatistan'ın büyük ölçüde Sırp nüfuslu Krajina bölgesinde, Sırlar siyasi özerklikleri konusunda bir referandum düzenleme kararı aldı. Sırp hükümeti hoşnutsuz Hırvatistan Sırlarını, II. Dünya Savaşı'nda Sırlara karşı yürütülen Ustasha soykırımının kaçınılmaz tekrarı hakkında propaganda yaymaya teşvik etti. Bu hatıraların yeniden canlanmasıyla Sırp liderler Hırvatistan Sırları arasında geçmişe dönüş korkusunu körükleyerek savaşa neden oldu (Pesic, 1996). Nitekim konfederal yapının olamayacağı düşüncesi ve işin aslı başından beri bağımsız olma düşüncesiyle hareket eden Hırvatistan'ın kullandığı söylemler Sırlarda 'Ustasha Hırvatlar ve onların işbirlikçisi fundamentalist Müslümanlar' (Bora, 1999: 60) Sırların can güvenliğini tehdit etmekte düşüncesini oluşturdu ve artık savaşın fitili ateşlendi. Federasyon'dan ayrılma gibi bir düşüncesi olmamasına ve bir beyanda bulunmamasına rağmen Sırlar söylemlerinde Bosna Hersek'e de atıf yapıyordu. Bunun nedeni ilerleyen zamanlarda Bosna Hersek bölgesinde yaşayan Sırları da örgütleyerek hayali kurulan Büyük Sırbistan'a bir an önce kavuşmaktı.

Sosyalist Yugoslav rejimi Boşnak kimliğini Müslüman olarak betimlemesine rağmen köktenci Boşnak örgütlerine, din adamlarına ve entelektüellere karşı tavır sergileyerek onların sistem içinde yükselen fikir olmalarını önledi. Bu anlamda Boşnak kimliğinin ve kültürünün sekülerleşme süreci, sosyalist rejim tarafından büyük ölçüde teşvik edildi (Sancaktar, 2012: 10). Ve fakat ayrılık süreci boyunca Sırların en fazla kullandıkları tez Avrupa'nın göbeğinde 'fundamentalist Müslümanların' (Delibaş, 2004: 3) olamayacağıydı. Tezlerine dayanak noktası olarak İzzetbegoviç'in yazdığı kitaplar ve daha önce içinde bulunduğu sosyal örgütler dolayısıyla hapis yatması gösterildi. Hâlbuki İzzetbegoviç; Miloseviç-Tudjman-İzzetbegoviç üçlüsünün en ılımlısı ve tek şiddet yanlısı olmayandı. Bosna Hersek din-etnisite-kültür bakımından çoğulcu bir yapıda olduğundan kurulacak yeni düzende teritoryal milliyetçiliği savunması geleceği için daha akıllıcaydı. Yugoslavya'nın oluşturduğu Müslüman federe birim yerine Bosna Hersek vatandaşlığı kimlik olarak inşa edilerek üniter birliktelik sağlamak hedefleniyordu (Bora, 1999: 68).

Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Amerika'da kurulan DPE davetiyle oraya giden İzzetbegoviç Hırvat olan Nijaz Baltak Daidza'nın kendisine: "Sayın İzzetbegoviç size sormak isterim: Sırp Çetniklere karşı koymak için askeri hazırlık yaptınız mı? Yapmadınız! O halde, Bogomiller ve müsamaha hakkında ne kadar konuşmuş olursanız olun, sizi Drina'da bir kez daha boğazlayacaklarını söylememe izin verin. Onları burada nasıl adlandırırız adlandıralım, halkımızı kesecekler!" (İzzetbegoviç, 2003: 90) diyerek Sırp milislerine karşı uyardığını belirtmiştir. Nitekim uyarılar bağımsızlığın ilanının ardından realiteye dönüşecektir. Ayrıca sadece Çetnik atfından değil aynı zamanda Bogomil atfından da tarihsel hafızanın toplumsal dönüşümün temel taşı olarak kullanıldığı açıkça ortadadır.

Hırvatistan ve Slovenya'nın Federasyon'dan ayrılmasının ardından Bosna Hersek'in çözüm önerisi de geçerliğini yitirdi. Bu koşullarda Federasyon'da kalmak Bosna Hersek için Sırp yönetim baskısına katlanmak zorunda kalmak demektir. Bosna Hersek Meclisi 15 Ekim 1991'de Bosna Hersek'in bağımsızlık ilan edeceğini duyurdu. Radovan Karadžić liderliğindeki Sırp milliyetçi partisi SDP bu haberi protesto ederek 24 Ekim'de Bosnalı Sırp Ulusal Parlamentosu'nu (BSUP) kurdu.

Bosna Hersek'in geleceğini Yugoslavya içinde belirlemek için Şubat-Mart arasında Avrupa Topluluğu Cutilerio Barış Plan'ını hazırladı. Plana göre; Bosna Hersek'in tüm idari yapısı etnisiteler arasında bölüşülecek ve güçlü bir merkezi otorite yerine etnik birliktelik sağlanacaktı (Erbesler, 2014: 175). Boşnaklara ithafen uydurma 'Büyük Bosna Hersek' ideali öne sürülerek kabule yanaşılmayan bu öneri planı aslında Hırvat ve Sırp liderlerin ayrılıkçı emellerine aykırı olduğu için istenmedi. 'Büyük Bosna Hersek' yaratılması iddiası ile ilgili İzzetbegoviç; aynı sınırlar içinde üç yüz yıldan fazla bir süredir yaşadıklarını, etnisiteli ayrımın Bosna Hersek için kabul edilemeyeceğini çünkü bunun savaş anlamına geleceğinin bilindiğini belirterek egemen bir Bosna Hersek idealinden bahsetmiştir. Kendi sözleriyle: 'Ulus egemendir fakat kavramın etnik anlamında değil, daha ziyade Avrupalı anlamında, yani tek bir devletin vatandaşları anlamındaki ulus egemendir (İzzetbegoviç, 2003: 128).' Barış planının konuşulduğu toplantıda aslında ayrılıkçı fikirlerin beyan edilmesi Bosna Hersek için Yugoslavya'da kalmanın daha tehlikeli olduğu fikrini pekiştirdi.

Bağımsızlık referandumu 29 Şubat-1 Mart 1992 arasında düzenlendi. Referandum, Bosnalı Sırp seçmenler ve SDP tarafından protesto edildi. Oylamaya katılan seçmenlerin % 99,4'ü bağımsızlık lehine oy kullandı. Bu sonuca bir cevap olarak BSUP Banja Luka merkezli Sırp Cumhuriyeti kurduğunu ilan etti ve daha sonra Sırp Cumhuriyeti Parlamentosu 27 Mart 1992'de Sırp Cumhuriyeti ve Sırbistan'ın birleştiğini açıkladı (Sancaktar, 2012: 11).

Bosna Hersek bağımsızlığını ilan etmek ile uluslararası arenada tanınma hakkı kazandı. AT, ABD Bosna Hersek'i hemen tanıdı ve BM'ye üye oldu. Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını hemen tanıma taraftarı olmayan ve bunun için üç aylık bekleme süreci isteyen uluslararası arena, Almanya'nın ayrılığı hemen tanınması ardından neredeyse mecbur kalarak tanıma yoluna gitmişken Bosna Hersek'in hemen tanınması, neredeyse pür homojeniteye sahip Slovenya'ya dahi saldıran Sırp'ların açıkça hiç bir devlette azınlık olmayı hazmetmeyeceklerini belirttikleri Bosna Hersek için yıkım oluşturmalarının önüne geçmek içindi.

Hali hazırda bağımsızlığını ilan eden ve Sırp'lar tarafından işgale uğrayan Hırvatistan da Bosna Hersek üzerindeki emellerinden vazgeçmiş değildi. Mart 92'de Sırbistan'ın açıkça desteklediği Bosna Sırp otonom bölgesi ile Boşnaklar arasında çatışma yaşandı ve bunu Hırvat-Boşnak çatışmaları izledi (Arı ve Pirinççi, 2011: 3). Daha sonra öğrenileceği üzere bu çatışmaların

temeli Tudjman ile Miloseviç tarafından Mart 1991’de atılmıştı. Aralarında gizlice Karadordevo Antlaşması (Aruçi, 2013: 577) imzalayarak Bosna Hersek’in bağımsızlığı aleyhinde Hırvat-Sırp ittifakı kurmuşlardır.

Kurulan tek ittifak Tudjman-Miloseviç ittifakı değildi. Ayrıca Miloseviç ile Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti lideri Radovan Karadžić; Bosna Hersek, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Hırvatistan’da bulunan Sırp Krajina bölgelerini içine alan ‘Büyük Sırbistan’ hayalini gerçekleştirmek için aralarında güçlü bir milliyetçi-militarist ittifak kurdu. Diğer taraftan Bosna Hersek HDB lideri Mate Boban ve Tudjman Bosna Hersek’in de dâhil olduğu ‘Büyük Hırvatistan’ı yaratmayı amaçlayan ittifakı kurdu. Tudjman ve Boban, Şubat ve Mayıs 1992’de Miloseviç ve Karadžić ile bir araya geldi. Yapılan toplantılarda Bosna Hersek’i %60 Sırbistan-%30 Hırvatistan-%10 Boşnak Bölgesi olacak şekilde üçe böldüler.

Sırp ve Hırvat hükümetleri arasındaki bu gizli diplomasiden sonra Mate Boban’ın HDB’si Temmuz 1992’de Hersek Bosna Hırvat Cumhuriyeti’nin kurulduğunu ilan etti (Sancaktar, 2012: 11). İlk Yugoslavya denemesinde de Cvetkovic-Macek Anlaşması ile Bosna Hersek Hırvatlar ve Sırp tarafından bölünerek Boşnak halkının varlığı belirsizliğe itilmişti (Aruçi, 2013: 575). Fakat bu sefer böyle bir şeyin olmayacağına garantisini İzzetbegović tarafından Kurucular Kurulunda yapılan daha ilk konuşmada belirtildi (İzzetbegović, 2003: 86).

Yugoslavya Federasyonu’nun kuruluş amacı farklı etnik kimliğe sahip grupların, ulusal azınlıkların, dinsel, kültürel, ekonomik ve dilsel farklılıkların kolektif kimlik içinde barındırmakken; gerçekte olan Yugoslav milletlerinin her birinin kendi ulusal kimliklerini korumak ve devlet yapılarını oluşturmak için Federasyonu kullanmasıydı (Pescic, 1996: 5). Bosna Hersek Cumhuriyeti’nde Boşnak halkına yönelik Sırp ve Hırvat tarafından girişilen şiddetin arka planında söz konusu iki etnik (Sırp ve Hırvat) grubun algı dünyalarında ‘Boşnak kimliğini’ kabul etmemeleri, Sırp ve Hırvat siyasal projelerinin önünde ‘Boşnak kimliğini’ en büyük engel olarak görmeleri yatmaktaydı (Emiroğlu, 2013: 135).

2.5.3. İç Savaş – Uluslararası Antlaşma

Tito Yugoslavya’da etnik kimlikler üstünde ulusal bir Yugoslav kimliği yaratmayı devlet politikası olarak belirlemişti. Altı cumhuriyet ve iki özerk bölgeden oluşan, cumhuriyetlerin her birinin farklı kimliklerini korumaya devam ettiği Yugoslav kimliği şimdi bağımsızlıkların ilanı ile yok edildi. Hırvatistan ve Slovenya’nın Federasyon’dan ayrılması Yugoslav kimliğinin çözülmeye başlaması anlamına gelmekle birlikte aynı zamanda artık daha bir gün önce Federasyon’un iç meselesi olan olaylar uluslararası gündem başlığını oluşturmaya başladı.

Yugoslavya tarihi, politik, gelenek, sosyoekonomik standartlar ve kültürel yapısıyla Doğu Avrupa Bölgesinin en karışık devletiyken Bosna Hersek'te Yugoslavya'nın içinde en karışık olan federe birimdi. Dolayısıyla tarih sahnesine çıkacak Bosna Hersek Güneydoğu Avrupa topraklarına kendine özgün bir devlet kattı. Üç major etnik kimlikten biri olan Hırvatlar artık kendi ulusal devletine sahipti. Diğer Sırlar kendini Federasyon'un hamisi olarak görüyordu. Her ikisi de Hırvatlar ve Sırlar asıl major Boşnaklar kimliğini yok sayıyordu. Nitekim Boşnaklar Federasyon içinde de jure yönetim hakkına sahipken şimdi de facto olarak varlıklarını ispatlamak zorunda kalıyordu. Her şeyden kötüsü de uluslararası arenaya Bosna Hersek halkına ait güçlü bir Bosna Hersek Devleti çıkarmaya çalışırken etnik temizliğe maruz kalınmasıydı.

Slovenya ve Hırvatistan hali hazırda kendi ordu örgütlerine sahipti. Sırbistan Federal Yugoslavya Federal Ordusunun (YFO) neredeyse tamamına sahip bir durumdaydı. Bosna Hersek Yugoslavya savunma stratejisinde ordu askeri teçhizat yığınak alanı olarak kullanılan bir bölgeydi ve güçlü bir silahlı örgütten yoksundu. Bu durumda bağımsızlığını ilan ettiği gibi askeri bakımdan savunmasız hale gelecekti (Bora, 1999: 74). Savaşın önce Bosna Hersek Ulusal Savunma Bakanlığı'nda aktif görevli olan subayların %63,2'si Sırp, %10,5'i Yugoslav, %7,9'u Müslüman, %5,3'ü Karadağlıydı. İçişlerinin Federal Sekreterliği'nde Bosna Hersek adına çalışan dokuz üst düzey görevlinin hepsi Sırp'tı (İzzetbegoviç, 2003: 72).

Görevde bulunan 80,000 ordu mensubu, YHO ağır silah teçhizatının neredeyse %60'ı, YFO hava gücünün en büyük örgütlerine sahip Tuzla, Bihaç, Mostar ve Banja Luka askeri havaalanları Bosna Hersek'te bulunuyordu. Ayrıca; Hırvatistan ve Slovenya'dan geri çekilen donanımlı YFO güçleri de Bosna Hersek'teydi. İzzetbegoviç, 1991 sonbaharında Avrupa'da yaptığı görüşmelerde, Bosna Hersek'teki askeri tesislerin sökülerek nakledilmesini ve bunun Avrupa Topluluğu (AT) tarafından finanse edilerek halledilmesini sağlamak için büyük çaba sarf etti (Bora, 1999: 75). Hırvatistan'ın ve Slovenya'nın bağımsızlığını ilan ettiği ve Bosna Hersek'in artık birlikte kalmanın mümkün olmadığını anladığı dönemde Sırp bölgesinde bu denli örgütlü YFO varlığı çok tehlikeliydi.

Karadzic bir konuşmasında; 'Kendisinin SDP ve bir kaç Sırp partisini daha ve aynı zamanda Sırp oluşumunu temsilen bu soruyu sorduğunu belirterek; Bosna Hersek için istediğiniz yol Hırvatistan ve Slovenya'nın geçtiği aynı cehennem yolu mu?' diye sormuş ve 'Müslüman halkın ölmesini nasıl engelleyeceksiniz? Çünkü savaş varsa Müslüman halk kendini savunamaz.' diyerek Boşnakları açıkça tehdit etmişti (Osmanović, 2014: 85).

İzzetbegoviç'in bağımsızlık kararı almasıyla birlikte zaten Bosna Hersek savaş için gizlice yapılan anlaşmaların, alınan kararların, ağır tehditlerin uygulanma alanı buldu. Yugoslavya'dan ayrılanların ardından Sırbistan ve Karadağ Yugoslavya içinde kalan son iki devlet olarak ordunun da sahibi pozisyondaydı. Aslında bu durum sadece ardılıkla ilgili değildi. Zaten YFO yapısına

bakılınca Sırp kökenli askerlerin diğerlerine göre çok daha fazla olduğu görülmekteydi. Artık savaşın içine fiilen girilen dönemlerde Miloseviç Sırp bölgelerinde ki militer yapıları YFO'ya benzer nitelikte ve hatta asker ve teçhizat yardımıyla düzenlemeye başladı. Karadziç Bosna Hersek'te Sırp Cumhuriyeti kurmuş ve altı amaç belirlemişti bunlardan ilki YFO devamı olan Sırp Cumhuriyet Ordusu kurmaktı. YFO emektarı komutan Radko Miladiç önderliğinde Sırp Cumhuriyet Ordusu (SCO) kuruldu (Toal ve Dahlman, 2011: 5).

Karadziç'in amacı Saraybosna'nın paylaşıldığı ve Sırp Cumhuriyeti'nin denizle kıyısını oluşturacak bölgelerin Boşnaklardan temizlendiği bir teritoryal hâkimiyet kurmaktı. Bunun için Una ve Neretva nehirleri sınır olarak belirlenmişti. Dünya'ya açılan koridorları olma fikri ve Drina'da Ustasha varlığından kurtulma amaçları vardı. Semberija ve Krajina arasında koridor oluşturarak Sırp'ların bütün yaşadıkları bölgeleri de içine alacak şekilde artık arda kalan Yugoslavya'ya bağlanacaklardı (Toal ve Dahlman, 2011: 5). Miladiç bu amaçların yerine getirilmesi için tam yetkili olan kişiydi. Amacına ulaşmak adına etnik temizlik de dâhil bütün yönetimleri uygulamaktan çekinmediğini tarih bize gösterdi.

1992'de Sırbinje ve Foça alınmış pür Sırp etnik kimliğine sahip olmuştu. Miloseviç tarafından finanse edilen Karadziç yönetimi artık Bosna Hersek'in %70 toprağına sahipti. Üç buçuk yıl süren savaş içinde neredeyse 4.3 milyon nüfusa sahip olan Bosna Hersek'in nüfusunun yarısından çoğu evlerinden sürüldü. Bir milyondan fazlasının evlerine geri dönmesine izin verilmedi, çevre ülkelerde veya dünyanın bir ucunda mülteci olarak kaldılar (Toal ve Dahlman, 2011: 6).

Silah ambargosu ile ilgili en büyük sorun Sırp'ların hali hazırda yıllarca savaşacak kadar silaha sahip olmasının aksine Bosnalıların kendilerini savunacak böyle bir mühimmata sahip olmamasıydı. Bir şekilde 1992 yılı boyunca Sırp güçlerinden ya da NATO ablukası altındaki Hırvat kıyılarından kaçırarak silahlanmayı başardılar. Buradaki en tehlikeli olay Bosna Hersek'in bağımsız bir devlet olarak kabul edilmiş olmasına rağmen hala Yugoslavya devletlerinden ayrı tutulmaması ve genel silah ambargosuna maruz bırakılmasıdır. Hâlbuki kendini zaten bütün Yugoslavya devletlerinin hamisi sayan ve hâlihazırda YFO'ya ve aynı zamanda milis güçlere sahip olan Sırp'lar ise ambargodan etkilenmedi. Boşnaklar Yugoslavya'nın kuruluşundan beri halkların eşitliği ve kardeşçe bir arada yaşama söylemine en iyi şekilde adapte oldu. Fakat modern zamanın Avrupa'sında yani medeniyetler beşiği denilen yerde etnik temizliğe, sistematik işkenceye, ağır ve bariz insan hakları ihlallerine maruz kalmaktan kendini kurtaramadı. İngiltere Başbakanı John Major Sırp güçlerini işgal ettikleri bölgelerden çekilmeye ve ağır silahlarını BM güçlerine teslim etmelerini sağlamaya çalıştı. Bunun yanı sıra Bosna halkına yemek ve su ihtiyacını karşılamak için yardımda bulunuldu. Bu yardımı 8000 BM askeri korumaktaydı (ABD Başkanlığı, 2003: 4).

Ağustos 1992’de, BM Genel Sekreteri Cyrus Vance ile AT arabulucusu Lord Owen Cenevre’de Bosnalı Sırp’ların lideri Karadžić, Bosnalı Hırvatların lideri Boban, Boşnak lider İzzetbegoviç, Hırvatistan Başkanı Tudjman, Yugoslavya (Sırbistan ve Karadağ) lideri Dobrica Kosiç ile bir araya gelerek bir takım müzakerelerde bulundu. Faaliyetlerinin ilk sonucu ‘Bosna Hersek İçin Bir Anayasa Geliştirmede İlerleme Raporu’ idi. Kantonlara bölünmüş bir Bosna Hersek ya da üç etnisiteye bölünmüş bir Bosna Hersek arasında gidip-gelen müzakerelerden, uluslararası bir yönetimin altında nüfus taşıma yoluyla oluşturulan homojen on kantona bölünen bağımsızlığı olan fakat uluslararası tanınırlığı olmayan yapıda bir Bosna Hersek sonucu çıktı (Hayden, 2013: 60-65). Coğrafi bölgelere göre kantonlara ayrılmayı savunan Bosna Hırvatlarına pastanın büyük payını veren ve Bosna Sırp’larını Boşnakları katlettiği için neredeyse ödüllendiren bir plan olan Vance-Owen Planı Boşnaklar tarafından ABD’yi bölgede gözlemci pozisyonunda tutma düşüncesi ile kabul edildi. Fakat Bosnalı Sırp’ların yoğun askeri faaliyetlere girişmesi nedeniyle uygulama alanı bulamadı.

Bosna Hersek BM temsilciliğine Thorvard Stoltenberg’in gelmesi ile oluşturulan yeni barış planı Owen-Stoltenberg adıyla anılan ‘Bosna Hersek Cumhuriyetler Birliği Anayasal Antlaşması’ idi. Bu plana göre; Bosna Hersek etnik hatları boyunca üçe bölünecek merkezi yönetimin olmadığı gevşek bir konfederasyon yapısı kurulacaktı (Agreement relating to Bosnia and Herzegovina, 1993). Sonuçta bu planda işlerlik kazanmadı.

18 Mart 1994’te İzzetbegoviç ve Tudjman Beyaz Saray’da özel elçi Charles Redman gözetiminde Bosna Hersek’te Boşnak ve Hırvatların nüfus çoğunluklarına göre oluşturacakları federatif bir yapı için Washington Antlaşmasını imzaladı. Böylece Boşnakların Hersek Bosna Cumhuriyeti ve dolayısıyla Hırvatistan ile mücadelesi sona erdi. Bush yönetimi; 10 Kasım 1994’te Bosna’ya silah ambargosunun artık uygulanmayacağını çünkü Sırp yönetiminin radikal eylemlerine devam etmesinin kabul edilebilir olmadığını açıkladı (ABD Başkanlığı, 2003: 7).

Washington Antlaşması’ndan sonra Sırp tarafıyla olan anlaşmazlığı diplomatik yollardan çözmek isteyen, ABD’yi diplomasi masasına çekmek ve bu süreçte oynadığı merkezi rolü korumak amacıyla Amerikan, Rus, Fransız, Alman ve İngiliz temsilcilerden oluşan bir Temas Grubu Nisan ayının sonunda kuruldu (Şirin Öner, 2017: 71). Temas Grubu planına göre Bosna Hersek’in toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı korunacak, Boşnaklar ve Hırvatlar %51 Sırp’lar %49 pay alarak Bosna Hersek toprakları bölüşülecekti (Arı ve Pirinççi, 2011: 8). Temas Grubu tarafların söz hakkı olmayan bir bölüşüm anlaşması hazırlamış ve bunun imzalanmasının şart olduğunu belirtmişti. Bu antlaşma Washington ile birleşerek Bosna Hersek Federasyonu oluşturan Boşnak ve Hırvatlar tarafından kabul edilmiş, yeni Yugoslavya Federasyonu olarak bilinen Sırp’lar tarafından da onaylanmış ve fakat Bosna Sırp Cumhuriyeti tarafından uygun görülmemişti. Sırp Federasyon yöneticilerinin baskısı bu konuda işe yaramadı (Tangör, 2008: 110) ve Temas Grubu anlaşması da geçersiz bir şekilde masada kaldı.

Silah ambargosunun kalkması kararıyla Boşnakların silahlanacağı, Sırlara karşı savaş gücü oluşturacağı ve ileride olası bir antlaşma yaşanırsa ellerinde daha fazla toprak olması düşüncesi Bosnalı Sırları harekete geçirdi. Nitekim Sırlar BM ve NATO tarafından güvenli bölge ilan edilen Srebrenica'ya kadar ilerledi (Yenigün ve Hacıoğlu, 2010: 680). Tarihin en kanlı soykırımlarından biri olan Srebrenica aynı zamanda BM ve NATO içinde en büyük başarısızlık örneğidir. Kasım sonuna doğru NATO bölgedeki Sırp füze alanlarını bombaladı. Böylece Sırların ellerinde bulundurdukları Bosna Hersek'in %70'inden gerilemeye başladılar ve %50'lik bir alana çekildiler (ABD Başkanlığı, 2003: 7). Bu olay Bosna Hersek topraklarında artık savaşın bittiğinin ve barış döneminin geldiğinin habercisiydi.

Temas Grubu ABD Temsilcisi Richard Halbrooke, ABD Başkanı Bill Clinton tarafından taraflar arasında uygun çözümün bir an önce barış anlaşmasına varılması için mekik diplomasisi yapmakla görevlendirildi. Saraybosna, Zagreb, Belgrad hattında yedi ay boyunca süren yoğun temasların ardından taraflar uzlaşmaya vardı (Arı ve Pirinççi, 2011: 8). Halbrooke Başkanlığında ABD Ohio eyaletinin Dayton kentinde bir araya gelen Temas Grubu temsilcileri, AB yetkilileri ve İzzetbegoviç-Tudjman-Miloseviç arasında yapılan görüşmelerin ardından barış uzlaşısına varıldı.

Bosna Hersek Barış için Genel Çerçeve Antlaşması (Bundan sonra kısaca Dayton Antlaşması olarak anılacaktır.) 21 Kasım 1995'te Dayton'da parafe edilerek 14 Aralık'ta Paris'te resmen imzalandı. Bu barış anlaşması sadece savaşı bitirmesi açısından önemli bir metin değildir. Dayton'da uluslararası gözlemciler eşliğinde üç devlet başkanı bir devletin iç meselesi için imzacı konumuna getirildi. Aynı zamanda ortaya kimliği tanımlanamayan fakat asimetrik federasyon çatısına benzeyen ortak bir yapı, bir federatif birliktelik, bir cumhuriyet, bir de özerk bölge çıktı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BOSNA HERSEK DEVLETİ KURUMSAL YAPISI VE AVRUPA BİRLİĞİ KİMLİĞİNE ENTEGRASYONU

3.1. Dayton Antlaşmasıyla Kurulan Bosna Hersek Devleti ve Kurumsal Yapısı

Bosna Hersek topraklarında 1995 yılına kadar süren iç savaş ile Güneydoğu Avrupa sınırında 20. yüzyılın en büyük insanlık dramı yaşandı ve Balkanlaşma teriminden bir kez daha literatürde bahsedilir oldu. Ülkenin üç büyük etnik unsuru Boşnaklar, Sırlar ve Hırvatlar arasında yaşanan savaşın giderek etnik temizlik boyutuna evrilmesiyle uluslararası örgütler duruma müdahale etmek zorunda kaldılar. Sonucunda, Dayton'da laboratuvar ortamında steril bir Bosna Hersek yaratıldı. Anayasasının dahi Dayton Barış Antlaşması'nın bir eki olması bu sterilizasyonun en büyük kanıtıdır.

Bosna Hersek; Bosna Hersek Federasyonu, Sırp Cumhuriyeti ve Brcko Özerk Bölgesi'nden oluşan çok katmanlı bir birlikteliktir. Brcko Bölgesi Bosna Hersek'in egemenliği ve sorumluluğu altında olan; hem Sırp Cumhuriyetinin hem de Bosna Hersek Federasyonu'nun müştereken sahip olduğu, kendine has öz yönetimi olan bir alandır. Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu arasında köprü niteliğinde bir bölgede, heterojen bir nüfusa sahip Brcko; Sırp tarafına iç koridor sağlaması açısından Sırlar tarafından, Sırp Cumhuriyeti'ni ikiye bölmeye ve Sırbistan ile koridor sağlaması açısından Bosna Hersek Federasyonu tarafından istendi. Dayton Antlaşması ile akıbeti belirlenemeyen Brcko 1999'da Tahkim Mahkemesi kararıyla kendine ait kurumları, yasaları, yönetmelikleri, yetki ve statüsü olan özerk bölge ilan edildi (Ekici, 2014: 18).

Brcko Bölgesi ile Bosna Hersek devlet birimleri arasındaki ilişkiler Bosna Hersek Parlamenterler Meclisi'nin çıkardığı kanunla belirlenir (Bosnia and Herzegovina's Constitution of 1995 with Amendments through 2009, 2019). Brcko'da yaşayan kişiler seçimlerde 'hangi entitenin vatandaşlığına mensuplarsa' oranın vatandaşı gibi oy kullanır (Ekici, 2014: 20).

Üç farklı yönetim çatısının üzerinde ortak bir parlamento daha vardır. Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan'a komşu olan Bosna Hersek yönetimi bünyesinde barındırdığı Sırp ve Hırvatlar'ın ayrılıkçı istemlerini önlemek adına kurulan bu asimetrik birleşmeyi daha işlevsel kılmak için gereken adımları atmaya çalışmaktadır.

Dayton Barış Antlaşması aslında ABD destekli bir BM planıdır ve bize tarihte Milletler Cemiyeti'nin mandater rejimini andıran bir devlet yapısı sunmaktadır. Mandater rejimden tek farkı; devletin kendini yönetemeyeceği düşüncesiyle başka bir devlet tarafından yönetilmesi gerektiğini öngörmeden yeni kurulan devlete sistem kurabilmesi adına yönetiminin uluslararası bir örgütün başkanlığında denetlenmesidir. Dış müdahale ve baskı yoluyla bir anayasa oluşturularak çok uluslu devlet yönetimi inşa edilmiştir (Hasgüler ve Uludağ, 2005: 213).

Dayton Antlaşması'nın giriş bölümünde; imzalanacak metnin Boşnakça, Hırvatça, Sırpça ve İngilizce olacağı belirtilmekte, metnin Bosna Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti ve Sırp Cumhuriyeti adına Yugoslavya Federal Cumhuriyeti yetkili temsilcileri tarafından imzalanacağı belirtilmiştir. İç savaş ile birlikte Yugoslavya savaş suçluları için Uluslararası Adalet Divanı'nda yargılamalar yapılmış ve Dayton'da burada yargılananların Bosna Hersek'te söz hakları olmadığı açıkça belirtilmiştir (The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina). Yine de; sanki Bosnalı Sırp ve Bosnalı Hırvat başka temsilciler yokmuşçasına iki ayrı ulus devlet Cumhurbaşkanı'nın bir diğer devletin iç savaşını bitirmek adına uluslararası arenada söz sahibi olması aslında bu savaşın iç savaşın ötesinde olduğunu ispat etmektedir.

Washington Antlaşması ile on kantona bölünerek oluşturulan Bosna Hersek Federasyon yapısının Dayton'da sadece sınırları belirlendi. Nüfus yapılarına göre beş Boşnak yoğun, üç Hırvat yoğun, iki karışık kanton oluşturularak kâğıt üstünde birleşmenin aslında sınırları ne kadar net çektiğinin ispatı niteliğinde bir yapı kuruldu. Bosna Hersek 1990 nüfus sayımına göre nüfusun %37'sini oluşturan Sırp ise Banja Luka merkezli Sırp Cumhuriyeti'nde kendilerine özgü yapısal bir üniterlik içindedir (Halilović Tekin, 2012: 49, 56).

On kanton meclisi, bir federasyon meclisi, bir Sırp Cumhuriyeti meclisi, bir özerk bölge meclisi, bir Bosna Hersek Devlet Meclisi'nden oluşan yönetsel katastrofik yapı Bosna'da hiç bir konunun kısa sürede çözülememesine neden olmaktadır. Subsidiarite ilkesi gereği 'en kısa çözüm halka en yakındır' (Bozkurt ve Ercan, 2001: 6) anlayışının işler olmamasının nedeni ise her birimin aldığı kararların diğer birim tarafından veto edilebilmesidir.

On kantondan oluşan Federasyon'da kantonların her biri kendi yasama-yargı-yürütme kurumları, polis teşkilatı, eğitimi belirleme yetkisine sahip ve her kantonda ayrı dil-ayrı tarih anlayışı olması gibi meselelerde kendi iç düzenine sahipken savunma, güvenlik, maliye gibi konularda Federasyon ile ortak hareket etmektedir (Ekici, 2014: 10). Bu durum hem ek maliyet oluşturmakta hem de ülke içinde ortak bir kamu düzeninin ve toplumsal kültürün oluşmasını engellemektedir.

Bosna Hersek Parlamenterler Meclisi; Temsilciler Meclisi ve Halk Meclisi'den oluşan iki yapıya sahip bir sisteme sahiptir. Bu sisteme göre (The General Framework Agreement for Peace in

Bosnia and Herzegovina: Ek 4, madde 4); Halk Meclisi; Federasyon'un Halk Meclisi tarafından seçilecek 5 Boşnak-5 Hırvat ve Cumhuriyet Ulusal Meclisi tarafından seçilecek 5 Sırp ile toplamda 15 kişiden oluşur. Temsilciler Meclisi doğrudan halk tarafından seçilecek ve $\frac{2}{3}$ - $\frac{1}{3}$ temsil yapısı değişmeyecek şekilde Boşnak-Hırvat-Sırp delegeden oluşur.

Bu seçim şekli birimler arasında her bir aidiyeti azınlık statüsüne sokarken aynı zamanda bütün vatandaşlar arasında da üç gruba ait olmayan kişileri kendi devletleri içinde azınlık statüsüne sokmaktadır. Kendini; % 50,1 Boşnak, % 30,8 Sırp, % 15,4 Hırvat, % 2,7 diğer, % 1 beyan edilmedi / cevap yok (CIA, 2018) şekilde ifade eden toplumda hiç bir vatandaş çoğunluk oluşturamadığı gibi hepsini bir araya getiren Bosnalılık kavramının hiç kullanılmadığı da gözlemlenmektedir. Dayton ile sağlanan barış ortamının etnik savaşı bitirecek bir olgu olarak sunulması günümüz şartlarında revize edilmediği sürece yeniden ateş hattına sürükleyen antlaşma olarak da okunmalıdır. Çünkü; kendilerini Bosna Hersek vatandaşı olarak değil entite vatandaşı olarak tanımlayan (Halilović Tekin, 2012: 66) birimlerin üniter yapıdan uzak tutumları ayrılıkçı fikirlerin yaşamasına imkan sağlayan bir ortam hazırlamaktadır.

Parlamento bazında ele alınan seçim oranları ve sistem bütün kamu mekanizmasında aynı şekilde işlenmektedir. Şu andaki nüfusu 3.856.181 (Temmuz 2017 tahmini) (CIA, 2018) olan Bosna Hersek'te aynı anda 1.200 yargıç ve savcı, 760 milletvekili, 180 bakan, 14 başbakan, 5 cumhurbaşkanı görev yapmaktadır. Böyle bir idari yapı yüzünden ise, ülkedeki harcamaların yüzde kırkıdan fazlası, devlet mekanizmasının finansmanına gitmektedir (Türbedar, 2009: 71). Bosna Hersek'in bu yöndeki idari yapılanması küçük bir devlet için alışılmamış yönetim harcama rakamların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Savaş sonrası ekonomisini toparlamakta zaten güçlük çeken Bosna Hersek yoğun kamusal harcamalar nedeniyle toparlanma sürecinde çok yavaş ilerleme kaydetmek zorunda kalmaktadır.

3.1.1. Ekonomi

Dayton'ın 7. bölümünde Bosna Hersek ekonomisinin ilk altı yıl Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yönetileceği belirtilmekte, daha sonra oluşturulan Merkez Bankası'na yönetimin devredileceği belirtilmektedir. Parlamento tarafında seçilen 5 kişi altı yıllığına Merkez Bankası Yönetim Kurulu'nu oluşturacak içlerinden birini başkan olarak seçeceklerdir. Oluşturulan yıllık bütçe; $\frac{2}{3}$ Federasyon- $\frac{1}{3}$ Cumhuriyet arasında bölüştürülerek kullanılacaktır (The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, 1995: Ek 4, Madde 7-8).

Bosna Hersek Merkez Bankası'nın (BHMB) kuruluşu 1996 yılında Serge Robert'in ilk BHMB Başkanı seçilmesiyle birlikte başladı. Robert, 11 Ağustos 1997 tarihinden beri BHMB görevini icra etmektedir. 2017 yılında BHMB'nin hazırladığı raporda BHMB'nin öncelikli amacının ülke parasının ve mali bir kuruluş olarak kendisinin vatandaşların güvenini kazanabilmesi

olduğu belirtildi. 2003 yılına kadar zorunlu karşılık oranlarında kayda değer bir değişim yapamayan BHMB, bu tarihten itibaren etkili bir şekilde bu oranları değiştirerek daha etkin bir pozisyona oturdu (Softić, 2017: 10, 19, 21). 2008 küresel finans krizi döneminde Avrupa Merkez Bankası (ECB) ile veri paylaşımını ve küresel krize karşı paralel politikalar sayesinde entegrasyonunu hızlandıran BHMB, 30 Eylül 2011 yılında ECB ile işbirliği programını başarılı bir şekilde hayata geçirdi. İşbirliği programı faiz oranları, AB ile entegrasyon süreci, kısa dönemli tahmin modelleri gibi konularda veri paylaşımını kapsamaktadır (The European Central Bank web sitesi, 2011). BHMB yetki alanına göre Avrupa ile entegrasyon sürecinin önemli bir parçasıdır. BHMB Avrupa Entegrasyonu Başkanlığı'nın (DEI) yardımlarından da faydalanarak Avrupa Komisyonu ile çeşitli istatistikler, para politikaları ve finans sektörünün stabilizasyonu konularında iletişim kurmakla görevlidir (Softić, 2017: 46).

Bosna Hersek Merkez Bankası Başkanı Senad Softić'e göre; 2018 yılında da diğer iki yılda olduğu gibi büyüme oranı % 3 olarak öngörülmektedir. Bunun AB'ye üyelik yolunda en az % 5 seviyesine ulaşılması gerektiğini belirtirken yabancı yatırım oranının yaklaşık % 45 yükselerek 700 milyon konvertible marke olacağı (1 euro= 1,95583 sabit kur) öngörülmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018).

Dünya Bankası'nın (WB) her yıl hazırladığı yatırım ortamının elverişliliğini ölçen Doing Business verileri, yerel firmaların iş yapma kapasitelerini objektif bir şekilde ölçer. Buna göre; ülke ekonomisindeki en büyük yatırım şehrinde bulunan küçük ve orta ölçekli firmalara odaklanılır. Standartlaştırılmış veri çalışmaları ile nicel verilere ulaşılarak ülkenin ekonomik verileri diğer 189 ülkenin ekonomik verileriyle aynı anda karşılaştırılır (Doing Business 2018 , 2018: 11). Doing Business 2018 verilerine göre Bosna Hersek 86. sırada yer almaktadır.

Modern ekonomi tarihi içinde uluslararası finans piyasalarının yaşadığı en büyük krizlerden biri olan 2008 Küresel Krizi'nin ardından gelen küresel iyileşme evresiyle birlikte tüm işsizlik alanlarında (toplam işsizlik, erkek işsizliği, kadın işsizliği, eğitimli ve eğitimsiz kesimin işsizliği, işgücü/eğitim/mesleki eğitim alanlarının hiçbirinde bulunmayan kadın ve erkeklerin sayısı) aşağı yönlü bir grafik izleyen Bosna Hersek, tüm bu iyileşme dalgasına karşın kırılğan ekonomik yapısını korumaktadır. Dünya Bankası'nın verilerine göre 2017 yılındaki tahmini işsizlik %20.47 olarak hesaplanmıştır. Bu oran, yine Dünya Bankası tarafından açıklanan 2012 dünya geneli işsizlik oranı olan %5,35'ten oldukça fazladır (World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS>).

1993 yılından beri Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) üyesi olan Bosna Hersek'te 1996'da Proje Destek Birimi kuruldu. 1999'da Uluslararası Koordinatörün atanmasıyla istihdam çalışmaları yürütülmeye başlandı. 1 Nisan 2016-31 Mart 2019 tarihleri arasında toplam 3 milyon euro bütçeyle proje merkezi Saraybosna olmak üzere; Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Bölgesel İşbirliği

Konseyi (RCC), etkin iş gücü piyasası reformları ve sosyal politika reformlarının benimsenmesi ve uygulanmasında alt bölgesel işbirliğini güçlendirmek amacıyla, alt-bölgesel Batı Balkanlar İstihdam ve Sosyal İşler Platformu'nu oluşturacaktır. Bu projenin amacı; AB'ye üye olmak isteyen Batı Balkan ülkelerinin ekonomilerindeki işsizlik oranlarının düşürülmeye çalışılması, zayıf ekonomilerin güçlendirilmesi adına adımlar atmak, bölge bazlı istihdamın kadın işsizliğini giderecek ve genç istihdamını da içine alacak şekilde yönetilmesidir (International Labor Organization, 2016). Bu projeye bölge ülkelerinin ulusal mevzuatlarının AB yasalarıyla uyumlu hale getirilerek entegrasyon sürecinin en kısa zamanda tamamlanması ve ülkelerin refahının yükseltilmesi planlanmaktadır.

3.1.2. Yüksek Temsilcilik

Dayton Ek 10'a göre; uluslararası kuruluşların faaliyetlerini kontrol etmek adına ve antlaşma taraflarının kendi çabalarını kolaylaştırmak için BM Yüksek Temsilciliği makamı kuruldu (The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, 1995: Ek 10). Yüksek Temsilci 2002'den itibaren AB Genel İşler Konseyi'nin kararıyla AB Bosna Hersek Özel Temsilcisi olarak da görev yapmaktadır (Press 30, Nr. 6247/02, 2002: Ek 2). Aralık 2009'da Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek Delegasyonu oluştu. Avrupa Birliği Konseyi'nin Temmuz 2011'de aldığı kararın ardından, hem AB Özel Temsilcisi (EUSR) hem de Avrupa Birliği Delegasyon Ofisi Başkanı'nın yetkileri aynı kişilere verildi (European Union in Bosnia and Herzegovina).

AB Bosna Hersek Delegasyonu ve Bosna Hersek Özel Temsilciliği görevini şu anda Valentin Inzko yapmaktadır. Yüksek Temsilcilik Barış Uygulama Konseyi tarafından finanse edilmektedir. 2018/ 2019'daki bütçesi 5.328 milyon eurodur. Yüksek Temsilcilik bütçesine katkılar (Office of the High Representative): 'AB% 54,3, ABD% 22, Japonya% 10, Rusya% 1,2, Kanada% 3,03,% OIC 2,5, diğerleri:% 6,9' şeklindedir.

Yüksek Temsilcilik'in nihai hedefi uluslararası kurumsal yapısı ile Bosna Hersek'i Avrupa entegrasyonuna uyumlu hale getirmektir (Tangör, 2008: 112). Bu amaçla; AB politikasını sunmak, açıklamak ve uygulamak, ülkedeki politika ve gelişmelere ilişkin analiz ve raporlama yapmak ve müzakereler yürütmek Yüksek Temsilci'nin görevidir.

Uğurkan'a göre; "iki şapkalı yapı" olarak tanımlanan Yüksek Temsilcilik Bosna Hersek devletinin yönetsel kararlarının üstünde yer alan, sorunları çözmek adına müdahil bir yapı olarak kuruldu (Uğurkan, 2015: 644). Uygulamada ise bu durum Bosna Hersek'in neredeyse egemenlik hakkını sınırlayıcı bir şekil aldı. 'Bonn Power' olarak bilinen 1997'de alınan karar ile Yüksek Temsilciye Dayton'a göre davranmayan resmi görevlileri görevden alma yetkisi ve hatta AB'ye uyumlu yasaların yapılmasını dayatma yetkisi verildi (Türbedar, 2002: 40).

Avrupa İstikrar Girişimi Başkanı Gerald Knaus'a (Banning, 2014: 278) göre: "Öncelikle kurallar, amaçlara ulaşılmasını zorlaştırmak için haksızca değiştirilmekteydi. Temsilciliğin ilk günlerinde yönetimin esas zorluğunun kanun, nizam ve temel kamu kuruluşlarının kurulması olarak tanımlandı. Bu amaçlara yaklaştıkça Bosna demokrasisinin başarısızlığının müsebbibi olarak milliyetçi partiler peyda oldu. Temsilcilerin gücü kaybettikleri noktada ise suç ve yolsuzluk [...] yeni zorluklar olarak Bosna'nın karşısına çıktı. Bosna'nın sorunları ne zaman çözülecek olsa Yunan mitolojisindeki Proteus gibi şekil değiştirir."

AB Yüksek Temsilcisinin özel yetkilerle donanması Bosna Hersek'i basitçe AB protektorası olarak gösterir. Fakat bu yetkilerin asıl amacı Bosna Hersek'te farklı ideolojilere sahip siyasetçilerin ve yöneticilerin arasında denge kurmak ve Bosna Hersek uyum sürecine yardımcı olacak kişilerle süreci yürütmektir (Uğurkan, 2015: 646). Uzlaşma kültürüne sahip olmayan ve açıkça tehdit dolu konuşmalar yapan, bu konuşmaları yaparken de geçmişte yaşanan olayları geleceğe taşımada beis görmeyeceğinin altını çizen Sırp yönetimine karşı denge mekanizması oluşturulması olumlu algılanmalıdır. Bosna Hersek'te yönetimde kimin söz sahibi olacağı sorusu hangi entitenin baskın olması gerektiği soruluyormuş gibi algılanmaktadır. Belirginleşen farklı kimliklerin durumu ülkenin refahı ve stabilizasyon açısından seyretilmesi gereken noktadadır.

3.1.3. Mülteciler ve Yerinden Edilmiş Kişiler

Cenevre Sözleşmesine göre mülteci (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme); "ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve ülkesinin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen, yahut tabiiyeti yoksa bu olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen" kişiye denir.

Yerinden edilmiş kişiler (ülkesinde yerinden edilmiş kişiler); "ülke içinde, zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerde, özellikle silahlı çatışmaların, yaygın şiddet hareketlerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için, uluslararası düzeyde kabul görmüş hiçbir devlet sınırını geçmeksizin kaçan ya da yerlerini terk eden kişi ya da kişi toplulukları" olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıda tanımı yapılan kavramlar ışığında belirtmek gerekir ki; Bosna Hersek sınırlarında savaş süresince yaklaşık bir milyon kişi mülteci olmuş, bir milyondan fazla kişi de yerinden edilmiştir (Phuong, 2000: 5). Bu insanların evlerine rahatlıkla dönebilmeleri adına Dayton Antlaşması ile düzenlemeler yapılmıştır.

Dayton Antlaşması Ek 7 mülteciler ve yerinden edilen kişiler başlığını taşımaktadır. Antlaşmayla; Yerinden Edilmiş Kişiler ve Mülteciler Komisyonu kurulması kararlaştırılmış, komisyon başkanının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından atanacağı ve üyelerinin 2/3 Federasyon-1/3 Cumhuriyet temsiline uyularak seçileceği, komisyonun görev süresinin beş yıl olduğu devamında Bosna Hersek Cumhuriyeti'ne görevin geçeceği ancak ihtiyaç duyması halinde finansman ve operasyon sorumluluğunun devam edebileceği karara bağlanmıştır (The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, 1995: Ek 7).

Komisyonun bütçesi; Bosna Hersek Merkez Bankası tarafından oluşturulan bir Fon ile yönetilecektir. Bu Fon'un kaynakları mültecilerden ve yerinden edilmiş kişilerden arda kalan mülklerin satılması, satın alınması, kiralanması ve ipoteği ile elde ettiği gelirden kaynak sağlar. Ayrıca entitelerden gelen veya uluslararası veya sivil toplum kuruluşlarından gelen yardımlar da kabul edilir. BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilen veya tarafların kabul ettiği diğer organizasyonlarla ortak çalışma yürütülebilir.

Taraflar; BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Kızıldağ, BM Kalkınma Programı veya uluslararası veya ulusal herhangi bir yardım kuruluşu tarafından yapılan gıda dağıtımı, yeniden bütünleşme yardımı, geçici ve kalıcı konut sağlanması işlemlerini kolaylaştırmalı ve yardım etmelidir. Bütün mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler geri dönme hakkına sahiptir. Döndüklerinde aile bütünlüğünü koruyacak şekilde yerleşme yeri hakkına sahiptirler ve özellikle etnik kökenleri, dini inançları veya siyasi görüşleri nedeniyle herhangi bir ayrımcılığa uğramayacakları taahhüt edilir.

Savaş sonrası Bosna Hersek'te etnisitelere göre belirlenen yeni sınırlar ülkesine geri dönmek isteyenler için sorun teşkil etti. Eskiden oturdukları bölgelere yerleşince azınlık konumuna gelmek ya da yerleşmeler bile yeniden çıkabilecek çatışmanın ortasında kalmak istememe düşüncesi geri dönenleri etnisitelerinin yoğun olduğu bölgeye yerleşmeye itti. Bu da ayrımın giderek derinleşmesi anlamına geldi. Her ne kadar ayrımcılık yasağı ülke içinde ve taraf olunan uluslararası anlaşmalarla tanınsa da bireyin hafızasındaki gerçeklik onları böyle düşünmeye itti. Ayrıca oy verme süreçleri ve nüfus popülasyonu oluşturma, heterojen siyasete maruz kalmama stratejileri düşünüldüğünde Sırp tarafından da çok içtenlikle kabul gördükleri söylenemez. Bu algıyı yıkmak adına Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve ABD işbirliğiyle Federasyon'un Bihaç, Bugoyno, Busovaça, Gorajde, Gradaças, Ilica, Kakany, Konyis, Tuzla, Vogoşça, Zenisa ve Cumhuriyet'in Sipovo ve Mrykoniç şehirleri 'Açık Şehir' ilan edildi. Proje kapsamında bulunan şehirler yardımlardan daha fazla pay aldı (Haliloviç Tekin, 2012: 61).

Açık şehir projesi, etnisite ayrımı yapılmadan bir arada uzlaşma içinde yaşanabileceğinin ispat edilmeye çalışılması açısından önemliydi. Yerleşecekleri bölgede azınlık konumunda olsalar dahi evlerine geri dönüş entegrasyonunun tam kabulüne sonuçlanacağı ve ayrımcılığa uğramayacakları

ispatlanmaya çalışıldı. Fakat beklenen sonuç elde edilemedi ve proje yaşanan bir takım sorunlardan ötürü rafa kaldırıldı (Şirin Öner, 2013: 13).

Eylül 2004 verilerine göre; 440.147 mülteci ve 560.326 yerinden edilmiş kişi Bosna Hersek'e geri döndü. Bunların; yaklaşık 20.000'i Brcko'ya yerleşirken, geri kalanların yaklaşık % 75'i Federasyon'a % 25'i ise Cumhuriyet bölgesine yerleşmeyi tercih etti (Haliloviç Tekin, 2012: 61).

2006 yılında Bosna Hersek-Hırvatistan-Sırbistan'ın mültecilerden sorumlu bakanları AB, AGİT, BMMYK temsilcileriyle ortak bir konferans düzenleyerek yerinden edilmiş kişiler ve mültecilerle ilgili kesin çözümlere varmayı hedeflediler. '3x3 Girişimi' olarak adlandırılan bu toplantıda ya bu kişilerin kendi ülkelerine geri dönmeleri ya da buldukları ülkelere entegrasyonlarının sağlanması gerektiği üzerinde duruldu. Toplantının sonunda Saraybosna Bildirgesi'ni imzalayarak mutabakata vardıkları maddeleri uygulamak amacıyla ortak bir Görev Gücü oluşturmaya karar verildi (Şirin Öner, 2013: 18).

İnsan Hakları ve Mülteci Bakanlığı 2017 verilerine göre; hala 98.574 yerinden edilmiş kişi bulunmaktadır. BMMYK halen 5344 yerinden edilmiş kişiye koruma ve yardım sağlamaktadır. Geçici olması düşünülen toplu konutlarda halen 7000 kişi barınmakta ve geçimlerini güçlükle sağlamaktadır (Bosna Hersek 2017 İnsan Hakları Uygulamaları Raporu İdari Özeti, 2017).

3.2. Entegrasyon Süreci

Balkan coğrafyasında yaşanan savaş ve istikrarsızlık döneminin bitmesi ve bölgede huzur ve istikrar ortamı sağlanması amacıyla AB 1999'da 'İstikrar ve Ortaklık Süreci' olarak tanımlanan bölge ülkelerinin AB üyeliğine ilişkin geliştirecekleri politikaların temel çerçevesi oluşturuldu. İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları; bölgesel işbirliği, demokratikleşme, sivil toplumun gelişimi ve devlet kurumlarının oluşturulması konularına odaklandı.

AB'nin Batı Balkan entegrasyonu ile amaçladığı barış kuşağı düşüncesinin temelinde, etnik çatışmaların tekrar başlamaması için tedbir alınması, yoksullukla mücadele, savaş nedeniyle oluşan göçün azaltılması, demokrasinin geliştirilmesi, insan hakları ve azınlık haklarının korunması, bölge ülkeleri ile AB ülkeleri arasındaki refah farkının kapatılması için pazar ekonomisinin kurulması ve diğer hedefler yer almaktadır (European Commission, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement>).

2003 Selanik Zirvesi'nde Avrupa Konseyi'nin Batı Balkanlar genişleme fazını açmasıyla Bosna Hersek'te potansiyel aday ülke statüsü kazandı. Solona Belgesi diye anılan "daha iyi bir dünyada daha güvenli Avrupa" stratejisi benimsendi. Solona Belgesi ile AB sınır güvenlik bölgesi oluşturmak ve bunun için AB çevresindeki ülkelerin barışçıl değişime adapte edilmesi amaçlandı

(Dedeođlu, 2004: 20). Deđiřime periferi űlkelerin adaptasyonu için hazırlanan ‘İstikrar ve Ortaklık Anlaşması’ her űlkenin i dengesine yönelik hazırlanarak özelleştirildi ve 16 Haziran 2008’de Bosna Hersek tarafından imzalandı. Her yıl düzenlenecek ‘İlerleme Raporları’ ile de gelişmelerin gözlemlenmesi sağlandı.

Avrupa devletleri yarım yüzyıldan fazla bir süredir yavaş ama istikrarlı adımlarla küreselleşmenin baskısını hissederek Avrupa bölgesel kuruluşlarını teşvik etmektedir. AB'nin genişleme ile katlanmayı göze aldığı zorluğu değerlendirmede kilit soru; çok çeşitli uluslararası meselelerde tek bir birim olarak hareket etmek için Batı Balkanların yeterli siyasi, sosyal, kültürel uyumu geliştirip geliştirmeyeceği veya güçlü bir şekilde farklı milliyetiliklere sahip ve farklı dış politikalar güden sınırlı bir grup űlke olarak kalmaya devam edip etmeyeceğidir (Nye, 2002: 30).

Fransız-Alman işbirliğinin öncülüğünde entegrasyon yıllarca sürdü. Ulusal kimlikler, elli yıllık entegrasyona rağmen ortak bir Avrupa kimliğinden ve ulusal çıkarlardan daha güçlü olmaya devam ederken, geçmişe kıyasla bastırıldı. Fransa için Avrupa ile iddialı bir Fransız dış politikası arasında Almanya kontrol altında olduğu sürece çok az çelişki vardı. Almanya yeniden birleşme ile büyüdükçe, daha “normal” bir dış politika geliştirdi ve Avrupa meselelerine oy vermede daha fazla ağırlıkta ısrar etti, Fransa'nın AB kurumlarına yönelik tutumu böylece daha temkinli hale geldi (Nye, 2002: 31).

Avrupa kültürünün dünya üzerinde yarattığı ekicilik AB'nin yumuşak gücünü kullanmasını kolaylaştıran bir araçtır. Bu durum genişleme süreciyle hedeflenen kıta Avrupası birlikteliğine ulaşmak için oldukça önemlidir. Sosyalist Bloktan ayrılan űlkeler cazibe merkezi olarak gördükleri AB'ye gönüllü katılım sağlamaktadır. Yardım fonları ve dünya sahnesinde sağlanan etkin davranışlar katılım için ncldr. Fransa ve Almanya arasındaki tarihsel mücadelenin sonunda AB gibi bir kurumun kurulması ise AB'nin yumuşak gücünün ispatıdır. Avrupa kıtasının en kanlı savaşlarında karşı karşıya kalan iki devletten uyumlu bir birliktelik yaratılması Bosna Hersek vatandaşlarına umut ışığı niteliğindedir. En önemlisi bütün bu süreçte iki devlette ne kendi ulusal egemenliklerinden taviz verdi ne de geçmişi unutacak sihirli bir iksir tarafından bylendi. Tam aksine beraberce hareket ettiklerinde Avrupa kıtasının eski gücüne kavuşacağı bir etki alanı yaratacaklarının bilincine vararak harekete geçtiler.

Bosna Hersek iç savaşı sırasında BM ve NATO'nun savaşı önlemede yetersiz kalması ve ABD'nin yönünü Irak Savaşına döndürdüğü için Bosna Hersek ile yeterince ilgilenememesi savaşın uzun sürmesine sebep oldu. Bosna Hersek ABD'nin bölgeye ilgisinin geç kalabileceğini ve BM'nin uluslararası organizasyon yapısının süreçte hemen etki gsteremeyebileceğini deneyimledi. AB dönem içinde siyasi nüfuzunu henüz kazanamamasına rağmen Birlik yesi Fransa, Almanya ve İngiltere'nin etkin çabalarıyla geliştirilmeye çalışılan politikalar sayesinde devlet stabil hale geldiğine göre bölgesel entegrasyon Bosna Hersek için önemsenmesi gereken bir

varlık teminidir. Ayrıca; üç etnik kimlikte yaratılan birliğin tarihine baktığı zaman geleceklerini huzur ve refah içinde bir arada yaşayan Bosna Hersek vatandaşlığı içinde rahatlıkla görebilir.

AB dil, din, ırk çeşitliliğine sahip olmasını kültürel çoğulculuk, yapıcı ötekilik olarak kullandı. Farklılıklardan harmoni yaratan sistem bunu dünya siyasal arenasına güçlü kimlik unsuru olarak sundu. Nietzsche Avrupa'yı değerler dizgesi olarak betimleyip bu durumun Avrupa kültürünün üyesi olma istenci ve bilinciyle belirlenmesi gerektiğini vurguladı (Kula, 2017: 478). AB'nin sunduğu kültürel çeşitliliğinin cazibesi Avrupa yurttaşlığının eşitlik bilinciyle birleşince ortaya bütüncül kimlik oluşumu çıkar. Ulus ötesi kimliğin yarattığı etki alanı tüm dünyada sesini duyurma kabiliyeti kazanması adına Bosna Hersek için gereklidir.

Ekonomik politikalarının ve yardım fonlarının sağladığı maddi imkânlar AB üyesi ülkeler ve üyelik sürecindeki ülkeler için pozitif etkidir. Eurozone'un geçmişte Yunanistan ekonomisi üzerinde yarattığı kırılma bilinmektedir. Bunun için AB yeni üye devletlerden belirli ekonomik seviyeye ulaşmadan hemen euro benimsemesini istemez. Ayrıca 'Avrupa'da Demokrasi Hareketi 2025' resmi internet sitesinde 2018 yılında yayınlanmış olan ve Hırvatistan'ın Eurozone'a girmemesi gerektiği belirtilen makalede ülkelerin demokratikleşme hareketlerini tamamlamadan Eurozone'a dahil olmasının hem Eurozone'a hem de o ülkelere zarar verebileceği anlatılmıştır. Makalede, Bosna Hersek için de önemli olabilecek bir nokta olarak, yabancı direkt yatırımların Eurozone dışındaki ülkelere daha yoğun şekilde görüldüğü ve dışarıdaki ülkelerin gözle görülür bir ticaret hacmi daralması yaşamadığı belirtilmiştir. (On Croatia's Entry to the Eurozone, 2018)

AB, Bosna Hersek İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nı 2008 yılında imzaladı. Bu anlaşma ile Bosna Hersek AB'nin sağladığı ekonomik yardımlardan yararlanma hakkı kazandı ve ayrıca bir takım yükümlülükler edindi. Bu yardımların ve AB ile yürütülen ekonomik işbirliği Bosna Hersek'in ithalatı 2016 ve 2017 senelerinde ihracat rakamlarının neredeyse iki katı olmasında etkili oldu (CIA, 2018). Bu sayede, AB ile atılan ekonomik entegrasyon adımlarının yavaş da olsa Bosna Hersek'in ekonomik istikrarını güçlendirdiği söylenebilir.

AB'nin potansiyel aday ve aday ülkelere sağladığı yardımların temel amacı; ortak politikaların finansmanı, dayanışma ilkesi, AB'ye uyum sağlamanın güçlüğü, AB dışındaki ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesidir. Batı Balkan entegrasyonu için sağlanan yardım, 2002-2006 döneminde CARDS adı altında toplandı. CARDS yardımının verilmesinin ön şartı, demokrasi ve hukukun üstünlüğü, temel insan hakları ve azınlık haklarına saygıydı. 2000-2006 arasında toplam 4,65 milyar euro kullanıma sunuldu. 2007'de katılım öncesi mali yardımlar IPA adı altında vermeye başlandı. IPA; dönüşüm ve kurum oluşturma, sınır aşırı işbirliği, bölgesel kalkınma, insan kaynaklarını geliştirme ve kırsal kalkınma olmak üzere beş alanda yardım vermektedir (Ağca, 2010: 49). Bosna Hersek bölgesel uyum politikaları için aldığı yardımlarla kalkınma hamleleri düzenlenmeye çalışmaktadır. Fakat nüfusça küçük bir toplumun sırf kimliksel ayrılıkların

gündem maddesi olarak tutulması yüzünden büyüyen kamusal alanı halkın refah seviyesini artırma imkânını elinden alıp gereksiz harcamalarda kullanıldığı gibi IPA kapsamında sağlanan yardımların bir kısmı da azınlık sorunlarına çözüm bulunmadığı için askıya alındı.

Üyeliğin önündeki engellerden biri; üç etnisitenin her birinin diğer bölgelerde azınlık olarak görülmesinin yanında ülkede yaşayan diğer aidiyetlerin her birinin her entitide azınlık konumunda olmalarıdır. Basında en çok yer alan örnekleri Sejdic-Finci olan ama aslında İljas Pilav ve Azra Cohen gibi başka örnekleri de bulunan azınlıkların sesini duyurmak adına açılan davalar Bosna Hersek'in AB üyelik sürecinin önündeki en büyük engeldir.

22 Aralık 2009'da Roman kökenli Dervo Sejdic AGİT Roman Gözlemcisi ve Yahudi kökenli Jacob Finci Bosna Hersek İsviçre Büyükelçisi olarak çalışmalarına, kamuda en yüksek görevlerde çalışabilecek kapasiteye ve kaliteye sahip olmalarına rağmen salt etnik kökenleri nedeniyle Bosna Hersek Başkanlık seçimlerinde ve Halk Meclisi'nde seçilme şansları olmadığından ötürü AİHM'e başvurdu. Yaptıkları başvuruda Dayton antlaşmasının kurucu halklar olarak betimlediği halklara ait bir kökene sahip olmadıkları için ülkenin yüksek siyasi makamlarına aday olamadıkları ve seçilme haklarının ellerinden alındığını belirterek Bosna Hersek'in kendilerine ayrımcılık uyguladığını vurguladılar (Case of Sejdic and Finci v. Bosnia and Herzegovina, 2009).

AİHS Madde 14 ayrımcılık yasağı, 1 Nolu Protokol 3. Madde serbest seçim hakkı, 12 Nolu Protokol 1. Madde genel ayrımcılık yasağına dayanarak açtıkları davalar Bosna Hersek aleyhine sonuçlandı (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yazı İşleri Müdürlüğü, 2010). AİHM verdiği kararlar Sejdic-Finci davasını sonuçlandırırken Bosna Hersek'e ayrımcılığı önleme adına anayasasını değiştirmesi gerektiğini belirtti. Bugün itibarıyla hala anayasal metnini kendisi yazamayan Bosna Hersek AİHM'in Sejdic-Finci kararıyla bir kez daha aleyhe cevap aldı (N1 Sarajevo, <http://ba.n1info.com/English/NEWS/a305107/Sejdic-Finci-No-progress-in-implementing-2009-discrimination-ruling-against-Bosnia.html>). 2009-2018 yılları arasında anayasal değişim olmaması Bosna Hersek'in AB üyeliği önünde sorun olmaya devam etmektedir.

Nitekim insan hakları ve azınlık hakkı ihlali saydıkları iç politik düzenlemelerin kaotizmi AB fonlarından yararlanmasını kısıtlayıcı tedbirler alınmasına neden oldu. Bosna Hersek'in başlıca sorunu anayasal reformu gerçekleştirememesidir. Fakat bunun için üç etnisitenin ortak çabası gerekir. Her konuda ayrımı savunan politik liderler zararı Bosna Hersek'in meşruiyetini sorgulatarak yönetimi neredeyse devreden bir devlet iradesi ile Bosna Hersek vatandaşlarına yapmaktadır.

Avrupa Komisyonuna göre; yasama ve bütçe konuları dâhil tüm polis işleri ile ilgili yetkilerin entitelerden alınarak devlet düzeyine devredilmesi, polis işlerinin siyasi etkilerden arındırılması, teknik kriterlere göre fonksiyonel polis bölgelerinin belirlenmesi gerekmektedir (Halilović Tekin,

2012: 73). AB'nin güvenlik projesinin temelinde ana unsur olarak polis gücünün reformu sağlama politikası güdülerek 2008'de Sırp Cumhuriyeti'nin itirazlarına rağmen AB müdahalesi ile polis reformu imzalandı (Uğurkan, 2015: 628). SC'nin Boşnak Genel Başkan Yardımcısı Ramiz Salkić; 13 Şubat 2018'de SC Cumhurbaşkanı Milorad Dodik'in bir tür silahlı oluşum kurmak için Sırbistan'dan Bosnalı Sırp polisi için 2.500 otomatik tüfek aldığını ve polis eğitim merkezlerinin Nisan başında açılması planlandığını belirtmiştir. SC makamları tarafından terör saldırılarına karşı savunma için alındığı belirtilen silahlar, Milorad Dodik tarafından yalanlanarak ulusal ordunun boyutunun 16000'den 3500'e indirilmesi için çalışmalar yapıldığı savunuldu. Ayrıca; SC Şubat ayının sonlarında, bölgedeki ilkokulların Boşnak siyasetçilerin eleştirilerini öne sürerek dil ve tarih de dâhil olmak üzere dört "ulusal" konu için Sırbistan ile birleşik bir müfredat benimseyeceğini açıkladı (Global Overview, 2018). SC'nin silahlanma politikasının ülke genelinde endişe verici olmasının yanı sıra AB güvenlik bölgesi içinde tehdit edici olduğu şüphe götürmezdir. Ayrıca; devlet içindeki bölümlerin her birinde ayrı tarih ve ayrı dil anlayışıyla yetiştirilen gençler politik açmazı toplumsal kaos olarak deneyimlemektedir. Bu durumun nedeni olarak Milorad Dodik'in değişken söylemlerini savunacak eğitim çabası olduğunu düşünülmelidir. Hâlbuki gençlik ülke varlığı için son derece önemli yumuşak güç kaynağıdır. Bu kaynağın politik hırsa kurban edilmesi Bosna Hersek adına güvensizliğin süreceğinin işaretidir.

15 Şubat 2016'da AB'ye tam üyelik başvurusu yapıldı. AB tarafından kabul edilen başvuru Avrupa Komisyonu tarafından Bosna Hersek'e prosedür üzerine altı yüzün üzerinde soru yönelterek cevaplanmasını bekledi. Avrupa Komisyonu bu sorularla Bosna Hersek'in ekonomi, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve diğer konularda AB üyeliğine hazır olup-olmadığı konusunda bilgi edinmeyi amaçlamaktadır. AB üyelik sürecinde çizdiği yol haritasına uyumu gözlemlerken amacı; örgütsel ve yönetsel zorluklarla karşı karşıya kalındığında tutarlı politikalar izlenmesini sağlamaktır.

2018 ilerleme raporuna göre (Bosnia and Herzegovina 2018 Report, 2018); kamu yönetimi reformu hakkında ilerleme kaydedilemedi. Seçim sistemi üzerinde çalışılmasına rağmen eksiklikler vardır. İnsan haklarının gözetilmesi için yasal, kurumsal ve politika çerçevelerine ihtiyaç vardır. Ekonomik gelişme ve rekabet edebilirlik ile ilgili olarak Bosna Hersek bir miktar ilerleme kaydetti, ancak halen işleyen bir piyasa ekonomisi kurma yolunda yavaş adımlarla ilerlemektedir. Özellikle savunmasız gruplarla ilişkilerde, göç yönetimi kapasitesi güçlendirilmelidir. Bu bağlamda, Bosna Hersek'in düzensiz göçmenler için AB standartlarına ve politikalarına uygun bir iade mekanizması uygulamaya koyması gerekmektedir.

Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi'nin Sırp Başkanı Milorad Dodik'in ekibi tarafından beş ay gecikmeyle ve yirmi soruyu cevaplayamadan hazırlanan belge 2019'un Mart ayında AB Komisyonerleri Johannes Hahn ve Federica Mogherini ile Milorad Dodik'in Brüksel'e Başkanlık düzeyindeki ilk ziyaretinde AB heyetine sunuldu. Milorad Dodik, görüşme sonrası yapılan basın

toplantısında Bosna Hersek içindeki Sırp Cumhuriyeti'nde kimsenin şu an için ayrılıkçı bir çaba içinde olmadığını belirterek bu konuda kamusal bir beklenti olduğunu da söyledi. Ayrıca Milorad Dodik hem Brüksel'de hem de Moskova'da iyi dostlarının bulunduğunu belirtti. Milorad Dodik Bosna Hersek'in Dayton Prensipleri'ne dönmesinin ve AB üyesi olmasının gerekliliğinden bahsetti (TRT Türk, <https://www.trtturk.com.tr/haber/balkanlar/bosna-hersek-abden-aday-ulke-statusu-bekliyor-3220>).

AB için kırılğan Batı Balkanlardan güçlü bir Güneydoğu Avrupa oluşturma düşüncesinin önemi değişen uluslararası koşullarla giderek artmaktadır. Rusya Federasyonu'nun 2014'de Kırım'ı ilhak etmesinin ardından 'Balkan coğrafyasında yeniden Rusya etkisi olur mu?' sorusu gündeme geldi. Demirtaş'a göre; Rusya'nın enerji sektöründeki ağırlığı nedeniyle bölgede artan nüfuzu ve tarihsel yakınlığı ile oluşan yumuşak güç unsurlarını Balkanlar'da devreye soktuğu gözlemlenmektedir (Demirtaş, 2018). Milorad Dodik'te bu durumdan istifade güç dengesi prensibiyle kendi yönetimine nüfuz sağlama çabası içindedir. Yöneticilerin kişisel karakterlerinin toplumlara ne denli zora soktuğunun en büyük örneği olmaya devam eden Milorad Dodik üyelik sürecinde iç politikada AB üyeliğini zora sokacak aykırılıklar yaratırken uluslararası arenada güvensizlik ortamı yaratmaya devam etmektedir.

Milorad Dodik AB'nin Bosna Hersek'i potansiyel aday ülke konumundan aday ülke statüsüne getirmesi gerektiğini belirterek Bosna Hersek'ten ayrılma istekleri olup-olmadığı sorusuna ise şu an için böyle bir çalışmalarının olmadığı yanıtını verdi. Kendisinin Bosna'nın Daytonyan yapılanmasının devamını öngördüğü üzerinde durdu (TRT Türk, <https://www.trtturk.com.tr/haber/balkanlar/bosna-hersek-abden-aday-ulke-statusu-bekliyor-3220>). Marks'a göre; güçsüzlük statükonun devamını istemedeki yoğun arzudur. Bunu ilerleme ya da medeniyet yolu olarak göstermek ise düşüncenin tükenme noktasıdır (Carr, 2010: 245). Ayrıca; Milorad Dodik'in sıklıkla yaptığı açıklamalarda ayrılığı savunduğu ve fakat AB aday statüsü almak için söylemlerinde değişkenlik gösterdiği, istediğini almak adına savaşın kanlı tarihini hafızalarda canlandırmaktan geri kalmadığı ve bölge dışında dostluklarının olduğu söylemleri ile AB'ye rest çekmekten geri kalmadığı gözden kaçırılmamalıdır.

Avrupa'nın en büyük ötekisi kendi geçmişi iken Bosna Hersek için bu durum üç etnisitenin barış içinde beraber yaşama düşüncesinden uzak olmasıdır. Ayrılıkçı kamusal beklenti sözünden uyumlaştırılan bir ortak vatan ve Bosna Hersek vatandaşlığına geçişte AB'nin yumuşak gücünün öne çıkması beklenmektedir. Etzioni; güvenlik kaygısının minimum olduğu yerde refah kaygısının maksimuma ulaştığını söylemektedir (Etzioni, 1969: 463). Bugün Bosna Hersek'in en büyük sorunu iç güvenliğinin kaygan zemine oturması ve ekonomisinin kırılğan yapısıdır. Kamu harcamalarının küçük bir devlete göre aşırı olması Daytonyen garabetin dayatması ve çözümsüzlük üzerinde duran Sırp Cumhuriyeti varlığıdır. Arıboğan'ın belirttiği 'sürdürülebilir korku

sürdürülebilir otoriteyi sağlar.’ (Arıboğan, 2019: 22) sözü Bosna Hersek için maalesef gerçekliğin ta kendisidir.

Her devletin kendine ait iç ve dış politika belirleme paradigmaları vardır. Kendi yönetim erkini belirleme adına ulusal politikaları ve söylemleri her zaman uluslararası arenada gerçek kimliğini yansıtmaz. Devlet içi aktörlerin iç politikada güç elde etmesi adına yaptıkları söylemler onların oy maksimizasyonu ile yönetim erki olma çabalarının ürünüdür. Bu süreci görsel ve yazılı basın, sosyal medya vd. ile kullanarak amacına ulaşmayı hedefler. Örneğin; Sırbistan İkinci Dünya Savaşı boyunca Almanya tarafından işgal edilmiş ve ‘1 Alman’a 100 Sırp politikası’ (Gleeny, 2012: 490) ile Sırp toplu katliama maruz kalmıştı. Fakat bugün Almanya’nın kurucusu olduğu bir bölgesel örgütün üyesi olma çabasıdadır. Ama Sırbistan Cumhuriyeti’nde yaşayan Sırp halen İkinci Dünya Savaşı’nda Ustasha ile beraber olan Köktencilere savına sarılıp Bosna Hersek’ten ayrılma amacı gütmektedir. Toplum hafızası ayrılık amacına hizmet etmek için şekillendirilmektedir.

Radovan Karadžić 1995 yılında, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından etnik temizlik, kitlesel tecavüz ve cinsel saldırı ve Bosnalı Müslüman kültürünün yok edilmesi de dâhil olmak üzere savaş suçlarıyla suçlandı ve 1996’da hakkında uluslararası tutuklama emri çıkarıldı. Karadžić’in psikiyatri eğitimini, sivil toplumlarda korku, terör ve yaygın travma sonrası stres bozukluğu yaratacak askeri ve politik politikalar oluşturmak için bilinçli olarak kullandığı ortaya çıktı (Dekleva, 1997: 489). Halbrooke; Karadžić’in Avrupa’nın Usama Bin Laden’i olduğunu ve yaptığı kitlesel katliamların açık bir gerçeklikte ortada olduğunu belirtti. (International Herald Tribune, 2008). Karadžić’in yakalanıp yargılanmasını Sırbistan için Batı’ya katılma yolunda muazzam bir adım olarak nitelendirdi. AB Dış İlişkiler Temsilcisi Javier Solana Balkanlar’da adalet adına güzel bir gün yaşandı ve BM ile uyum içinde davranıldığı kanıtlandı. Sırbistan’ın AB’ye katılması için iyi bir başlangıç olarak nitelendirdi (International Herald Tribune, 2008).

Mahkeme kararlarıyla tespit edilmiş ve Sırbistan’ın AB üyeliği adına iyiniyet belirtisi haline gelen kararları hiçe sayarcasına Milorad Dodik Srebrenica katliamı için ‘20. yüzyılın en büyük aldatmacası’ terimini kullandı (Bart ve Zuvella, 2015). Twitter’da United Bosnia hesabı 12 Nisan 2019’da Milorad Dodik’in Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’e: “Srebrenica bir şakaydı. Asla yaşanmadı. Boşnakların yok yere yarattığı umutsuz bir mitti.” dediğini belirtti. Gözlemlenen o ki; uluslararası arenadaki çıkarlar toplumun hafızasını nerelerde tazelemesi gerektiğini belirleyecek kadar dönüştürücüdür. Srebrenica’yı deneyimleyen birçok insana rağmen sesini duyuran söylemlerin doğru imiş gibi gözükmesi uluslararası arenada pazarlık süreci ile oluşan hakların elde edildiğinin göstergesidir. Boşnakların sesini daha fazla duyurmasına yardımcı olacak ‘AB vatandaşlığı’ örüntüsüne ve seslerini uluslararası arenada daha yüksek bir şekilde duyuracak temsil hakkına sahip olmaları gerekmektedir.

3.3. Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Kimlik Olgusu: Kimlik Nedir?

'Kimsin? Nesin? Nereden gelirsin? Nereye gidersin?' hem din felsefesinin hem toplum biliminin en önemli sorularıdır. Her birey kendini tanımlama ve anlatma çabasıyla bir ömür harcar. Hatta birçoğumuzun soruların yanıtını bulamadan öldüğüne inanılır. Bu tanımlama arzusu devletler içinde geçerlidir. Her devlet kendine özgü kahramanlık hikâyeleri yaratmaya çalışarak vatandaşlarına yaşadıkları toplumun ayrıcalığına ispat etmeye çalışır. Bu çabanın temeli devletlerin varoluş mücadelesinde duygusal gücün öneminin bilinmesidir. Halkına kimlik kazandıran devletlerin ölümsüzlüğü bulduğu düşünülür. Çünkü uğrunda savaşılacak kadar büyük bir aidiyet duygusu yaratmak insanın kendini anlama çabasına ve kendini önemli hissetme duygusuna hizmet eder. Asırlar süren savaşların, birbirinin ardılı olarak kurulan devletlerin, egemenlik mücadelesi uğruna dökülen kanların asıl sebebi işte budur.

Tarihsel süreç içinde insanın geçirdiği evrimin benzerini birlikte oluşturduğu toplumun da geçirmesi kaçınılmazdır. Buna göre de kimlik olgusu şekillenir ve değişimlere uğrar. En basit anlamda kendine ait olanı betimleme olarak tanımlanabilecek kimlik, toplumsal anlamda grup ve öteki bilinci yaratarak kişisel ve kolektif kimlik kavramlarını ortaya çıkardı. Kolektif kimlik bireylerin aidiyetlerini tanımlamada kapsayıcı olan kimliktir (Smith, 2002: 149). Öteki bilinciyle oluşturulan kolektif kimlik, ötekiyle olası çatışma unsuru ve tehdit algısıyla grubun kendini rahatça tanımlamasına olanak sağlar (Bostancı, 1999: 38).

Bosna Hersek içinde yaşayan Boşnak, Hırvat, Sırp toplumlarının kendilerini tarihsel bağlar, dil birliği, din birliği vs. olarak nasıl tanımladıkları tarihsel skala ile anlatıldı. AB'nin üye toplumlara sunduğu ulus ötesi kimliğe erişmesi adına Avrupa vatandaşlığını yumuşak güç olarak kullanması kültürel birliktelik sağlanması açısından önemsenmelidir. Bütün bunları anlamakta yardımcı olması adına etnik kimlik, ulusal kimlik, ulus ötesi kimlik, federatif kimlik, azınlık kavramları anlatılarak ortak yurttaşlık kavramının önemi gözler önüne serilecektir. Avrupa devletler ailesi olarak düşünölebilecek AB içinde sesini duyurma çabasındaki Bosna Hersek için iç politikada enformasyon kaynaklarıyla yaratılan kendi halklarını ötekileştirme stratejisi tehlikeli boyuttadır.

Nye'a göre kimlik duygusu oluşumu entegrasyon sürecinin desteklenmesinde önemli bir rol oynar. Barışı kazanmak savaşı kazanmaktan daha zordur ve yumuşak güç barışı kazanmak için esastır (Nye, 2017: 12). Ulusal medyanın iç politik entegrasyonu sağlama adına yönlendirici olması Bosna Hersek'in AB üyeliğine uyum sürecine katkıda bulunabilir. Bosna Hersek'in AB'ye üyeliğini yapısal engellerden çok daha büyük etkileyen unsur kendi iç toplumsal entegrasyonunu sağlayamaması ve güçlü bir ulusal kimlik yaratılamamasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın değiştirilemez ikinci maddesi gereğince 'Atatürk Milliyetçiliği' gibi anayasal birleştirici topluma ve yine Anayasanın altmış altıncı maddesi gereğince 'Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür' şeklindeki siyasal hakkı benimseyebilecek bir üniterizm kazanmalarını sağlamak adına kurumsal yapılarını yönlendirici bir takım eylemleri benimsemeleri uluslararası arenada Bosna Hersek halkına huzur ve refah ortamı sağlayacaktır.

3.3.1. Etnik Kimlik

Sosyolojik bir kavram olarak incelemeksizin konumuzu anlatma açısından bir tanımlama yapacak olursak etnik kimlik, doğuştan bir gruba ait olma hissidir. Irksal özelliklerin aynılığı olarak algılamaktan öte ortak bir kültürün birleştiriciliği olarak yorumlanmalıdır. Daha da romantize etmek gerekirse aynı hikâyeleri anlatmak, aynı şeyden korkmak, mitler ve semboller yaratmaktır. Etnik kimliğin varlığının ortaya çıkması için farklı grupların birbirleriyle sınırlı dahi olsa temas ve kültürel geçirgenlik içinde olması gerekir. Böylece aynılık ve farklılık bilinci içinde kendi tanımlarını bulurlar.

Etnik kimliklerin tanımında sıklıkla dinsel toplumlara atıf yapılır. Hatta; 'dünya dinleri' (world religions) etnik sınırları aşmaya ve ortadan kaldırmaya çalışsa da, çoğu dini topluluk etnik grup olarak adlandırılır (Smith, 1991: 6). Sırp-Hırvatlar gibi birçok etnik azınlık güçlü dini bağları ve sembolleri korur (Smith, 1991: 7). Dinsel bir grup oluşturma, akraba seçimi veya entosentrizm içgüdüsünden kaynaklanan milliyetçilik tanımı da etnik kimlik tanımıyla bir arada kullanılır. Milliyetçilik hem bir ideoloji hem de bir davranış biçimidir (Kellas, 1991: 20).

Kellas milliyetçiliği üç gruba ayırarak incelemiştir. Etnik milliyetçilikte; insanlar kendilerini ortak köken temelinde tanımlar. Hiç kimse daha sonradan bu grubun bir üyesi olamaz. Sosyal milliyetçilikte; herhangi birinin toplum yapısı ve kültürü o gruba benziyorsa ve kişi gruba dâhil olmak isterse aralarına katılır. Resmi milliyetçilikte; bireylerin etnik kimlikleri önemli değildir. Ortak kültürü benimsemeyen hatta aynı dili dahi konuşmayan insanlar belirlenen yasalarla eşit haklara sahip oldukları resmi milli kimliklerini elde eder (Kellas, 1991: 51-52).

Bu kavramları Bosna Hersek örneğinde ele almak gerekirse; Sırp-Hırvat-Boşnak entitelerinin her biri kendisini etnik milliyetçilik temelinde tanımlayabilir. Bunu yaparken özellikle din birliği üzerinde durulur. Bölgeye yerleşmeleri çok uzun zaman önce olduğu için ortak kültür ve dilin birleştirici katkısı da yadsınamaz. Bosna Hersek vatandaşlığı tanımının kazanılması ve resmi milliyetçilik tanımına adapte olmak amaçlanmalıdır. Devletin vatandaşlık kavramını girift biçimlendirmesini önüne geçilerek insan haklarına ve azınlık haklarına saygılı bir devlet yaratma süreci içine girilmesi AB entegrasyon sürecinde Bosna Hersek'ten istenilenler arasındadır.

3.3.2. Ulusal Kimlik

Sınırları belli bir toprak parçasında yaşayan herkesi vatandaş kabul eden ve yurttaşlık bilinciyle devlete katılımını sağlayan kimliğe ulusal kimlik denir. Bu kimlikte tanıma ve tanınma gruplara ait değildir. Anayasal bağlar ve kurulan sistemlerle yurttaşlara eşit haklar sağlanır. Güvenlik algısının içte ve dışta bir devlet sistemi tarafından sağlanması huzuru ve bir arada yaşamayı sağlamlaştırır. Vatandaş devletin kendine biçtiği bilinen görevleri ile sisteme katılım sağlar, aidiyet duygusu geliştirir.

Benedikt Anderson'a göre ulus egemen olarak düşünür (Anderson, 1995: 21). Anderson'a göre ulus bilinci reklam kapitalizmidir. Böylece ulus fikri sınırları aşar, yayınlanan sözlükler ve literatür çalışmalarıyla ana dil güçlenir. Bu şekilde dil bilimsel ulusalcılık yaratılır (Anderson, 1995: 54-57). İmparatorluk içinde yaşayan küçük etnik toplumlardan kendi ulus devletini yaratan karaktere dönüşümde dil algısının değişimi başat aktördür. Buluşlar çağı öncesinde Skolastik düşünce dinin dilinin sadece aristokrat yönetici kesim tarafından kullanılmasına izin veriyor, halkı cahilliğe sevk ediyor ve yapay sınıf ayrımı olgusuyla kaderine teslim olmaya sürüklüyordu. Matbaanın gelişimi ve halkın dilinin yazılan eserlerde kullanımı toplumun sistemi sorgulamasına neden oldu. Halkın bu aydınlanmayı yaşamayı daha küçük sınırlara sahip homojen toplumlar yaratımı çağını açtı. Milletlerde her şeyin en iyisini benim milletim hak eder anlayışı ayrılıkçı etkiler yarattı.

Aşırı milliyetçi yapıların homojenleşme adına ayrılıkçı hareketlere sebep olmasının ardından sosyal ve ekonomik zorluk çeken, yaşadığı güvensizlik içinde varlık mücadelesi veren nüfusun etnik milliyetçi duygularını körüklemek ulus devletlerin doğuşunda etken oldu (Habermas, 2012: 14). Ulus oluşturma sürecinin yol haritası olarak şu içerikler kullanılabilir (Smith, 2002: 101-102):

- Daha önce içinde bulunulan siyasal oluşumda yönetim erki olan kişilerin oluşturduğu yan etnisite (lateral ethnie)
- Resmi ve kurumsal milliyetçilik anlayışının hâkim olması
- Devletin kurumsal kimliğinin kapsayıcı ve modern karakteri
- Daha yoğun nüfusa sahip egemen bir etnik kimlik

Belirlenen bir yol haritasıyla oluşturulacak ulus devletin kişinin ruhani yönetim yapısı yerine kurumsal sistemin herkesi eşit davranmasıyla bütün sorunların çözüleceği inancı önce hali hazırda eklemli buldukları devlet sisteminden bazı haklar talep etmelerine ve ardından isyanlarla ayrılma sürecine girmelerine yol açtı. Bölgesel kopuş olarak nitelenebilecek ve artık vatan toprağı olarak adlandırılacak yeni bir aidiyet yaratıldı. Kişilerin ve grupların kim olduğunun önemini yitirdiği ve vatandaşlığın devleti kutsallaştırdığı (İçduyu ve Kaygusuz, 2004: 60) ulus devlet sistemi beraberinde azınlık kavramını da doğurdu.

BM İnsan Hakları Komisyonu'nun alt komisyonu olan Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Komisyonu'nun Kanadalı üyesi Jules Deschemes'e göre azınlık; devletin içinde bulunan sayıca az grubun nüfusun genelinden farklı etnik, dinsel, dilsel özelliklere sahip olarak genelle bir dayanışma içinde varlıklarını sürdürerek fiili ve hukuki eşitlik elde etme amacıyla olan vatandaşlardır (Çavuşoğlu, 2001: 35). Bütün bu ayrılık hareketlerinin temelinde sadece kendilerine ait yeni bir vatan yaratma olan toplumların pür bir homojenleşme içinde olmaması beklenen sonuçtu. Ulus devletin devamlılığında ise belirli sınırlar içinde farklılıklarla nasıl yaşanması gerektiği sorusunun cevabı kurumsal milliyetçilik ile verilmeye çalışıldı.

Ulusçuluk geçmişte, önce feodalizmin yerini alan daha sonra da sömürgeci devletlerin egemenliğine karşı oluşan bir ideoloji olarak gelişmişken günümüzde sosyalizme karşı gelişen ve onun yerini alan bir ideoloji oldu. Sosyalizmin insanların gereksinimlerini yeterince karşılayamadığı ve uygulamada terk edildiği noklada onun boşaltıldığı yerden ulusçuluk girerek geçmişte kaldığı yerden fakat bu kez farklı koşullar altında işlevini yeniden üstlendi (Uzgel, 1992: 243).

Ignatiff; bireyin mensubu olduğu devlete vatandaşlık bağı dolayısıyla geliştirdiği ulusal kimliğin renk, dil, din, ırk gibi ayrıştırıcı etkileri barındırmadan ulusun siyasi fikirlerini paylaşan herkese açık olduğunu söyler (Akdemir, 2019: 36). Ülke sınırlarında beraberce yaşayan ve aynı yönetim erkinin kurallarıyla hayatlarını şekillendiren hiçbir farklılıkların önemsenmediği eşit vatandaşlık anlayışı ile geliştirilen kurumsal yapılanma bireyin hem kendi toplumuna hemde uluslararası topluma entegrasyonunu kolaylaştırıcıdır. Bu durumdan bireyin kendi kimliksel aidiyetini bırakması gerektiği sonucu çıkmaz. Farklılıkların yarattığı çeşitlilik ile bütünsel uyumlanma sağlanabilir.

3.3.3. Federal Kimlik

Federalizm; yüz ölçümü büyük ya da dil çeşitliliği olan ülkelerde oluşan birlikteliktir. Ülkenin başkentinde bulunan merkez yönetimi ve yerel yönetimler arasında siyasi haklar paylaşılır (Taylor, 2012: 94). Federal yapıda devletlerin kendi iç kimlikleri ve kurdukları yapıya bağlı olarak taşıdıkları bir üst kimlikleri vardır. Ortak çıkarlara sahip olan devletler bunları uyumlaştırmak adına bir üst yapı altında birleşme kararı alırlar. Böylece her birinin çıkarının maksimize edileceği düşüncesi ile genel çerçevesi belirgin bir ortaklık doğar. Burada önemli olan kendi devlet kimliklerinden vazgeçmediklerinin hatta bu kimliğin yararına olduğunu düşündükleri bir birleşmenin içinde olma durumudur.

Federal devletin içinde barındırdığı her bir federe birim anayasa, yasama ve yargılama alanında özerkliğe sahiptir. Bunun üzerinde Federal devletin kendine ait olan üst örgütlenmesi vardır ve uluslararası arenada federe birimleri temsil etmek Federal devletin görevidir (Teziç, 2006:

128). Bu bağlamda eski emperyal devlet oluşumlarından farklılık gösterirler. Çünkü federatif yapılanmada federe birimlerin kendi eğitim, ekonomi, sağlık vs. sistemlerini belirleme ve göreve atamalarda kendi kurallarını belirleme hakları vardır. Yani; sadece ortak dış politika belirlenir, ortak çıkarlar gözetilir, savunma mekanizması oluşturulur. Böylece merkezi yönetim ve federe birimler arasında güvenceli bir iş bölümü yapılmış olur (Gözler, 2006: 66).

Federal kimlik özerklik ve katılma (Teziç, 2006: 131) ile kendiliğinden oluşur. Bireyler hem kendi devletlerinin hem de federal devletin vatandaşlarıdır. Bu bağlamda daha geniş haklara sahiptirler.

Neredeyse mükemmel bir formmuş gibi gözükse federal sistemin en büyük handikapı çok uluslu bir oluşumun yoğun nüfus, geniş topraklar, bölgesel temelli dilsel parçalanma yaratmasıdır (Stepan, 2005: 255). Federal kimliği tanımlarken kullanılan doneler aynı zamanda federasyon yapısının parçalanması anlatılırken kullanılan argümanlardır.

3.3.4. AB ve Ulus Ötesi Kimlik

Kimlik ve küreselleşme olgusu uluslararası arenanın şekillenmesine yön verir fakat kendi aralarında sürekli bir çatışma unsuru oluşturur. Kimlikler toplumsal hafızalar tarafından etkileşimlerle belirlenebildiği gibi kendisine tarih yazma miti ile oluşabilir ve hatta siyasal kurumlar tarafından oluşturulabilir. Bunun en büyük örneği; Milorad Dodik'in Srebrenica'yı uydurma olarak nitelenmesi ve sözünün meşruluğu için yandaş arama çabasıdır. Önemli olan yalanın boyutu değil kabul görüp görmediğidir. Bunun için toplumsal hafızanın canlı tutulabilen ve yönlendirilebilir olduğunun altını sıklıkla çizmekteyiz.

Strawson; 'kimliksiz varlık olmaz' söylemini kabul etmediğini belirttiği kitabında bunu 'Türlerin net ve kendine özgü tanımlanma şekilleri vardır. Konu insanlar olduğu zaman onları ayırdığımız grup içinde dahi farklı özelliklere sahip insanlar yaşamaya devam edecektir. İnsanın tek, belirgin, değişmeyen özelliğe sahip olması beklenemez. O yüzden insanları küçük gruplar haline getirmektense bütünün uyumunu yansıttıklarını düşünmek daha doğrudur.' çıkarımını yapmaktadır (Strawson, 2000: 20-25). İnsanın doğası gereği sahip olduğu değişken ruh hali sebebiyle kendini tanımlama konusunda yaşadığı zorluk ile entegrasyon düşüncesinde bütünün uyumlanması adına Strawson'un düşüncesi mantıklıdır.

Entegrasyonun en büyük korkusu ulusal kimliklerin toplumsal güvenliği tehdit edici boyutta aşırılıklar sergilemesidir. Yapıcı ötekilik olarak tanımlanabilecek her toplumun kendi vatandaşının refahını sağlamak adına ötekinin iyi özelliklerini anında uyum sağlayabileceği bir güven ortamı sağlamak entegrasyon sürecinde önemsenmektedir.

Ne yazık ki; farklı dil, din, tarih, kültür okuması olan ve bu ayrılıkların perçinlenerek devam etmesini sağlayan aşırı milliyetçi partilerin seçimleri kazanması Bosna Hersek'in demokratik bir yönetim tarafından yönetilme hakkını elinden almaktadır. 7 Ekim 2018'de 'devlet, entite, kanton' olarak gerçekleştirilen seçimlerde Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin Boşnak, Bosnalı Hırvat, Bosnalı Sırp üyeleri belirlendi. Milorad Dodik seçilmesi halinde Sarajevo'daki Cumhurbaşkanlığı binasında değil Sırbistan Cumhuriyeti'ne açacağı ofiste görevini yürüteceğini belirtmişti. Buna rağmen seçimlerde Milorad Dodik'in partisi oylarını artıran bir trend yakaladı (TUIC Akademi, <http://www.tuicakademi.org/bosna-hersek-secimleri-2018>).

Sadece Milorad Dodik'in söylemleri bazında dahi iç-dış politika uyumsuzluğu gözlenmektedir. Aynı ülke içinde farklı kantonlarda, cumhuriyette, özerk bölgede azınlık olmak zor bir durumdur. Mobil insan, gelişen teknoloji, yanı başımızda huzur ve refah içinde yaşayan toplumlar varken iç kaosta sürüklenen Bosna Hersek önce kendi içinde entegre olmalıdır. Bosna Hersek gibi kaotik yapıya sahip bir ülkenin önceliği AB'ye üye olmasından ziyade AB entegrasyon sürecinin kendisine kazandıracaklarıdır. Yani; önemli olan sürecin iyi değerlendirilmesidir.

Kültürel normların, fikirlerin, kimliklerin ve davranış kalıplarının, Avrupa kıtasında ulusal çapta yayılması "Avrupalılaştırma" olarak ifade edilebilir. Bu durum AB üyeliğine içsel adaptasyon ile ilgilidir. Ulusal kurumların AB entegrasyonuna uyum seviyesini belirtmek için de kullanılır (Featherstone ve Radaelli, 2003: 29). Güçlü kamusal yapı kurulması açısından destekleyici AB politikalarına uyumlanma Bosna Hersek gibi bir çok kurumunun halen Yüksek Temsilciliğin belirlediği kişiler tarafından yönetildiği şekilden kendi yönetimini sağlayan hale evrilmesi açısından önemlidir.

AB'nin sağladığı ulus ötesi kimlik devletlerin kendi kimliklerini unutmadan uluslararası alanda temsil yöntemiyle farklı toplumlarla entegre olunmasını sağlamayı amaçlar. En önemli konu ise; savaşlarla yoğrulmuş Avrupa'nın bu süreçte en büyük kötülüğü Avrupa topluluklarına yaptığı anlaşıldığından 'birleşik Avrupa fikri' cazibe merkezi oluşturur.

AB Anlaşmaları; dayanışma ve uyum üzerine kuruludur. Ekonomik ve toplumsal açıdan geri kalan devletler ve bunların halkları için geliştirilen uyum politikaları ile bölgesel gelişmişlik farkları en aza indirilmeye çalışılmaktadır. (Keleş ve Mengi, 2017: 66)

Etnisitesinin bekası için ayrılıkçı hareketi meşru zemine oturtmaya çalışan Sırp yönetimi görünmez taşınma yoluyla bir başka ülkeye entegre olsa dahi insanların mobilitelerini yok saymaktadır. Sırp Cumhuriyeti'nin self determinasyon olgusunu yanlış anlaması ya da kendine ait bir devlet kurmanın sorunlarını çözeceği yanılgısı içinde bulunması Balkan coğrafyasında Hırvatistan ve Sırbistan ile sınırdaş bir devlet olan Bosna Hersek için güvensizliğin iç kaynağı, AB içinde pimi çekilmiş bombanın elde tutulması gibi kaygı vericidir.

AB'nin kurulması; iki kutuplu sistemde ABD-SSCB, tek kutuplu sistemde ABD'nin uluslararası arenada söz sahibi olduğu süreçten toparlanarak sesini yükselten bir Avrupa yaratımı için önemliydi. İç pazar, ekonomik kalkınma ve bölgesel istikrarın sağlanması ile yeniden sesini duyuran Avrupa devletleri tek başlarına aynı gücü gösterme kabiliyetine sahip değildir (Okçu, 2007: 302). AB'nin geleceği devinimsel şekilde kendini yenilemesine bağlıdır. Birlik üye devletleriyle gelecek hedeflerini belirleyerek hareket etmekte ve böylece Avrupa devletleri ortaklaşa bir şekilde çalıştıkları için daha az çabayla daha etkin sonuçlar almaktadır (Avrupa Komisyonu, <https://ec.europa.eu/commission/future-europe/white-paper-future-europe-and-way-forward-en>).

Yıkıcı savaşlara karşı ortak bir Avrupalı kimliği yaratma düşüncesiyle siyasal, sosyal, kültürel ve en başında ekonomik birliktelik olarak yapılanan AB; Bosna Hersek'e model ve umut olmaktadır. Uluslararası bölgesel bir organizasyondan bir devlete örnek oluşturması rasyonel mantıkla beklenemezken Bosna Hersek'in eşsiz yapısı bu duruma oldukça müsaittir. AB entegrasyon süreci Bosna Hersek'in kurumsal yapılanmasını sağlaması ve Avrupa yurttaşlığı gibi üst kimlik yapısına uyumu için çabalarken toplumsal birliğini sağlama yolunda adımlar atacak olması açısından önemlidir. Sürecin olumlu bir şekilde değerlendirilmesi AB güvenlik kuşağında bulunan Bosna Hersek'in uluslararası sahneye güçlü bir şekilde entegre olması sağlandığı takdirde AB'nin yumuşak gücünün ne denli büyük bir etki alanına sahip olduğunu ispatlarken aynı zamanda Bosna Hersek için sürdürülebilir birliktelik ve kalkınma sağlaması açısından pozitif bir etkidir.

SONUÇ

Çalışmanın ilk iki bölümünde tarihsel dönüşümler verilerek aslında toplumların nasıl şekillendiğini ve güvenlik algısının nasıl değiştiğinden bahsettik. İnsan algısının değiştirilebilir, şartlara uyum sağlayan yapısı AB'nin gelişim evresinde Avrupa tarihinde karşımıza çıktı. Bosna Hersek yüz yıllarca uğruna savaşılan bütün değerleri içinde taşıyan eşsiz bir yapılanma sergilemektedir. Bunun yanı sıra farklı devletleri anlatırken yapılan kantonal birliktelik, federatif yapı, cumhuriyet, özerk bölge tanımlarının bir ülkede toplandığı sui generis bir bölgedir. En nihayetinde küçük bir AB modellemesidir. Bu durumda; AB'nin bölgesel çekiciliği ve kurumsal yapısının cazibesi ile entegrasyon sürecini ülke halklarının yararına olacak en iyi şekilde değerlendirmelidir.

Bosna Hersek topraklarında sorunlar milliyetçilik akımının Osmanlı Devleti'ne kazandırdığı reform hareketlerinden başlıyor gibi görünmektedir. Osmanlı Devlet geleneğinin önemli bir parçası olan Bosna Hersek, Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya gittiği süreçte yaptığı reform hareketlerinden olumsuz etkilenmiş, kazanılmış haklarının azaldığı düşüncesi ile yönetimle ters düşmüştü. Bu dönemde sorun sadece Bosna Hersek topraklarında yaşanmadı. Osmanlı Devleti genel olarak topraklarında bu çalışma özelinde Balkan coğrafyasındaki tebaasının ayaklanmalarıyla mücadelesini sürdürdü ve en nihayetinde kaybetti.

Birinci Yugoslavya içinde yerleşim alanı, İkinci Yugoslavya içinde Müslüman etnisite federe yapısı, savaş sonrası 'tanımlanamayan ülke' pozisyonuna geçişte Bosna Hersek varlık ve kimlik mücadelesi vermektedir. Boşnaklar yaşadıkları devletin başat toplumu olmalarına rağmen dünya ailesinin azınlık üyeleridir. Türkiye ile Osmanlı mirası olmalarından kaynaklanan dostluk bağları vardır.

İliryan hareketten gelme üç etnisite olarak tanımlansalar dahi Sırlar ve Hırvatlar tarafından 'kendilerine ait' din değiştiren topluluk olarak görülme eğiliminden kurtulamayan Boşnaklar kendilerini tanımlamayı Osmanlı Devleti'ne borçludur. Kültürel mirasın toparlayıcı kimliği olması gerekirken Osmanlı mirası olması dahi kendisini bölgede yalnız hissetmesinin önüne geçemez. Çünkü bölgede yeni kurulan ulus devletler geçmişlerini yeniden yaratma yoluna giderken birleştirici değil ayırıcı öğeleri kullanmaktan hiç çekinmedi ve Osmanlı ardılı olmak sadece Boşnaklar tarafından değerli görüldü. Bugün Avrupa kıtasında Osmanlı Devleti'nden ayrılan ve kendilerine üniter ulus devlet kuran topluluklar geçmişlerini şanlı kahramanlık mitleri ile yeniden

oluştururken Bosna Hersek gibi üç etnisiteli bir devlette bu durum maalesef küçük bir devlet yapısı içine bütün Avrupa tarihini sığdıracak boyutta bir yönetim kaosu yarattı.

Sırp Cumhuriyeti iç politik söylemde aşırı milliyetçiliği körükleyerek adeta savaş döneminde yapılanları meşru zemine oturtmaya çalışmakta ve hatta ülkeden ayrılmanın yollarını aramaktadır. Sırp Cumhuriyeti'nin gözden kaçırdığı gerçek ise çok daha büyüktür. Self determinasyon ile Bosna Hersek'ten ayrılrsa dahi halen Bosna Hersek Federasyonu veya farklı devletlerin içinde Sırp'lar yaşamaya devam edecektir. Küresel sınırsızlık olgusundan ziyade Avrupa Birliği'nin sağladığı mobilite içinde bireyin aktif dolaşım hakkı eski düzenin güç ve güvenlik söylemleri ile kısıtlanamaz bir noktaya ulaştı. Bosna Hersek ve özelinde Sırp yönetimi güvenlik algısını yeniden düzenlemeli ve yeni düzene ayak uyduracak şekilde adapte etmelidir.

AB'nin kurumsal yapısının bölgede sağladığı yumuşak güç Bosna Hersek için dönüşümün kilit noktasını oluşturmaktadır. Bosna halkına savaş sonrası dayatılan Daytonyen anayasa, toplumsal reformlar ile Bosna Hersek halkının yazdığı yeni bir anayasa ile değiştirilmelidir. Bosna Hersek AB için hazmı son derece zor bir 'tanımlanamayan' ülkedir. AB'nin kurumsal yapısının yumuşak gücü bu noktada devreye girmekte ve toplumsal dönüşüm ile Bosna Hersek'i eşit temsilin sağlandığı Avrupa yurttaşlığının birleştiriciliği ile kucaklamalıdır. Başka bir coğrafi alanda olsa önemsenmeyecek kadar küçük ve sorunlu bir devlet yapısına sahip olan Bosna Hersek tarihten bu yana yaşadığı coğrafyada kilit rol oynamaktadır. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, azınlıklar, mülteciler ve yerinden edilen kişiler, sosyo-politik ve ekonomik açıdan gelişmelere ihtiyacı olan Bosna Hersek Avrupa kıtasında yadsınamayacak öneme sahip olan bir devlettir.

AB kurumsal yapısını geliştirirken iki bin yıllık kadim medeniyetlerin bugüne kadar gelen hafızasında nelerin doğru nelerin yanlış olduğunu gözlemleyerek gelişimini sürdürdü. Bugün kırılğan Batı Balkanlar söylemi yerine güçlü bir Güneydoğu Avrupa söylemi benimsenerek hem sınır güvenliğinin hem de Balkan coğrafyasında çıkabilecek potansiyel çatışmalara son verme eğilimindedir. AB yapısal reform hareketlerini sunarken ulusal kimliklerin uluslararası entegrasyon için sorun oluşturmayacak şekilde revize edilmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Devletlerin ulusal yönetimlerine karışmama kararı onları kurumsal sisteme adapte ederken uyumlamadığı anlamına gelmez. Ulusal kırılğanlıkların AB bünyesinde kırılmalara neden olmaması adına sisteme olabildiğince çok fonksiyonlu yapılanma sağlanmış ve bu yapılar ihtiyaçlar doğrultusunda revize edilmektedir. Dinamik kurumsal yapının bölgesel güvenlik kuşağı oluşturmada önemi büyüktür.

Yaklaşık üç buçuk milyon nüfusa sahip 'tanımlanamayan' ülke sıfatının içinde federasyon, cumhuriyet, özerk bölge olarak yönetilen Bosna Hersek vatandaşları bir an önce daha demokratik ve entegre bir yapıya kavuşmalıdır. BM içinde bireylerin yargılanmasına neden olacak bir mahkeme kurulmasına sebep olacak kadar çok acı çeken bir toplumun en kısa zamanda modern dünya devletleri arasında yerini alması acıların hafiflemesi adına elzemdir.

Yumuşak güç politika oluşturmada tercihlerin şekillenmesini sağlayan etki alanı mekanizması ile cazibe merkezi oluşturmayı amaçlar. AB'nin iç güvenliğini sağlayamayan, ekonomisini düzeltmeyen, uluslararası ilkelere uymayacak yapıdaki devletleri bünyesine katmaması onun kurumsal yapısının temeli iken uyum süreçlerinde kullandığı yıllık programların dönüştürücülüğü yumuşak gücünün temsilidir.

Bosna Hersek her şeyden önce bir protektora görüntüsünde olmaktan kurtulmalı, üniter bir yapıya kavuşan güçlü bir devlet olarak karşımıza çıkmalıdır. Bu durum özelinde bizim çalışmamızda kimlik unsurunun dönüşümünden bahsedildi. AB'ye toplumsal uyum sağlamak adına ortak yurttaşlık, resmi milliyetçilik, üniter birliktelik üzerinde duran bir toplum inşası üzerinde duruldu. Entegrasyon sürecinde izlenecek politikalar her devletin kendisine özgü yapısı içinde farklılıklar göstermektedir. Bosna Hersek özelinde ise devlet yapısı federatif, cumhuriyet, özerk bir bileşim kümesidir. Bu durum bizlere ekonominin kötü olmasının nedenini uzakta aramamamızı söyler. Kamu harcamalarının çok oluşu, güvenlik maliyetinin yüksekliği insanların yaşam kalitesini oldukça düşürmektedir.

Bosna Hersek'in refahını artırma ve ekonomisini düzeltmek için AB üyeliğine ihtiyacı vardır. Küçük devlet olmanın önemi ile ekonomisi daha hızlı gelişmeye açıktır. Devletin iç güvenliği ve kamusal birliktelik sağlanabilir ise harcamalarında önemli bir oranda düşme olacaktır. Göç, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yoğun işsizlik sadece ekonomik açıdan değil sınır güvenliği açısından da önemlidir. Kurumsal yapılanmasını entegrasyona uygun bir şekilde şekillendirerek halkının ve AB sınırının güvenliğinin temini sağlanmalıdır.

21. yüzyıl insan hakları anlatımlarında üzerinde durulan kaliteli yaşamın herkesin hakkı olduğu savı son derece doğrudur. Bosna Hersek'teki yapı maalesef aynı devlet içindeki her etnisiteyi bir başka kanton ya da bölgede azınlık konumuna düşürücü ilginç bir yapısal birlikteliğin temelidir. Bu durumun sona ermesi temennisi ile sadece olan olayları gözler önüne seren bu çalışmada amacımız sürecin dönüştürücü önemi üzerinde durmak ve sürdürülebilir birlikteliğe kavuşması arzulanan Bosna Hersek vatandaşlarının AB üyeliği sürecine ihtiyacını gözler önüne sermektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ABD Başkanlığı (2003), **Bosnia, Intelligence, and the Clinton Presidency**, William J. Clinton Presidential Library, Little Rock, Arkansas.
- Ağca, Fehmi (2010), “Batı Balkanların Geleceğinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Rolü”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, 5(1), 45-65.
- Akdemir, Erhan (2019), **Avrupa Birliği Ülkelerinde Siyasal Katılım Platformları: Roller ve Amaçları**, 1. Baskı, Siyasal Kitabevi, Eskişehir.
- Alkan, Nemetin (2003), “Yugoslavya'nın Dağılması”, Bilgehan Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), **Balkanlar El Kitabı Cilt:2 Çağdaş Balkanlar**, 2. Baskı içinde (32-64), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Anderson, Benedict (1995), **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Yayılması ve Kökenleri**, (Çev. İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul.
- Arı, Tayyar (2006), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 4. Baskı, Alfa Yayınevi, İstanbul.
- Arı, Tayyar ve Pirinççi, Ferhat (2011), “Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası”, **Alternatif Politika**, 3(1), 1-30.
- Arıboğan, Deniz Ülke (2019), **Duvar**, 1. Baskı, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Armaoğlu, Fahir (2010), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 17. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Aruçi, Muhammed (2013), “Yugoslavya”, **TDV İslam Ansiklopedisi içinde**, 43 (573-579), TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Avrupa Birliği (2011), "Kurumlara İlişkin Hükümler Madde 14. A. B. Devletleri", **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma**, içinde (8-14), T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Sekreterliği, Ankara.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 22.12.2009 27996/06, 34836/06.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950), **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, No:194, (04.11.1950).
- Avrupa Komisyonu (2017), “White paper on the future of Europe and the way forward”, https://ec.europa.eu/commission/future-europe/white-paper-future-europe-and-way-forward_en (20.01.2018).

- Azarkan, Ezeli (2011), “Slovenya, Hırvatistan ve Bosna'nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya'nın Dağılışı”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 8(2), 53-91.
- Bağcı, Hüseyin (1994), “Bosna Hersek Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş”, **Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi**, 16(27), 257-279.
- Banning, Tim (2014), “The ‘Bonn Powers’ of the High Representative in Bosnia Herzegovina: Tracing a Legal Figment”, **Goettingen Journal of International Law**, 6 (2), 259-302.
- Bart, Katharina ve Zuvela, Maja (25.06.2015), “Bosnian Serb leader: Srebrenica was 20th century's 'greatest deception’”, **Reuters**, <https://www.reuters.com/article/us-bosnia-serbia-arrest/bosnian-serb-leader-srebrenica-was-20th-centurys-greatest-deception-idUSKBN0P51OL20150625> (21.02.2017).
- Bartlett, Will (2003), **Croatia: Between Europe and the Balkans**, 1st Edition, Routledge, London and New York.
- Beitz, Charles R. (1979), **Political Theory and International Relations**, 1st Edition, Princeton University Press, New Jersey.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 25.05.1993, S/RES/827.
- Bookmiller, Kirsten N. (2008), **The United Nations**, 1st Edition, Infobase Publishing, New York.
- Bora, Tanıl (1995), **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, 2. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1999), **Bosna Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, 2. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Bostancı, M. Naci (1999), **Bir Kolektif Kimlik Olarak Milliyetçilik**, Doğan Kitap, İstanbul.
- Bozkurt, Enver ve Ercan, Mehmet (2001), “Subsidiarite İlkesi ve Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, 6(1), 1-21.
- CIA (2018), “The World Fact Book”, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/bk.html> (25.03.2018).
- Carr, Edward H. (2010), **Yirmi Yıl Krizi 1919-1939**, (Çev. Can Cemgil), 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Castellan, Georges (1995), **Balkanlar'ın Tarihi**, (Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul.
- Crawford, Robert M. (2000), **Idealism and Realism in International Relations Beyond the Discipline**, 1st Edition, Routledge, New York.

- Council of European Communities (1992), "Treaty on European Union", https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (03.01.2017).
- Çalış, Şaban ve Özlük, Erdem (2007), "Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 18, 225-243.
- Çavuşoğlu, Naz (2001), **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, 2. Baskı, Su Yayınları, İstanbul.
- Dedeoğlu, Beril (2004), "Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Faklılıkların Birlikteliğine", **Uluslararası İlişkiler**, 1(4), 1-21.
- Dekleva, Kenneth B. (1997), "Genocide in Bosnia: The Case of Dr. Radovan Karadzic", **Journal of the American Academy Psychiatry and Law**, 25(4), 485-496.
- Delibaş, Kayhan (2004), "İslami Fundamentalizmden İslam Fobisine: Batı Dünyasında Gelişmekte Olan İslamophobia Yeni Bir Eşitsizlik Kaynağı Olarak Görülebilir mi?", **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9(2), 1-36.
- Demir, Hakan (2017), "Yugoslav Krallığı Siyasal Yaşamında Hırvat Sorunu (1929-1941)", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, 6(1), 57-77.
- Demirtaş, Birgül (2010), "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)", **Uluslararası İlişkiler**, 7(27), 51-86.
- _____ (2018), "AB'nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar'da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarılamayanlar", **Ankara Üniversitesi Yayınları**, 179-206.
- Deutsch, Karl (1988), **The Analysis of International Relations**, 3rd Edition, Prentice-Hall Incooperation, New Jersey.
- Deutsche Welle (2018), "Mladiç: NATO halkımı ve sağlığı yok etti", <https://www.dw.com/tr/mladi%C3%A7-nato-halk%C4%B1m%C4%B1-ve-sa%C4%9Flu%C4%B1m%C4%9F%C4%B1m%C4%B1-yok-etti/a-44609043> (12.09.2018).
- DIEM25 (2018), "On Croatia's Entry to the Eurozone", <https://diem25.org/on-croatias-entry-to-the-eurozone/> (03.03.2018).
- Dougherty, James E. ve Pfaltzgraff Jr., Robert L. (2001), **Contending Theories of International Relations**, 5th Edition, Addison Wesley Longman Inc., New York.
- Dragnich, Alex N. (1983), **The First Yugoslavia**, 1st Edition, Hoover Institution Press, California.
- Ekici, Mehmet U. (2014), **Bosna Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu**, 1. Baskı, SETA Yayınları, İstanbul.

- Ellis, C. Howard (1928), **The Origin, Structure ve Working of the League of Nations**, 1st Edition, Houghton Mifflin, Boston.
- Emiroğlu, Hüseyin (2013), “Uluslararası Politikada Yaşanan Dönemsel Gelişmelerin Balkanlar Bölgesine Etkisi ve Yarattığı Güvenlik Sorunlar”, **Avrasya Etüdüleri**, 44(2), 111-140.
- Emiroğlu, Hüseyin ve Çakır, M. Faruk (2008), “Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde TransAtlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995)”, **Avrasya Etüdüleri**, 33(1), 83-112.
- Erbesler, Erhan E. (2014), **Bosna’da Egemenlik Sorunu Dayton Anlaşması**, 1. Baskı, Arı Matbaacılık, İstanbul.
- Erol, Mehmet S. (2017), “Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar (1945-1989)”, Bilgehan Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), **Balkanlar El Kitabı Cilt 1**, içinde (670-696), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Etzioni, Amitai (1969), “The Epigenesis of Political Communities at the International Level”, James N. Rosenau (Ed.), **International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory**, 2nd Edition içinde (455-482), Collier Macmillan Publishers, London.
- European Central Bank (2011), “The ECB and the Central Bank of Bosnia and Herzegovina successfully complete their cooperation programme”, <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2011/html/pr110930.en.html> (20.02.2019).
- EUROSTAT (2019), “Population Change: Demographic Balance and Crude Rates at National Level”, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind&lang=en (11.06.2019).
- European Commission (t.y.), “European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations”, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/> (03.01.2019).
- European Commission (2018), “Bosnia and Herzegovina 2018 Report”, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-bosnia-and-herzegovina-report.pdf> (19.07.2018).
- EU General Affairs (2002), Press 30, Nr. 6247/02, Ek 2, Brüksel, http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-02-30_en.htm (18.05.2018).
- European Parliament (t.y.), “The Political groups of the European Parliament” <http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/organisation-and-rules/organisation/political-groups> (22.12.2018).
- European Union in Bosnia and Herzegovina (t.y.), “EUD / EUSR - Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina and European Union Special Representative”, <http://www.eubih.eu/eu-delegation-eu-special-representative-in-bih> (21.05.2018).

- Featherstone, Kevin ve Radaelli, Claudio (2003), **The Politics of Europeanization**, 1st Edition, Oxford University Press, Oxford.
- Gemalmaz, Mehmet S. (2007), **Uluslarüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 6. Bası, Legal Yayıncılık, İstanbul.
- Gibbs, David N. (2009), **First Do No Harm: Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia**, 1st Edition, Vanderbilt University Press, Nashville.
- Ginneken, Anique H. (2006), **Historical Dictionary of the League of Nations**, 1st Edition, Scarecrow Press Inc., Maryland.
- Glenny, Misha (2012), **The Balkans: Nationalism, War, and the Great Powers**, 3rd Edition, House of Anansi Press Inc., Toronto.
- Gökdağ, Bilgehan A. ve Karatay, Osman (2017), **Balkanlar El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gölen, Zafer (2006), “Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek”, Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), **Balkanlar El Kitabı Cilt I: Tarih, içinde (371-385)**, KaraM ve Vadi, Çorum.
- Gönlübol, Mehmet (1964), **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Gözler, Kemal (2006), **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Güzelipek, Yiğit A. (2012), “Why Did Yugoslavia Collapse?”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, 2(2), 101-111.
- Haas, Ernts B. (1980), “Why Collaborate? Issue-Linkage and International Regimes”, **World Politics**, 32(3), 357-405.
- Haberler (2017), “Uluslararası Mahkemedен Bosna Hersek İçin Şok Karar”, <https://www.haberler.com/uluslararasi-mahkemedен-bosna-hersek-icin-sok-9353777-haberi/> (21.01.2018).
- Habermas, Jürgen (2012), **"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak**, (Çev. İlknur Aka), 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Habertürk (2011), “Srebrenitsa Canisi Yakalandı”, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/634282-son-kasap-yakalandi#> (21.11.2017).
- Haliloviç Tekin, Cemile (2012), **Bosna-Hersek Devleti 1991-2011**, 3. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Hasgüler, Mehmet ve Uludağ, Mehmet B. (2005), “Impact of Bosnia and Herzegovina Civil War on the UN”, **International Symposium on Bosnia and Herzegovina From Past to Present**, Pozitif Yayınevi, Ankara, 212-214.

- _____ (2007), “Uluslararası Örgütler: Devlet-Merkezli Sistemde Çöküntü”, Zeynep Dağı (Ed.), **Uluslararası Politikayı Anlamak**, 1. Baskı içinde (392-445), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Hayden, Robert M. (1992), “The Beginning of the End of Federal Yugoslavia: The Slovenian Amendment Crisis of 1989”, **The Carl Beck Papers**, 1-37.
- _____ (2013), **From Yugoslavia to the Western Balkans**, 1st Edition, Koninklijke Brill NV, Boston.
- International Crisis Group (2018), “Global Overview”, <https://www.crisisgroup.org/crisiswatch/february-2018#bosnia-and-herzegovina> (22.06.2018).
- International Labor Organization (2016), “Economic and Social Affairs Platform Project in the Western Balkans”, http://www.ilo.org/budapest/what-we-do/projects/WCMS_456936/lang--en/index.htm (02.03.2018).
- Irvine, Jill A. (1997), “Ultranationalist ideology and state-building in Croatia, 1990-1996”, **Problems of Post-Communism**, 8-27.
- İçduyu, Ahmet ve Kaygusuz, Özlem (2004), “The Politics of Citizenship by Drawing Boundaries: Foreign Policy and the Construction of National Citizenship Identity in Turkey”, **Middle Eastern Studies**, 40(6), 50-74.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (t.y.), “Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu Kuran Antlaşma”, <https://www.ikv.org.tr/images/files/A3-tr.pdf> (10.09.2018).
- İktisadi Kalkınma Vakfı (t.y.), “Avrupa Birliğini Kuran Antlaşma”, <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf> (10.09.2018).
- İktisadi Kalkınma Vakfı (1957), “Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma”, <https://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf> (10.09.2018).
- İktisadi Kalkınma Vakfı (1986), “Avrupa Tek Senedi”, <https://www.ikv.org.tr/images/files/A4-tr.pdf> (10.09.2018).
- İktisadi Kalkınma Vakfı (2008), “Top War Crimes Fugitive Karadzic Arrested”, <https://www.ikv.org.tr/images/upload/file/19-25temmuz.pdf> (21.12.2018).
- İzzetbegoviç, Aliya (2003), **Tarihe Tanıklığım**, (Çev. Alev Erkilet vd.), 2. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Jelavich, Barbara (1983), **History of the Balkans**, 1st Edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- Karacasulu, Nilüfer (2009), “Hegemonik Düzen Tartışmaları ve Eleştirel Görüşler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi**, 4(11), 53-71.

- Karatay, Osman (2006), “Habsburg İdaresinde Bosna ve Boşnaklar”, Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), **Balkanlar El Kitabı Cilt I: Tarih, içinde** (542-552), KaraM ve Vadi, Çorum.
- Kardaş, Tuncay (2007), “Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?”, Zeynep Dağı (Ed.), **Uluslararası Politikayı Anlamak**, 1. Baskı *çinde* (125-152), Alfa Yayınları, Bursa.
- Kardelj, Edward (1977), **Bloksuzluğun Tarihsel Kökeni**, (Çev. Fatih Kaya), 1. Baskı, Toplum Yayınları, Ankara.
- Keleş, Ruşen ve Mengi, Ayşegül (2017), **Avrupa Birliği'nin Bölge Politikaları**, 2. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Kellas, James G. (1991), **The Politics of Nationalism and Ethnicity**, 1st Edition, MacMillan Education, New York.
- Keohane, Robert O. (1984), **After Hegemony**, 1st Edition, Princeton University Press, New Jersey.
- Keohane, Robert O. ve Nye, Joseph S. (2012), **Power and Independence**, 4th Edition, Pearson, Lake Ave, Glenview.
- Kıran, Abdullah (2008), “Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş”, **GAU J. Soc. ve Appl. Sci.**, 3(6), 19-36.
- Kırbaç Dedeiç, Amra (2013), “Boşnakların Türkiye'ye Göçleri”, **Akademik Bakış Dergisi**, 35, 1-17.
- Knutsen, Taylor L. (2006), **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, (Çev. Mehmet Özay), 1. Baskı, Açılım Kitap, İstanbul.
- Koka, Şecaettin (2006), “İkinci Dünya Savaşında Balkanlar”, Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), **Balkanlar El Kitabı Cilt I: Tarih, içinde** (655-665), KaraM ve Vadi, Çorum.
- Kula, Onur B. (2017), **Avrupa Kimliği ve Türkiye**, 1. Baskı, Büke Yayınları, İstanbul.
- Larkins, Jeremy (2010), **From Hierarchy to Anarchy**, 1st edition, Palgrave Macmillan US, New York.
- Liang, Hsi-Huey (1992), **The Rise of Modern Police and the European State System from Metternich to the Second World War**, 1st Edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- Manetovic, Edislav (2008), “Ilija Garasanin: Nacertanije and Nationalism”, **Historical Review**, 3, 137-173.
- Mültecilerle Dayanışma Derneği (t.y.), “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> (02.04.2018).

- N1 Sarajevo (2018), “Nothing has been done to implement 2009 discrimination ruling against Bosnia”, <http://ba.n1info.com/English/NEWS/a305107/Sejdic-Finci-No-progress-in-implementing-2009-discrimination-ruling-against-Bosnia.html> (26.12.2018).
- NATO (2019), “Membership Action Plan (MAP)”, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37356.htm (01.03.2019).
- NTV (2019), “Cumhurbaşkanı Erdoğan 'Dünya Beşten Büyüktür' sözünün patentini aldı”, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-dunya-besten-buyuktur-sozunun-patentini-aldi,xeGOTObl0kuWsLBVwZvptQ> (26.03.2019).
- Nye Jr, Joseph S. (1990), **Bound To Lead The Changing Nature of American Power**, 1st Edition, Basic Books, New York.
- _____ (2002), **The Paradox of American Power: Why the World’ Only Superpower Can’t Go It Alone**, 1st Edition, Oxford University Press, New York.
- _____ (2008), **Powers to Lead**, 1. Baskı, Oxford University Press, New York.
- _____ (2017), **Yumuşak Güç**, (Çev. Rayhan İnan-Aydın), 2. Baskı, Tarcan Matbaası, Ankara.
- Office of the High Representative (t.y.), “General Information”, http://www.ohr.int/?page_id=1139 (05.01.2019).
- Okçu, Murat (2007), “Yönetişim Tartışmalarına Katkı: Avrupa Birliği için Yönetişim Ne Anlama Geliyor”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, 12(3), 299-312.
- Oran, Baskın (2006), **Türk Dış Politikası 1919-1980 Cilt 1**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Osmanović, Šemso (2014), **The Role of the United States of America to End of War in Bosnia Herzegovina: 1992-1995**, Published Phd Thesis, Università Degli Studi Di Trieste-Trieste.
- Owens, Patricia ve Jackson, Robert (2005), “The Evolution of International Society”, John Baylis vd. (Ed.), **The Globalization of World Politics An Introduction to International Relations**, 3rd Edition *içinde* (45-62), Oxford University Press, Oxford.
- Önsoy, M. (2006), “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda Milliyetçilik Hareketleri”, Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), **Balkanlar El Kitabı Cilt I: Tarih**, *içinde* (446-458), KaraM ve Vadi, Çorum.
- Özdal, Barış ve Genç, Mehmet (2005), **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikalarının Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri**, 1. Baskı, Aktüel Yayınları, Bursa.
- Pernielle, Rieker (2016), “Introduction: The European Neighbourhood Policy: An Instrument for Security Community-Building”, Rieker Pernielle (Ed.), **External Governance as Security Community Building**, 1st Edition *içinde* (1-17), Palgrave Macmillan UK, London.

- Pesic, Vesna (1996), **Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis**, United States Institute of Peace, Washington D.C.
- Phuong, Catherine (2000), “At the Heart of the Return Process: Solving Property Issues in Bosnia Herzegovina”, **Forced Migration Review**, 5-7.
- Rençber, Kamuran (2010), **Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku ve Temel Metinleri**, 1. Baskı, Alfa Yayıncılık, Bursa.
- Rynning, Sten (2003), “The New NATO”, Stefano Guzzini ve Dietrich Jung (Ed.), **Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research**, 1st Edition içinde (189-202), Routledge, London.
- Sancaktar, Caner (2008), “1980 Sonrası Yugoslavya’da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği”, Caner Sancaktar (Ed.), **1. Uluslararası Balkan Kongresi Bildiriler Kitabı**, Tasam Yayınları, Tekirdağ, 89-121.
- _____ (2012), “Historical Construction and Development of Bosniak Nation”, **Alternatives Turkish Journal International Relations**, 11(1), 1-26.
- _____ (2015), “Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boşnak Ulusunun Doğuşu”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, 10(2), 23-44.
- Sander, Oral (1987), **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Saurugger, Sabine (2014), **Theoretical Approaches to European Integration**, 1st Edition, Palgrave Macmillan, London.
- Savaş, Hüseyin (2001), “Dünü ve Bugünüyle Kosova Sorunu II”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, 25(1), 101-111.
- Smith, Anthony D. (1991), **National Identity**, 1st Edition, Penguin Books, Harmondsworth.
- _____ (2002), **Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik**, (Çev. Derya Kömürcü), 1. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.
- Softić, Senad (2017), **20 Years of Stability 1997-2017**, Central Bank of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo.
- Stepan, Alfred (2005), “Federalism and Democracy: Beyond the U.S. Model”, Dimitrios Karmis ve Wayne Norman (Ed.), **Theories of Federalism: A Reader**, 1st Edition içinde (255-268), Palgrave Macmillan, New York.
- Strawson, Peter F. (2000), **Entity and Identity-And Other Essays**, 1st Edition, Clarendon Press, Oxford.

- Şenel, Şennur (2006), “19. ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar”, Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), **Balkanlar El Kitabı Cilt I: Tarih, içinde** (399-412), KaraM ve Vadi, Çorum.
- Şirin Öner, N. Aslı (2013), “Bosna Hersek’te Yerlerinden Edilmişlerin Geri Dönüşü”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, 2(1), 1-22.
- _____ (2017), “Savaştan Brüksel Yoluna: Bosna-Hersek’in Dünü ve Bugünü”, Atilla Sandıklı ve Elnur İsmayıl (Ed.), **Küresel Riskler ve Bölgesel Krizler**, 1. Baskı içinde (67-99), Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- Şöhret, Mesut (2011), “Hegemonik İstikrar Teorisi Üzerinden Halk Hareketleri Sürecinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika’yı Yeniden Okumak”, Hasret Çomak vd. (Ed.), **Uluslararası Ortadoğu Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt 2**, Kocaeli Üniversitesi Matbaası, Kocaeli, 215-270.
- Tangör, Burak (2008), **Avrupa Güvenlik yönetişimi Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri**, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Tarih Ekonomi ve Siyaset Araştırmaları Derneği (1950), “Shuman Belgesi”, <https://www.tesaderneği.org/schuman-bildirgesi-9-mayis-1950.html> (11.09.2018)
- Taylor, Steven L. (2012), “Federalizm”, Steven L. Taylor (Ed.), **30 Saniyede Siyaset**, (Çev. Murat C. Yalçıntan), 1. Baskı içinde (94-95), Caretta Yayınları, İstanbul.
- T.C. Anayasası (1982), **T.C. Resmi Gazete**, 17863, (09.11.1982).
- T.C. Ticaret Bakanlığı (t.y), “Bosna Hersek Genel Bilgiler”, <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisiteskilati/avrupa/bosna-hersek/genel-bilgiler> (22.11.2018).
- Tek, Tarkan (2013), “Aliya İzzetbegoviç’in Bir Siyasi Projesi Olarak Demokratik Hareket Partisi (SDA)”, Merve Akkuş-Güvendi (Ed.), **Doğu Batı Arasında İşlam Birliği İdeali Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, 65-73.
- Teschke, Benno (2003), **The Myth of 1648: Class, Geopolitics, and the Making of Modern International Relations**, 1st Edition, Verso, London.
- Teziç, Erdoğan (2006), **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul.
- Thompson, John A. (2002), **Woodrow Wilson-Profiles in Power**, 1st Edition, Longman, London.
- The World Bank (2017), **Doing Business 2018**, International Bank for Reconstruction and Development, Washington DC.
- Tito, Josip B. (1978), **Özyönetimli Sosyalizm**, (Çev. İlhami Emin), Koza Yayınları, İstanbul.
- Toal, Gerard ve Dahlman, Carl T. (2011), **Bosnia Remade**, 1st Edition, Oxford University Press, New York.

- Waltz, Kenneth (2001), **Man the State and War: A Theoretical Analysis**, 3rd Edition, Columbia University Press, New York.
- Weber, Max (1970), “Politics as a Vocation”, Hans H. Gerth vd. (Ed.), **Essays in Sociology**, içinde (77–128), Routledge, London.
- Wilson, Peter (2011), “Idealism in International Relations”, **Encyclopedia of Power** içinde, (332-333), Sage Publications, California.
- _____ (2014), **The International Theory of Leonard Woolf: An Exposition, Analysis, and Assessment in the Light of His Reputation as a Utopian**, Published Phd Thesis, London Schools of Economics-London.
- World Bank (2019), “Unemployment Total”, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS> (01.03.2019).
- Yenigün, Cüneyt ve Hacıoğlu, Ümit (2010), “Bosna-Hersek: Batının Güvenini Kaybetiği Medeniyet”, Kemal İnat vd. (Ed.), **Dünya Çatışmaları Cilt:1**, 3. Baskı içinde (671- 690), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Mukaddes YILMAZ, 10.10.1987 tarihinde Trabzon İli Ortahisar İlçesi'nde doğdu. 2001 yılında Trabzon Dumlupınar İlköğretim Okulu'nu; 2005 yılında Trabzon Fatih (YDA) Lisesi'ni; 2010 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı.

YILMAZ, bekar olup İngilizce bilmektedir.

